

โลกและชีวิต ในวิถีแห่งธรรม

พระราชธรรมนิเทศ
วัดบวรนิเวศวิหาร
รวบรวม เรียบเรียง

โลกและชีวิตในวิถีแห่งธรรม

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

รวบรวม เรียบเรียง

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

พิมพ์เผยแพร่

พุทธศักราช ๒๕๔๑

ISBN 974-86618-4-9

โลกและชีวิตในวิถีแห่งธรรม

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตมาโน)

รวบรวม เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย

๒,๕๐๐ เล่ม

กองทุนไตรรัตนานุภาพ

๒,๕๐๐ เล่ม

ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
สำนักกลาง วัดบวรนิเวศวิหาร โทร. ๒๕๑-๒๑๓๕, ๒๕๑-๘๖๓๕
กองทุนไตรรัตนานุภาพ
คณะกฐิ วัดบวรนิเวศวิหาร โทร. ๒๕๑-๕๕๑๐

พิมพ์ที่ พริศวารพิมพ์ ลาดพร้าว ๘๘ บางกะปิ กรุงเทพฯ

นางจรรพวรรณ วันทนทวี ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

โทร. ๕๓๕-๘๖๓๒

คำปรารภ

ในปี พ.ศ.๒๕๓๕ คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ ได้จัดตั้งคณะกรรมการยกย่องหลักสูตรศาสนศึกษาขั้นพื้นฐาน มี **พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)** เป็นประธานคณะกรรมการ ผู้รวบรวมเรียบเรียง เป็นรองประธานกรรมการ ในการทำงานนั้นขั้นตอนต้นมีการระดมความคิดในด้านต่าง ๆ ทั้งปัญหา สาเหตุของปัญหา ความไม่มีปัญหา และหลักการวิธีการในการแก้ปัญหานั้น ๆ

เมื่อมีการระดมข้อมูลกันมากพอแล้ว ท่านประธานรับไปยกย่องวัตถุประสงค์ ลำดับการศึกษา เนื้อหาวิชาที่ควรจะทำ ความเข้าใจไปตามลำดับ จากนั้นก็นำเข้าสู่ที่ประชุม มีการปรับปรุง แก้ไข เพิ่มเติม ตัดต่อกันจนเป็นที่พอใจแล้ว นำเสนอคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ คณะกรรมการฯ ได้มีมติร่วมกันพิจารณา ตรวจสอบ จบลงด้วย **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** ทรงลงนามประกาศเป็นหลักสูตร เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๗

แม้เวลาจะล่วงเลยมาถึง พ.ศ.๒๕๔๑ แล้วก็ตาม แต่หลักสูตรเหล่านั้นกรรมการศาสนาทำได้เพียงเป็นรูปเล่มกระดาษโรเนียว หากมีการดำเนินการแต่ประการใดไม่ ผู้เรียบเรียงในฐานะเป็นรองประธานกรรมการจัดทำหลักสูตร นำมาอ่านทบทวนหลายครั้ง มีความรู้สึกที่ว่า หากนำเอา

เนื้อหาตามหลักสูตรที่วางไว้มาขยายความตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จัดพิมพ์เผยแพร่แก่สาธุชนทั่วไป ภิกษุสามเณรที่บวชในระยะสั้น ๆ ตลอดถึงผู้สนใจในทางพระพุทธศาสนา น่าจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาเรียนรู้ตามสมควร จึงได้จัดเรียบเรียงเนื้อหาวิชาในด้านธรรมตอนแรกขึ้นมา เนื้อหาวิชาในช่วงนี้ กำหนดไว้ ๕ ประการคือ

๑. ให้รู้เข้าใจความหมาย ชาบซึ่งในคุณค่าความสำคัญ และเกิดความเลื่อมใส มีศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาอย่างมั่นคงในพระรัตนตรัย

๒. ให้มองเห็นความเป็นเหตุเป็นผล และความเป็นระบบแห่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อันสอดคล้องกับธรรมชาติของธรรมชาติ และมองเห็นภาพรวมของพระพุทธศาสนา

๓. ให้รู้ตระหนักถึงความจำเป็น และเกิดจิตสำนึกที่จะพัฒนาคน และพัฒนาสังคมตามแนวทางแห่งหลักธรรม

๔. ให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนา พอที่จะนำไปใช้บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น และเป็นพื้นฐานของการศึกษาค้นคว้า ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๕. ให้มีทักษะในการคิดและการปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรม รู้จักเลือกสรรหลักธรรม ไปใช้ให้เหมาะสมกับสภาพและปัญหาบุคคลและสังคม

สำหรับในเล่มนี้ได้ให้มีการศึกษาธรรมที่ควรรู้ ทั้งส่วนสภาพธรรมและหลักธรรมทั่ว ๆ ไป ตามที่ได้นำมาเรียบเรียงไว้แล้วในเล่มนี้ ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว หลักสูตรที่กำหนดขึ้นนั้น เน้นที่พระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชระยะสั้น ๆ และพุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจต้องการศึกษา เรียนรู้ทำความเข้าใจกับพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาแต่อดีตกาลนานไกลแล้ว โดยมีความตั้งใจว่า หากหนังสือเล่มนี้ได้เผยแพร่ไปแล้ว มีคนสนใจให้การสนับสนุนในด้านการพิมพ์มาบ้าง คงต้อง

พยายามทำต่อไปให้เสร็จหมดตามที่กำหนดเอาไว้ ตามมติคณะกรรมการ คณะสงฆ์ ฯ

องค์ธรรมในเล่มนี้ ส่วนหนึ่งจะมาจากหนังสือ นวโกวาท ที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรวบรวมจากพระไตรปิฎกเป็นหลัก นำมาเป็นหลักสูตร สอนพระที่มาบวช ใหม่ ปัจจุบันคงใช้อยู่ เพียงแต่ไม่มีการอธิบายขยายความออกไปพิสดาร เท่านั้น

หลักธรรมจำนวนมิใช่น้อยที่ซ้ำกันกับในหนังสือเรื่องธรรมปริทรรศน์ ๑ และ นิเทศธรรม ที่ได้เรียบเรียงเผยแพร่ไปนานแล้ว แต่ การเรียบเรียงในคราวนี้ มีการนำเอาองค์ธรรมมาเกาะกลุ่มกันเป็นกลุ่ม ๆ ด้วยภาษาที่พยายามให้มีความเข้าใจง่ายขึ้น ในด้านความเหมาะสม สำหรับผู้อ่าน คงเหมาะสมสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป ตามโครงสร้างของอันติสงส์ของการศึกษาระบบ เรียนธรรม ฟังธรรม ตามที่ทรงแสดงไว้ว่า

๑. ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่เขายังไม่เคยฟังมาก่อน
๒. สิ่งใดที่เคยเรียน ฟัง ศึกษามาแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัดเจน จะมีความเข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้น
๓. สามารถขจัดบรรเทาความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจใน องค์ธรรมเหล่านั้นลงไปได้ตามลำดับ
๔. สามารถปรับความคิด ความเข้าใจ ความเห็น ของตนให้ ยุติด้วยหลักสัมมาทิฎฐิ คือปัญญาอันเห็นชอบตามความเป็นจริงได้
๕. ในขณะที่อ่าน ฟัง คิด ศึกษาสามารถทำให้เกิดศรัทธา เลื่อมใสในศาสนธรรม นำไปสู่ความผ่องใสด้านจิตใจตามสมควร แก่กรณี

ในการพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ คงอาศัยองค์กรที่รับผิดชอบอยู่สอง องค์กร คือศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ใช้จำหน่าย

ในรูปของการเผยแพร่ ในส่วนที่พิมพ์ในนามของกองทุนไตรรัตนานูภาพ เพื่อการศึกษา การเผยแพร่ และการพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เน้นไปในทางเผยแพร่เป็นธรรมทาน ส่วนใครจะมองเห็นคุณค่าของการให้ ธรรมเป็นทานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ การให้ธรรมะชนะการให้ทั้งปวง

แล้วเกิดกุศลเจตนาที่จะร่วมกันทำงานเผยแผ่ศาสนธรรมในนาม กองทุนไตรรัตนานูภาพหรือศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ก็คงให้เป็นไปตามอัธยาศัยของแต่ละท่านเป็นสำคัญ

ในฐานะของผู้รวบรวมเรียบเรียงเอกสารเล่มนี้ มีความคาดหวังว่า หากผู้รับมาโดยวิธีใดก็ตามได้อ่านด้วยความพินิจพิเคราะห์ตามสมควร จะสามารถอำนวยให้เกิดศรัทธาปลาทะต่อพระรัตนตรัย จนอาจนำไปเป็น หลักในการครองชีวิตโดยธรรม ซึ่งจะอำนวยความสุขให้ตามอานิสงส์ของ การปฏิบัติธรรมของทุกคนในโลกนี้

ขอขอบคุณ อนุโมทนา ในกุศลเจตนา กุศลกรรม ที่แต่ละ ท่านได้กระทำแล้วด้วยดี ใ้อำนวยประโยชน์และความสุข ความ เจริญในธรรม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงไว้ดีแล้วตลอดกาลนาน

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)
เลขาธิการศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
ผู้ดำเนินงานกองทุนไตรรัตนานูภาพ
ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๑

สารบัญ

ความเป็นมาของโลกกับชีวิต	๑
กรอบของสภณะเป็นเช่นไร?	๑๑
องค์ประกอบหลักของความเป็นศาสนา	๑๓
ศาสนา	๑๕
จากอดีตกาลนานไกล	๑๖
จากราษฎรสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า	๒๐
พระพุทธจริยา ๓ ประการ	๓๗
ศาสนธรรม	๔๔
ขันธ ๕ หรืออุปาทานขันธ ๕	๔๙
ธาตุ ๔ หรือ ๖	๕๑
อายตนะภายใน ภายนอกอย่างละ ๖	๕๒
วิญญาน ๖ คืออะไร?	๕๓
สัมผัส ๖ คืออะไร?	๕๔
เวทนา ความเสวยอารมณ์ ๖	๕๕
กลุ่มธรรมประเภทสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์	๖๔
ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย	๗๑
หลักธรรมที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องจากอริยมรรคมีองค์ ๘	๘๑
หัวใจพระพุทธศาสนา ๓ ประการ	๘๒
อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ	๘๕
โพธิปักขิยธรรม	๙๙
สภาวะธรรมฝ่ายอกุศล ที่ควรทราบ	๑๑๑
อกุศลมูล	๑๑๑
ทุจริต ๓ หรืออกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ	๑๑๓
นิวรณ์ ๕ ประการ	๑๒๒
กุศลมูล ๓ ประการ	๑๒๙
การศึกษาปริยัติ ๓ ประการ	๑๓๗
หลักธรรมจำเพาะบางหมวดที่ควรรู้	๑๓๙
ลักษณะตัดสิ้นพระธรรมวินัย	๑๓๙

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ ระดับคือ	๑๔๒
ธัมมสวนานิสงส์	๑๔๔
ธรรมที่เป็นฐานหลักในการพัฒนาคน	๑๔๖
มงคลสูตร ๑๐ ข้อแรก	๑๔๖
อธิษฐานธรรม ๔	๑๕๐
ฆราวาสธรรม ๔	๑๕๑
ธรรมที่เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของคนดี	๑๕๓
ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ประการ	๑๕๓
ธรรมอันทำให้งาม ๒ ประการ	๑๕๕
สัปปริสธรรม ๗ ประการ	๑๕๘
นาถกรรมธรรม ๑๐ ประการ	๑๖๐
หลักธรรมที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้งาม	๑๖๓
ปัญญาวุฒิธรรม	๑๖๓
จักร ๔	๑๖๔
อิทธิบาท ๔	๑๖๖
ธรรมเพื่อสร้างสันติสุข	๑๖๘
ธรรมคัมภรองโลก ๒ ประการ	๑๖๘
หิริ โอตตปปะ เป็นธรรมคัมภรองโลกได้อย่างไร ?	๑๖๙
บุคคลหาได้ยาก ๒	๑๗๐
พรหมวิหาร ๔ ประการ	๑๗๑
สังคหวัตถุ ๔	๑๗๔
สาราณียธรรม ๖	๑๗๗
อุปหานियธรรม ๗	๑๗๙
ธรรมเพื่อปิดกั้นโทษภัยและเสื่อมเสีย	๑๘๓
อคติ ความลำเอียง ๔	๑๘๕
ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน	๑๘๗
ธรรมเพื่อหลักประกันชีวิตที่งดงามและมีความอิสระ	๑๙๐
อภิณหปัจจเวกขณะ	๑๙๐
โลกธรรม ๘	๑๙๓
อริยทรัพย์ ๗ ประการ	๑๙๖

ความเป็นมาของโลกกับชีวิต

โลกกับชีวิต มีความเกี่ยวเนื่องถึงกันจนไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ ทุกเรื่องที่คุณเกี่ยวข้องในด้านใดก็ตาม ล้วนเป็นเรื่องของโลกกับชีวิต แต่โลกก็คงเป็นโลก หากไม่มีชีวิตก็ไม่มีทั้งโทษทั้งคุณแก่ใคร ๆ เพราะไม่มีใคร ๆ ให้ได้รับคุณโทษจากโลก หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้สรุปรวม โลกกับชีวิตไว้ด้วยภาษาต่าง ๆ เช่น

สังขารที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต

ตนกับสิ่งที่เกี่ยวเนื่องด้วยตน

สิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม กายกับจิต เป็นต้น

หากจะตั้งปัญหาถามว่า โลกมาจากไหน เกิดขึ้นได้อย่างไร
โลกกับคน สัตว์ใครเกิดมาก่อนกัน

คำถามนี้สามารถสรุปรวมตอบสั้น ๆ เป็นสองกระแสหลัก คือ

การรับรู้ของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับโลก ในสายของความคิด
ความรู้ทางศาสนา มองจากพื้นฐานทางศาสนาสองประเภท คือ

๒ โลกและชีวิต

- ศาสนาประเภทให้ความสำคัญแก่สิ่งที่ตนเข้าใจว่าสูงสุด เข้าใจว่าสรรพสิ่งมาจากสิ่งสูงสุดที่เรียกว่า พระเจ้า พระพรหม เป็นต้น เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งรวมทั้งโลก แต่ในขณะที่โลกมีเพียงโลกเดียว กลับมีผู้สร้างที่ทุกศาสนายืนยันว่ามีองค์เดียว กลับไม่อาจให้คำตอบว่า องค์ใดที่แท้จริง จึงไม่อาจหาข้อยุติว่า โลกและชีวิตนั้นสิ่งสูงสุดท่านใดเป็นผู้สร้างที่แท้จริง

- ศาสนาประเภทที่ไม่ยอมรับความมีอยู่ของผู้สร้างสูงสุด แสดงออกมาในรูปของปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มีความเปลี่ยนแปลงในตัวของมันเอง ในรูปของวิวัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงจากการกระทำของคน สัตว์ ในรูปของพัฒนา สร้างสรรค์ ทำลาย รักษา กรอบของคำว่าโลก ท่านนิยามไว้ว่า

สิ่งที่ย่อมแตกสลายไปตามธรรมดา สิ่งนั้นเรียกว่า โลก

แสดงว่าสรรพสิ่ง สรรพสัตว์ย่อมได้ชื่อว่าโลกด้วยกัน บางครั้งเราจึงพบการจำแนกโลกกับชีวิตไว้ในนามของโลก ๓ ประเภท

โอกาสโลก โลกคือดวงดาวทั้งหลายในสากลจักรวาล

สัตว์โลก โลกคือสรรพสัตว์คือสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย

สังขารโลก มองโลกกับชีวิตจากหน่วยย่อยที่สุดและแม้ในขณะที่เกาะกุมกันอยู่ แสดงว่าโลกสองประเภทแรกก็คือสังขารที่เกาะกุมกันอยู่นั่นเอง

จากคำถามว่า โลกกับชีวิต ที่สรุปรวมเป็นคน สัตว์ พืชกับโลก ใครอะไรเกิดก่อน ความจริงปรากฏว่า คน สัตว์ พืชเกิดขึ้นในโลก อาศัยโลก แสดงว่าโลกต้องเกิดมาก่อนแล้ว สิ่งที่อาศัยโลกจึงเกิดขึ้น ตามมาพอดตอบคำถามนี้ออกมา หากใครมองย้อนกลับไปหาสิ่งสูงสุด

ที่บอกว่าเป็นที่มาของโลก คือผู้สร้างโลกคงต้องเกิดคำถามขึ้นมาภายในใจว่า

ก่อนหน้านั้นสิ่งสูงสุดท่านเกิดมาได้อย่างไร? มีใครสร้างท่านหรือไม่ ท่านอาศัยอยู่ที่ไหนในจักรวาลนี้ หากท่านบอกว่าอาศัยในโลกอื่นแล้วโลกอื่นเล่าใครสร้าง สร้างพร้อมกับโลกใหม่ หากสร้างพร้อมกับโลกแสดงว่าก่อนหน้านั้นไม่มีอะไรในสากลจักรวาล แล้วสิ่งสูงสุดเองก็ต้องมีปัญหาอีกคือ ท่านมาจากไหน ถ้าท่านจะตอบว่าท่านเกิดขึ้นมาด้วยตัวของท่านเอง คนก็ต้องถามต่อไปว่าเมื่อท่านเกิดเองได้ทำไมโลกจึงเกิดขึ้นในรูปของกระบวนการธรรมชาติไม่ได้เล่า เรื่องเหล่านี้จึงไม่อาจหาข้อยุติได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงไว้ในรูปของวิชาการที่ไม่ควรคิดมาก จึงไม่มีความประสงค์ที่จะอธิบายชี้แจงในที่นี้

ชีวิตคืออะไร มีความเป็นมาอย่างไร ?

คำตอบจากฝ่ายที่ถือสิ่งสูงสุด เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งโลกและชีวิตจึงเกี่ยวเนื่องกับสิ่งสูงสุดดังกล่าว แต่สำหรับพระพุทธศาสนาที่หลักธรรมทั้งหลายสืบเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยผลของการตรัสรู้นั้นเองทรงแสดงว่า สรรพชีวิตเป็นกระบวนการของสิ่งที่เรียกว่า สิ่งที่เป็นปัจจัยของกันและกัน อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แม้การเสื่อมสลายไป

สาเหตุหลักของชีวิตคือ *ความไม่รู้* ที่ท่านเรียกว่า อวิชชา และกรรม คือเจตนาที่บุคคลทำลงไป สองประการรวมกันสร้างขึ้นเป็นรูปของปฏิสนธิวิญญาณ นำคนให้บังเกิดในกำเนิดต่าง ๆ ตามสมควรแก่กรรมที่เขากระทำลงไป ความแตกต่างของสรรพชีวิตทุกลักษณะ ทุกกรณีมีความเชื่อมโยงอยู่กับกรรม กรรมจึงเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้

๔ โลกและชีวิต

คนเลวและประณิตแตกต่างกัน กระบวนการของชีวิตที่แปลว่าความเป็นอยู่จึงเป็นกระบวนการของกรรม ที่แต่ละคนได้ทำไว้ในกาลก่อนกาลต่อมา ในขณะที่นั้น ๆ พระพุทธศาสนาสรุปรวมว่า

กมฺมุณา วตฺตตี โลกิ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม

สาเหตุหลัก ๓ ประการที่กล่าวข้างต้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปอุปมาเหมือนเมล็ดพืช ที่ก่อปรด้วยองค์ประกอบหลัก นั่นคือ รูป ธรรม และ นามธรรม ที่รวมกันแล้วทำให้คน สัตว์มีชีวิต ที่แปลว่าความเป็นอยู่ ดังกล่าว

พระพุทธศาสนาแสดงสรรพชีวิตว่ามาจากกำเนิด ๔ ประการ คือ

ชลาพุชะ เกิดจากกรรมของมารดา เช่นคน สัตว์ส่วนมาก

อณฑชะ เกิดมาจากไข่ คือเกิดสองครั้งคือเกิดเป็นไข่ และฟักตัวเองออกมาจากไข่

สังเสทชะ เกิดจากการหมักหมมของเชื้อไวรัสต่าง ๆ เช่น หนอง

โอปปาติกะ เกิดมาเติบโตทันทีทันใด เป็นกรณีที่ต้อง ศึกษา ค้นคว้ามากเป็นพิเศษ เพราะเป็นชีวิตที่สามารถสัมผัสได้ด้วยตาทิพย์ ทำนองเดียวกับเชื้อไวรัสทั้งหลาย สามารถเห็นได้จากกล้องจุลทรรศน์

ในที่นี้ขอให้มองจากตัวอย่างการเกิดของมนุษย์เป็นหลัก ที่เมื่อเรามองไปที่องค์ประกอบหลักของความเป็นชีวิต ความเป็นชีวิตคือ ส่วนประกอบของกายกับจิต คนที่มีเพียงกายก็เป็นศพ จิตที่ขาดกายครองท่านเรียกว่าเป็น วิญญาณ ผี เจตภูต เป็นต้น ไม่เรียกว่าเป็นคน สัตว์

องค์ประกอบชีวิตฝ่ายวัตถุคือ มารดามีระดู มารดา บิดาร่วมกัน ในช่วงที่มีความพร้อมต่อการปฏิสนธิของวิญญาน ที่มักได้ยินคำว่า ปฏิสนธิวิญญานบ้าง คันธัพพะบ้าง ในความเป็นปฏิสนธิวิญญานนั่นเอง เป็นส่วนประกอบร่วมกันของ อวิชา กรรม และ วิญญาน บางครั้งยังพบการนำเสนอด้านที่เป็นนามธรรมเพียงอย่างเดียวว่า

กมฺมํ เขตํ กรรมทั้งดีและไม่ดีที่คนทำลงไปเป็นเหมือนพื้นดิน

วิญญานํ พีชํ วิญญานเป็นเหมือนพีช หรือหน่อของพีช

ตณฺหา สีเนหิ ตัณหาความทะเยอทะยานอยาก อันเป็นอาการของอวิชาในลักษณะหนึ่ง เป็นเหมือนยางเหนียวภายในพีช

การหมุนวนสืบทอดของพีชพันธุ์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นพีชชนิดใดก็ตามอาศัยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการนี้ หากขาดไปเพียงอย่างเดียวการสืบทอดพีชพันธุ์ก็ต่อไปไม่ได้ คน สัตว์ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ตราบใดที่มีองค์ประกอบหลัก ๓ อย่าง คือ กิเลส กรรม วิญญาน การเกิด การสืบทอดพีชพันธุ์ของสัตว์ในกำเนิดต่าง ๆ ก็คงมีอยู่ตลอดไป

สรรพชีวิต จึงเป็นผู้อาศัยโลก เกี่ยวข้องกับโลก องค์ประกอบของชีวิตในส่วนที่เป็นรูปธรรม ก็เป็นส่วนย่อยมาจากโลก ที่ท่านสรุปรวมเป็นธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ

เนื่องจากคน สัตว์เกิดมาจากความไม่รู้ การดำรงชีวิตอยู่ต่อเนื่องกันมา จากวันเกิดถึงวันตาย คน สัตว์ส่วนมาก ไม่มีใครสามารถขจัดอวิชาออกไปจากใจได้ ในขณะที่ทุกชีวิตต้องเกี่ยวข้องกับคน สัตว์ สิ่งที่คุณไม่รู้อยู่ตลอดชีวิต ในขณะที่ชีวิตนั้นเองก็เป็นปัญหา คือความทุกข์ ความทุกข์นั้นเองเกิดขึ้นจากภายในตน เช่น ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความหิวกระหาย โรคนานาชนิด และมาจากข้างนอกที่

๖ โลกและชีวิต

เป็นการเสียดแทงจากธรรมชาติ การกระทำของคน สัตว์ ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง มิใช่น้อยที่มาจากทั้งข้างในและข้างนอก การมองโลกในรูปของคนที่เข้าถึงความจริงที่แท้จริง เมื่อมีคนมาเรียนถามท่านเรื่องโลกกับชีวิตว่า

รูปนี้ใครสร้าง ผู้สร้างรูปนี้อยู่ที่ไหน รูปบังเกิดในที่ไหน รูปดับในที่ไหน?

รูปนี้ไม่มีใครสร้าง ทัศนภาพนี้ไม่มีใครก่อ รูปเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุดับไปเพราะเหตุดับ พีชชนิดใดชนิดหนึ่งที่บุคคลหว่านลงไปในนา เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ รสในแผ่นดินและยางในพีชย่อมงอกได้ฉับใด ชันธธาตุ อายตนะ ๖ เหล่านี้ ก็เกิดเพราะอาศัยเหตุและดับไปเพราะเหตุดับ ฉะนั้น

จากคำถามในลักษณะเดิม เพียงแต่คำแทนชีวิตจากรูปเป็นสัตว์เท่านั้น ท่านตอบว่า กองสังขารล้วน ๆ นี้ย่อมไม่ได้นามว่า “สัตว์” เหมือนการประกอบอุปกรณ์ของรถเข้าด้วยกันครบ การสมมติเรียกว่ารถก็เกิดขึ้น เหมือนสังขารทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มี ฉะนั้นความจริงแล้ว ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ ทุกข์เท่านั้นดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ

แต่นี่คือความจริงอย่างแท้จริง ที่ถือได้ว่าเป็นความจริงขั้นสูงสุดที่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์เท่านั้นสามารถเข้าถึงความจริงอย่างแท้จริงระดับนี้ได้

ถ้าจะถามว่า ทำไมพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ท่านจึงสามารถเข้าถึงความจริงดังกล่าวได้ ตอบว่าเพราะท่านดับอวิชชาความไม่รู้ ทำให้ท่านเข้าถึงความรู้อย่างสมบูรณ์ ที่เราเรียกว่า

ตรัสรู้สำหรับพระพุทธเจ้า บรรลุอรหัตสำหรับพระอรหันต์

นอกจากนั้น จะต้องมีความไม่รู้มากบ้างน้อยบ้างตามธรรมดา ใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตามแต่เอาเข้าจริงแล้วไม่มีชีวิตใดชอบความทุกข์ ปัญหาความขัดแย้งกันอย่างแรงก็เกิดขึ้นคือ

ในขณะที่คน สัตว์ไม่ต้องการความทุกข์ต้องการความสุข แต่ชีวิตกลับเป็นกองทุกข์ล้วน แม้อบ ๆ ตัวมนุษย์เองก็มีแต่ความทุกข์ เพียงแต่มากหรือน้อยเท่านั้น ความรู้สึกภายในจิตคนที่มีความสำคัญ จนนำไปสู่การดิ้นรนขอความช่วยเหลือจากสิ่งอื่นนอกตนเอง นั่นคือ **ความไม่รู้กับความกลัว**

ถ้าจะถามว่า ระหว่าง ความไม่รู้กับความกลัว อะไรเกิดก่อนเกิดหลัง คงตอบได้ยากพอ ๆ กับ ไก่กับไข่ จากการที่โลกเราเป็นโลกแห่งประสาทสัมผัส คือเราสัมผัสโลกทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายแล้ว รับ จำ คิด รู้ สิ่งเหล่านั้นด้วยใจ ใครจะมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสอย่างไรก็ตาม และเขาได้รับ จำ นำมาคิด หรือแม้จะมีความรู้อย่างไรก็ตาม เขาคงมีสิ่งที่เขาไม่รู้อยู่อีกมาก พึงสังเกตว่าในแต่ละวันคนจะมีคำถามที่ต้องแสวงหา คำตอบตลอด เช่น ใคร อะไร ที่ไหน อย่างไร ทำไม เพราะเหตุใด เมื่อไร โดยใคร เป็นต้น

นานเข้าขณะที่คนสัมผัสสิ่งตรงทางประสาทสัมผัสจะเกิดอาการของอวิชา วิชชา ตามสมควรแก่กรณีของสิ่งสัมผัสในระดับต่าง ๆ

นั่นคือ เมื่อสัมผัสกับสิ่งเหล่านั้นจิตเขาจะมีปฏิกิริยาต่อสิ่งสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่งในขณะนั้น ๆ

บางอย่างไม่รู้จัก บางอย่างคลับคล้ายคลับคลา บางอย่างรู้จัก ในสิ่งที่ตนรู้จักนั่นเอง จะมีความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉย ๆ เกิดขึ้น เมื่อคนไปสัมผัสคน สัตว์ สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งหลาย

การรับรู้เหล่านั้นได้ผ่านกระบวนการทางจิต คือ รับ จำ คิด รู้ แต่คงเป็น ความไม่รู้ ความสงสัยใคร่รู้ ความรู้ การวินิจฉัยตัดสิน มีความสุข ความทุกข์ ที่สืบเนื่องมาจากการสัมผัสในขณะนั้น ๆ นำไปสู่ความพอใจไม่พอใจ ตามสมควรแก่กรณี

ในส่วนใดที่เขาได้รับความสุข เขาก็พอใจ ชอบใจ ในขณะที่เมื่อเขาประสบความทุกข์ เขาก็ไม่พอใจในสิ่งเหล่านั้น ความรู้สึกเหล่านี้คงอยู่ในกระบวนการทางจิตดังกล่าว ทุกอย่างที่เขารู้จักคุ้นเคย ยามสัมผัสครั้งต่อมาเขาจะมีความพอใจ ไม่พอใจไปตามสมควรแก่กรณีของความทรงจำ หรือการกระทำของคนสัตว์นั้น ๆ ในขณะนั้น หรือความรู้สึกของเขาในขณะรับรู้คน สัตว์ สิ่งนั้น ๆ ในขณะนั้น ๆ ซึ่งก็คงมีความยินดี ยินร้าย ที่พอถ้ามกลับไปถึงสาเหตุของความคิดที่แปรผันไป คงได้คำตอบที่ยืดโยงอยู่กับ ความไม่รู้กับความกลัว และในความกลัวนั่นเองนักการศาสนายังได้สะท้อนสภาพปัญหา ที่นำไปสู่การดิ้นรนหนีทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ คือความจำเป็นที่ตนต้องได้ ต้องมี ต้องเป็น กับความอัตคัดขาดแคลน ปัจจัยแห่งความสุขและป้องกันความทุกข์

อาการอย่างนี้ใคร ๆ สามารถอ้างว่า เป็นเหตุให้เกิดการดิ้นรนแสวงหาที่พึ่งพำนักได้ทั้งนั้น แต่เมื่อสาวกลับไปสู่ต้นตอที่มา คงเนื่องมาจากอวิชชาที่ปรากฏเป็นความกลัว ความรู้สึกว่าจำเป็นจะต้องได้ ต้องมี ต้องเป็น ก็สืบเนื่องมาจากความกลัวว่า ตนจะไม่ได้ ไม่มี ไม่ได้เป็นความอัตคัด ก็คืออาการของความกลัวความทุกข์จากความขาดแคลนสิ่งที่ตนอยากได้ อยากมี อยากเป็น ประสบการณ์ในชีวิตของคนสัตว์เหล่านั้น เมื่อได้รับส่วนที่เป็นคุณเป็นโทษจากคนสัตว์สิ่งเหล่านั้น ก็จะมีความรู้สึกสำนึกคุณของคนสัตว์และสิ่งเหล่านั้น

ปัญหาว่าทำไมคน สัตว์ สิ่งเหล่านั้น จึงให้คุณ ให้โทษแก่ตนได้?

หากคิดในรายละเอียดคงหลากหลาย แต่สรุปแล้วคงอาศัยความคิดของตนที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่ตนได้รับจากคน สัตว์ที่ตนเกี่ยวข้อง และได้รับส่วนที่เป็นคุณ เป็นโทษมาจากเขาเหล่านั้นคือ ความพอใจ กับ ความไม่พอใจ หรือ รัก ชัง เขารักเขาพอใจเขาโปรดปราน เขาก็ให้ส่วนที่เป็นคุณ ยามใดที่เขาไม่พอใจ โกรธ ไม่ชอบ เขาก็ให้ส่วนที่เป็นโทษ ในขณะที่คนชอบส่วนที่เป็นคุณ ไม่ชอบส่วนที่เป็นโทษ ในกรณีที่คุณโทษมาจากข้างนอก คนสัตว์คงใช้วิถีธรรมชาติที่ตนสัมผัสในชีวิตประจำวันคือ การทำให้ท่านพอใจ โปรดปราน ช่วยเหลือ อำนวยให้ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุขไปเรื่อย ๆ ความคิดกระแสนี้จึงออกมาจากความไม่รู้ ความกลัวเช่นเดิม แต่ทำลงไปสองเจตนาธรรมณ์ คือ

๑. มุ่งประจบประแจงเอาใจคน สัตว์ สิ่งเหล่านั้นอย่าให้ท่านโกรธ ลงโทษ ทำลายให้ความทุกข์แก่ตน พวกพ้อง ท้องถิ่นเป็นต้น

๒. ขอร้อง อ้อนวอน บวงสรวงเพื่อท่านเกิดความรัก ความเมตตา ประสิทธิ์ประสาทสิ่งที่ตนปรารถนา ต้องการ ซึ่งก็คงเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ ความสุขนั่นเอง

สรุปแล้วการดิ้นรนทุกลักษณะของคน สัตว์ ล้วนสืบเนื่องมาจากความกลัวว่า ตนจะไม่ได้ ไม่มี ไม่ได้เป็น ในสิ่งที่ตนต้องการได้ ต้องการมี ต้องการเป็น ไม่อยากให้ ตนต้องพลัดพรากสูญเสียสิ่งนั้นไป และการต้องได้ ต้องมี ต้องเป็นในสิ่งที่ตนไม่ต้องการได้ ไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น

ถ้าจะถามว่าทำไมต้องดิ้นรนแสวงหาการบริการ การช่วยเหลือจากข้างนอก ทำไมไม่สร้างขึ้นมาเอง เราจะพบว่าความจำเป็นก็ดี

ความอึดอัดขาดแคลนก็ดีหรือสรุปว่า ความทุกข์ ทั้งปวงมากจนยากต่อการแก้ไขตามลำพัง ที่สำคัญคือ คนสัตว์ รักตน ถนอมตน หลงตน ประนปรือตน จนเกิดอาการเกียจคร้านที่จะทำ ในขณะที่ทุกอย่างจะต้องได้ด้วยความเพียรพยายาม อาการย่อนกระแสความอยากของมนุษย์ก็เกิดขึ้นที่ใจของมนุษย์เอง ในขณะที่เขายังต้องการความสุข จากความรู้สึกว่าตนได้แล้ว มีแล้ว เป็นแล้ว มีมากจนยากต่อการตอบสนองการดิ้นรนเพื่อหาที่พึ่งจากข้างนอก จนออกมาในรูปของความสับสน จนพร้อมจะคว้าจับอะไรก็ตามที่คนเข้าใจว่าสามารถเป็นที่พึ่ง อันดีแก่ตนได้ อย่างน้อยที่สุดในขณะนั้น ๆ อาการเหล่านี้มิให้พบเห็น ทุกหนทุกแห่ง ทุกยุคทุกสมัย แต่พอเราสอบสวนสืบสาวย้อนกลับสู่ที่มาของพฤติกรรมเช่นนั้น ก็จะไปพบอวิชชากับความกลัวทุกคราวไป ภาพของโลก และชีวิตในรูปนี้พระพุทธเจ้าทรงสะท้อนให้เห็นตรวจสอบ พิสูจน์ไว้เป็นอันมาก เช่น

ทรงปรารภการให้ความเคารพ นับถือ ยึดเหนี่ยวธรรมชาติใกล้ตัวของคนในยุคนั้น ขนาดเกาะกลุ่มกันเป็นคณาจารย์เจ้าลัทธินูชา น้ำไฟ อสรพิษเป็นต้นว่า

“มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก อันภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขาทั้งหลายบ้าง ป่าไม้บ้าง อาราม ต้นไม้ เจตีย์ทั้งหลายบ้าง ว่าเป็นสภาระ คือที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจ นั้นมิใช่สภาระอันเกษม นั้นมิใช่สภาระอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนั้นเป็นสภาระแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้”

นี่คือข้อความตอนแรกของพระพุทธดำรัสที่ตรัสปรารภ การดิ้นรนเพื่อหนีทุกข์ ภัย โรคของชีวิตคือ คน แม้สัตว์เองก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน

กรอบของสภาวะเป็นเช่นไร ?

สภาวะ ที่แปลว่าที่พึ่งที่ระลึกนั้นมีกรอบขอบข่ายอย่างไร

คำว่า สภาวะ เป็นคำทางพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงสิ่งที่ยึดเหนี่ยวเพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ เสริมสร้างความสุขให้แก่ชีวิต ใครทำได้ก็จะสามารถส่งผลกระทบต่อโลก อันเป็นที่อยู่อาศัยของชีวิตด้วย คำว่าสภาวะจึงมีการแสดงไว้ทั้งในลักษณะของความเป็นเหตุเจตนารมณ์ อากาโร และผลสรุปที่ทุกคนต้องการร่วมกัน เช่น

เหตุ เช่นเบียดเบียน ฆ่า ทำลาย อากาโร เช่นระลึก ไหลไป ที่พึ่งรักษาคุ้มครอง ไปบนเส้นทางแห่งผล คือความสุข ความสงบ ความเกษมตามสมควรแก่ฐานะนั้น เพราะฉะนั้น ความสุขเกษมเปรมปรีดีของชีวิตที่ทรงใช้ในที่นี่ว่า เกษม อุดม พ้นจากทุกข์ จึงเป็นผลสมบูรณ์ของความมีสภาวะ เป็นความต้องการร่วมกันของสรรพชีวิตในโลกนี้

ความสมบูรณ์ทุกชนิด กรณีมีจุดเริ่มมาจากความไม่สมบูรณ์ โดยมีการเพิ่มพูนพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ เช่นเดียวกับความเจริญเติบโตของชีวิต การศึกษา แม้แต่การอิมอาหาร ก็เริ่มมาจากจุดย่อย ๆ เล็ก ๆ ที่มีการสะสมต่อเนื่อง กันมาจนกว่าจะถึงจุดอิม

การยึดเหนี่ยวที่พึ่งของคน สัตว์ในโลก โดยมุ่งยึดไปที่วัตถุภายนอกจะมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ถ้ามองว่า เขาเข้าถึงสภาวะอันอุดมอันเกษม จนพ้นจากทุกข์แล้วหรือยัง ตอบได้ง่าย ๆ ว่า ยัง แต่ถ้าจะถามว่าสิ่งเหล่านั้นสามารถเป็นที่พึ่งบรรเทาความทุกข์ สร้างความสุขให้แก่เขาได้ไหม ตอบว่า สามารถช่วยให้เขาบรรเทาความทุกข์ลงไปได้ตามสถานะ เพราะแม้แต่การยึดเอาภูเขา ต้นไม้เป็นที่พึ่งขจัดภัยให้แก่ตน ตามควรแก่กรณีของปัญหาได้ เขาก็พ้นจากทุกข์ในกรณีนั้น ๆ

ได้ และพิสูจน์ตัวเองได้มาตลอดกาลยาวนาน แม้ในวันนี้ขณะนี้และ
ขณะต่อไป ขอเพียงแต่ใช้ให้เป็นก็แล้วกัน

ประเด็นที่เป็นปัญหาคือ ทำได้แค่บรรเทาปัญหา ทำนองเกิด
อาการคันขึ้นมาก็เกา เกาเสร็จก็บรรเทาลง แล้วคันต่อไปเมื่อมีเหตุให้คัน
คนก็ต้องเกากันตลอดไปตามความสมควรแก่เหตุให้ต้องเกา

พัฒนาการทางความคิดทุกสายในโลกนี้ ที่อาจจะพูดว่าในส่วน
คติโลกและศีลธรรมก็ตาม ล้วนเป็นการพัฒนาปัญญา เพื่อขจัด
ปัญหาที่สืบเนื่องมาจากความไม่รู้ ความกลัว หากปัญญาพัฒนาขึ้น
ไปได้ในระดับใดก็ตามความไม่รู้จะลดลง ความกลัวจะลดลง ซึ่ง
หมายความว่าปัญหา ความทุกข์ ภัยอันตรายก็จะลดลงตามไปด้วย
พัฒนาการของสิ่งทั้งปวงจะมีลักษณะนี้เสมอ

ชาวโลกได้ผ่านการศึกษาค้นคว้าทางดำเนินชีวิตของตนมาใน
ด้านศาสนา และแม้แต่ด้านอื่น ๆ กันมาตามลำดับ การศึกษาจนพบ
ทางเพิ่มความรู้ ลดความไม่รู้ ลดความกลัว ลดทุกข์ ลดปัญหา ที่
ปรากฏออกมาในรูปของ กลุ่มความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี
วัฒนธรรม ลัทธิ ปรัชญา ลัทธิศาสนาประเภทต่าง ๆ จนมาถึงจุดสูง
สุดของความรู้ทางศาสนา อันเป็นความรู้ที่สามารถทำลายอวิชชา
ความกลัวได้อย่างสิ้นเชิงตลอดไป แต่เป็นความรู้แห่งยุคสมัย ที่มีการ
เกิดขึ้น ดำรงอยู่ เสื่อมสลายไปจากโลก ชีวิตเหล่านั้นในยุคนั้นก็ดีขึ้น
กันใหม่ แสวงหากันใหม่ หมุนวนกันอยู่อย่างนี้ อันเป็นความ
เปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากการเพิ่มการลดของปัญญา ที่ทำหน้าที่
ลดอวิชชา จนถึงทำลายอวิชชาจากจิตคนมากบ้างน้อยบ้างเป็นหลัก
สำคัญ

องค์ประกอบหลัก ของความเชื่อเป็นศาสนา

ศาสนา เป็นพัฒนาการทางจิต โดยมีศรัทธากับปัญญาเป็นหลัก
แนวศรัทธาเป็นหลัก จะออกมาในรูปของศาสนาประเภทเทวนิยม คือให้ความสำคัญแก่สิ่งสูงสุด ฝ่ายใช้ปัญญาเป็นหลัก จะเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่ให้ความสำคัญแก่สิ่งสูงสุด อย่างพระพุทธศาสนาและศาสนาเซน แต่จะอย่างไรก็ตามศาสนาทั้งสองประเภทมีองค์ประกอบหลักเท่ากัน คือ

๑. ศาสดา มีองค์ศาสดาที่มีตัวตนอยู่จริงสามารถตรวจสอบยืนยันได้ทางประวัติศาสตร์ ฐานะของศาสดาจะเป็นที่เคารพสักการะของศาสนิก

๒. ศาสนธรรม เป็นผลสืบเนื่องมาจากศรัทธา หรือสืบเนื่องมาจากปัญญาของศาสดาก็ตามศาสนิกนับถือในฐานะสิ่งสูงสุด จะต้องให้ความเคารพสักการะ เทอดทูน แม้แต่ตัวคัมภีร์ที่ใช้จารึกคำสอน

๓. ศาสนิก คือปวงชนที่ให้การยอมรับนับถือศาสนานั้น ๆ ตามปกติจะมี ๒ ประเภทหลักคือนักบวชและผู้ครองเรือน หรือบางศาสนาแม้จะไม่มีนักบวช แต่มีคนทำหน้าที่ฝึกปรืออบรม สั่งสอนศาสนิก

๔. ศาสนสถาน ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของนักบวช การประกอบพิธีกรรมของศาสนา จนถึงเป็นที่รวมขององค์ประกอบหลักของศาสนาทั้งหมดในศาสนสถาน ฐานะของศาสนสถานจึงเป็นสมบัติของศาสนา

๕. ศาสนพิธี พิธีกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นจากศาสดาโดยตรงหรือศาสนิกคิดค้นขึ้น แต่เนื้อหาโดยสรุปคือมุ่งขจัด ความไม่รู้ ความกลัว ความอึดอัด สมองตอบความต้องการ ในสิ่งที่ตนขาดแคลนจำเป็นต้องมีตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ค้นคว้าปฏิบัติตามหลักของศาสนา

จากโครงสร้างทั้ง ๕ ประเภทนี้ พึงสังเกตว่าพัฒนาการทางความคิดที่ออกมาในรูปของ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม แหล่งความเชื่อ ลัทธิ ปรัชญา ลัทธิศาสนา ศาสนา แต่ละอย่างจะต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย ๑ ประการขึ้นไป พัฒนาการทางปัญญา ศรัทธา พอมาถึงขั้นของศาสนา จะมีองค์ประกอบครบพร้อมหมดทั้ง ๕ ประการ ไม่ว่าจะ เป็นพระพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม ศาสนาคริสต์ และศาสนาอื่น ๆ ก็ตาม

มารู้จักกับองค์ประกอบหลักของความ เป็นพระพุทธ ศาสนากันตามลำดับ

การนำเสนอในกาลต่อไปนี้จะเป็นการนำเสนอองค์ประกอบของความเป็นพระพุทธศาสนาไปตามลำดับขององค์ประกอบทั้ง ๕ ประการที่เรียงไว้ตามลำดับข้างต้น

ศาสดา

ตำแหน่งศาสดา ในพระพุทธศาสนา มีความเป็นมาอย่างไร ?

ตำแหน่งศาสดาในพระพุทธศาสนา เป็นตำแหน่งเปิดกว้างที่คนทุกคนถ้าสามารถปฏิบัติพัฒนาตนไปถึงจุดที่ทำให้เป็นศาสดาได้ ท่านผู้นั้นก็สามารถเป็น องค์ศาสดาในพระพุทธศาสนาได้ เพราะตำแหน่งองค์ศาสดาในพระพุทธศาสนาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาปัญญา จนถึงปัญญาที่ทำให้ตรัสรู้

การเป็นพระศาสดาจึงสืบเนื่องต่อมาจากการตรัสรู้ของพระองค์ และจากจุดนี้เองทำให้เราพบว่า ในโลกนี้มีชีวิตหลายชีวิตที่พัฒนาตน จนมาถึงจุดเป็นพระพุทธเจ้าในยุคสมัยของท่าน พระพุทธเจ้าหรือศาสดาในพระพุทธศาสนา จึงมีมาแล้วในอดีตกาลเป็นจำนวนมาก แม้ในอนาคตกาลนานไกล เมื่อพระพุทธศาสนาในยุคนี้เสื่อมหายไปจากโลก ก็จะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นได้อีกเช่นกัน แต่นานไกลอีกมากนักร แม้แต่คำว่าพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าศรีอริยมุตไตรยที่นำมาพูดกล่าวอ้าง สมอ้างกันเสมอตลอดกาลยาวนานนั้น ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว

เป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าสองพระองค์จะบังเกิดร่วมกัน ในจักรวาลเดียวกัน ยามใดที่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดก็ตาม ปราภฏเผยแผ่ มีการศึกษา และมีการปฏิบัติกันอยู่ จะไม่มีพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่งเกิดขึ้น หากจะมีพระอรหันต์เกิดขึ้นท่านจะเป็นเพียงพระอรหันตสาวกหรืออนุพุทธเท่านั้น และจะต้องเข้าใจว่า แม้แต่พระบิ๊อเจกพุทธเจ้า ก็ไม่อาจเกิดขึ้นในยุคที่พระพุทธศาสนาปราภฏอยู่ในจักรวาลใดก็ตาม

จะอย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ เป็นพระพุทธเจ้าด้วยการตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบ ด้วยพระองค์เอง ในยุคที่ไม่มีพระพุทธศาสนาปราภฏในโลก จะต่างเพียงแต่ลำดับขั้นตอนที่ท่านเริ่มดำเนินไปบนเส้นทางเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าคือ

บางท่านจะเน้นที่ปัญญาเป็นหลัก บางท่านจะเน้นที่ศรัทธาเป็นหลัก บางท่านจะเน้นที่ความเพียรเป็นหลัก หมายความว่าเมื่อธรรมอย่างหนึ่งเป็นหลัก ธรรมองค์อื่นเป็นตัวหนุน พระพุทธเจ้าของเรานั้น เป็นพระพุทธเจ้าประเภทที่ทรงใช้ปัญญาเป็นหลักในการพัฒนาพระทัยมาตามลำดับ โดยผ่านขั้นตอนในการสร้างบารมีตามลำดับดังนี้คือ

จากอดีตกาลนานไกล

ท่านจะมีความพอใจในการเป็นพระพุทธเจ้า ตามปกติแล้วเกิดจากการได้เกิดในยุคสมัยที่มีพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งมาก่อน การได้พบเห็น การได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ทำให้ท่านอยากเป็นพระพุทธเจ้า อาจะเริ่มจากความพอใจ ชอบใจ ความรู้สึกเช่นนั้นสะสมมากขึ้น ภายในจิตมีความเข้มข้นสูงขึ้น จนเปล่งวาจาตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ความรู้สึกสะสมแนวนี้ได้ผ่าน

กรรม และสังสารวัฏมาตามลำดับจนถึงจุดหนึ่ง สำหรับพระพุทธเจ้าของเราท่านบอกว่า ย้อนอดีตไป ๔ แสนอสงไขยกับ ๑ แสนกัปป์ ท่านได้เกิดในยุคสมัยที่มีพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า *ทีปังกร* จากการได้พบพระพุทธเจ้าในคราวแรก แทนที่จะพอใจในการฟังธรรมเพียงอย่างเดียว แต่เพราะจิตสันดานมีการสะสมความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้ามาตลอดกาลยาวนานแห่งชีวิต ทำให้ตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าอย่างพระพุทธเจ้าที่ปังกร

แต่การตั้งความปรารถนานั้น ใช่ว่าจะสำเร็จเสมอไป สำคัญว่าใครเป็นคนตั้งความปรารถนา เหมือนเด็ก ป.๖ ต้องการจบปริญญาในเวลา ๕ ปี ทำอย่างไรก็เป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าเธอสอบ ม. ๖ ได้แล้ว ปรารถนาจบปริญญาภายใน ๔ ปี หากเธอตั้งใจศึกษาดีจริงก็จะได้ตามต้องการ และอาจจะได้ปริญญาตรีก่อนหน้านั้นด้วยซ้ำ

ดังนั้น คนที่ต้องการเป็นพระพุทธเจ้าตั้งความปรารถนาแล้วจะประสบความสำเร็จตามต้องการ จะต้องมีการพัฒนาการทางปัญญา จนบารมีคือความดีเหล่านั้นทำหน้าที่สร้าง รักษา พัฒนาท่านให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติคุณธรรมหลัก ๘ ประการ ท่านเรียกว่า **ธรรมสโมธาน ๘** นั่นคือ

๑. มนุสสมบัติ การได้อัตภาพร่างกายมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกายและใจ

๒. ลิงคสมบัติ เป็นบุรุษเพศที่มีความสมบูรณ์ของความเป็นชายจริง ๆ

๓. เหตุสัมปทาสมบัติ มีวาสนาบารมีแก่กล้ามากพอที่จะออกบวชแล้วบรรลุมรรคผล เป็นพระอรหันต์ได้ในชาตินั้น เพราะได้ผ่าน

การสร้างความดีมาถึงขั้นสาวกบารมีภูมิ คือมีบารมีมากพอที่จะเป็นพระอรหันตสาวกดังกล่าว ท่านบอกว่าคนระดับพระอรหันต์สร้างบารมีเพียง ๑ อสงไขย กับ แสนกัป

๔. ัตถุทัสสนสมบัติ ได้พบเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ในกรณีนี้คือได้พบพระที่บังกรพุทธเจ้า ขณะพบนั้นเองได้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้ท่านได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างพระที่บังกรด้วย

๕. บรรพชาสมบัติ ในขณะที่ตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้นต้องอยู่ในเพศของนักบวช และต้องมีความเห็นชอบในกฎแห่งกรรม และสังสารวัฏด้วย

๖. คุณสมบัติ ความเป็นนักบวชของท่านไม่ใช่เป็นเพียงรูปแบบ แต่ต้องเป็นนักบวชประเภทผ่านการปฏิบัติพัฒนาจิตมาถึงระดับสมาธิฌาน สมาบัติ เป็นต้น แต่ไม่ใช่จิตระดับพระอริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น

๗. อธิการสมบัติ คือผ่านการบำเพ็ญความดีอย่างยอดเยี่ยมมาในระดับที่สามารถสละชีวิตตนเองเป็นทาน หรือมหาบริจาคมาแล้ว

๘. นันทตาสมบัติ มีความพอใจในการเป็นพระพุทธเจ้าเหนืออะไรทั้งหมด ยอมสละทุกอย่างขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าของเราทรงสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ๘ ข้อนี้ สมัยที่ทรงถือกำเนิดเป็นพราหมณ์มาณพนามว่าสุเมธ เป็นลูกโอรสของตระกูลที่สืบต่อกันมาถึง ๗ ชั่วคน ทรัพย์สมบัติจากรุ่นบรรพชนจนถึงพ่อหลังไหลมารวมกันที่ท่านคนเดียว หลังจากบิดาตายลง เจ้าหน้าที่นำบัญชีทรัพย์สินมาแสดง มากจนไม่รู้จะนับกันอย่างไร แต่แทนที่ใจ

ท่านจะมีความพอใจยินดี กลับจุดประกายความคิดจนนำไปสู่การกระทำที่ยากนักจักทำได้สำหรับคนทั่วไป ลำดับความคิดของท่านเกี่ยวกับคนและทรัพย์ คือ

ขณะนี้ทรัพย์ปรากฏแก่สายตาคน แต่เจ้าของทรัพย์เล่าตายหมดแล้วไม่มีใครปรากฏอยู่ ท่านเหล่านั้นไม่ฉลาดเลยที่ทิ้งทรัพย์สมบัติเอาไว้ ให้เป็นปัญหาแก่เราต่อไป แทนที่จะนำติดตนไปด้วย

หากเราจะรับมรดกเหล่านี้ ทำตามอย่างที่ท่านเคยทำ ทรัพย์ เจ้าของทรัพย์ก็จะอยู่ในฐานะเดิม

เราจะไม่รับทรัพย์เหล่านี้อย่างที่ท่านเคยรับมา แต่จะนำติดตัวเราไปด้วย

เพราะนอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้ว การครอบครองทรัพย์ จะเพิ่มบาปในการบริหาร การจัด มีการฆ่า ทำลายคน สัตว์ ธรรมชาติอีกเป็นอันมาก ที่ล้วนแต่เป็นบาป

จากความคิดดังนี้ท่านจึงได้บริจาคทรัพย์ให้เป็นทานในหลายลักษณะ เช่น การแจกจ่ายให้แก่ข้าทาส ปลดปล่อยคนเหล่านั้นเป็นอิสระ มีฐานะทางเศรษฐกิจ ช่วยเหลือแจกจ่ายแก่ญาติ คนจน อนุภามอบถวายให้แก่บ้านเมืองจนหมดสิ้นแล้ว จึงออกบวชจนมีคุณสมบัติพร้อม ๘ ประการ และได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ทีปังกร ว่า ท่านจะได้เป็นพระพุทธเจ้าหลังจากนั้นอีก ๑ อสงไขย กับแสนกัปป์ ดังกล่าว

จากจุดนั้นเป็นต้นมา ได้บำเพ็ญสิ่งที่เรียกบารมี คือการเก็บการสะสมความดี ทำลายความชั่วร้ายที่เรียกว่า **อาสวะ** มาตามลำดับ บารมีเหล่านั้นท่านกระจายออกไปเป็นบารมี ๑๐ ประการ คือ

ทาน การให้ คีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อยไม่มีโทษ เนกขัมมะ การออกบวชเป็นนักบวชประเภทมีความเห็นชอบ ปัญญา มีการพัฒนาการรักษา การใช้ปัญญาเป็นหลักในชีวิต วิริยะ ความเพียรพยายามทำไปด้วยความกล้าหาญ ขันติ มีความอดกลั้น อดทน ทนทาน อดออม สัจจะ มีความซื่อสัตย์อย่างยิ่งยวด อธิษฐาน มีความหนักแน่นมั่นคง มุ่งมั่นเด็ดเดี่ยว เมตตา มีความรักความหวังดีต่อตนเอง คนอื่น และอุเบกขา สามารถทำใจเป็นกลางไม่อ่อนไหวไปตามอคติ จนถึงอุเบกขา ระดับที่เป็นฌาน

ในการบำเพ็ญบารมีนี้เอง แต่ละข้อทรงทำอย่างเด็ดเดี่ยวยากที่สามัญชนจะทำได้ เช่นการให้ทาน สามารถทำได้ ๓ ระดับ คือการให้วัตถุสิ่งของจากธรรมดาจนประณีตสุดก็ให้ได้ให้ได้แม้แต่อวัยวะของตน และแม้แต่ชีวิตก็พร้อมที่จะให้แก่คน สัตว์ ด้วยความกรุณา

จากราชกุมารสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าในแง่ความเป็นจริง คือคนสามัญที่ไม่สามัญ ทรงเปลี่ยนแปลงพระองค์ จากความเป็นตัวตนระดับฐานันดรสูงคือ พระราชกุมาร กลายเป็นนักบวชเร่ร่อนค้าไหนอนอนนั้น จนกลายเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นพระสถานะที่สูงสุดเหนือเทวดาและมนุษย์ มาร พรหมทั้งหลาย แต่พระองค์กลับสามัญยิ่ง

ดังนั้น แม้ว่าเราจะมีการศึกษาเรื่องราวพระประวัติของพระองค์ ท่านกันมาหลายลักษณะแล้วก็ตาม แต่เพื่อเชื่อมต่อเรื่องให้เห็นความเป็น พระศาสดา ในพระพุทธศาสนาว่า มีความโดดเด่นเป็นเอก อย่างไรบ้าง นั่นคือ

พระพุทธเจ้าก็คือ พระสิทธัตถกุมาร ทรงเป็นพระราชโอรสของ พระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ปราภฏการณ์ต่าง ๆ ก่อนประสูติ แสดงว่าพระราชกุมารพระองค์นี้ไม่ใช่ธรรมดา ขนาด แสดงให้เห็นเป็นภาพที่ปรากฏแก่สายของคนในที่ประสูติ คือคนที่ ตามเสด็จพระนางสิริมหามายา ทุกคนเห็นว่าทรงประสูติพิเศษมาก คือเอาเท้าออก ขณะที่พระชนนีประทับยืน พระกายไม่แปดเปื้อนด้วย มลทิน มีธารน้ำหลังลงมาสนานพระวรกาย สามารถเดินด้วยพระบาท ได้ ๗ ก้าว และรับสั่งข้อความยืนยันพระสถานะของพระองค์ คนตรง นั้นเห็นและได้ยินร่วมกัน แต่เป็นระยะสั้นมาก จากนั้นก็คงคืนกลับ เป็นพระราชกุมารเพียงประสูติเหมือนเดิม

จากจุดนี้จะสังเกตเห็นว่า บารมีที่ทรงทำมานั้น ทำหน้าที่สร้าง สิ่งดีงาม ทั้งตระกูล ครอบครัว รูปร่างหน้าตา ที่ไม่มีใครเสมอเหมือน ยุคสมัยให้แก่พระองค์เป็นพิเศษ แม้พระอนุชาของพระองค์ก็ยังไม่ห่าง ไกลกัน และนั่นคือหลักที่กล่าวในตอนต้น ๆ ที่ว่า

สัตวโลกเป็นไปตามกรรม กรรมเป็นผู้จำแนกแบ่งแยกให้คนเรา แตกต่างกัน

อันเป็นความแตกต่างมาจากสถานที่เกิด ตระกูลครอบครัว เป็นต้นดังกล่าว

ในพระชาติที่เป็นสิทธัตถราชกุมาร ท่านเรียกว่าพระโพธิสัตว์ ประสาท นียตโพธิสัตว์ คือต้องสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้แน่นอน เพียงแต่ยังต้องศึกษาค้นคว้ากันอีกนานพอสมควรเท่านั้น โลกกับชีวิต มีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน คนแต่ละคนเกิดมาในโลกย่อมสัมผัสโลกในลักษณะเดียวกัน ตามปกติธรรมดาของโลก แต่ประเด็นสำคัญคือเขามีท่าทีต่อสิ่งที่เข้าสัมผัสอย่างไร

หากเรามองไปที่เด็กเล็ก ๆ อายุ ๗ ขวบ ในขณะที่คนเขาสนุกสนานกันน่าจะสนุกประสาเด็ก แต่เด็กคนนั้นกลับใช้โอกาสที่คนอื่นสนใจเรื่องอื่นมาสนใจกับจิตตนเอง ทำความสงบจนบรรลุปฐมฌานในระยะสั้น ๆ วิญญูชนต้องตื่นเตนกับเด็กคนนั้น และยากที่จะหยั่งรู้ว่าต่อไปเด็กคนนี้จะเป็นอย่างไร เด็กคนนั้นคือเจ้าชายสิทธัตถะ ได้แสดงให้เห็นที่พบเห็นทั้งกันมาแล้ว ในคราววัปปมงคลแรกนาขวัญของพระเจ้าสุทโธทนะ ขณะที่พระองค์ทรงมีพระพรรษาเพียง ๗ พรรษาเท่านั้น

ขณะที่ทรงเจริญพรรษามาถึง ๗ ปี ได้รับการศึกษาในสำนักของอาจารย์วิศวามิตร และอาจารย์ท่านอื่นแม้จะไม่ปรากฏชื่อก็ตาม แต่ต้องมีเป็นธรรมดา ทรงศึกษาศิลปวิทยาการถึง ๑๘ สาขา จนมีความแตกฉานยิ่งกว่าอาจารย์ของท่านเสียอีก แต่กลับทรงใช้เวลาเพียง ๘ ปีเท่านั้น แปลกใหม่ อัศจรรย์ใหม่ และนี่คือแสดงให้เห็นว่าคนเรามีเบื้องหลังของตนเองคือ ความดี ความชั่วในอดีตอยู่ทุกคน เพียงแต่อะไรมากกว่าอะไรเท่านั้น

พลังแห่งเมตตากุณาทรงมีมากพอ จนยอมขัดแย้งกับพระญาติของพระองค์ที่ฆาตกร แต่ไม่ตายทรงใช้สถานะผู้ช่วยชีวิตต่อสู้เพื่อ

ชีวิตหงส์จนได้ชัยชนะ แต่กลับสร้างความไม่พอใจให้แก่เทวทัต จนเรื่องมาบานปลายขึ้นในตอนหลัง ในขณะที่แยกเจ้าชายสองพระองค์ให้ห่างไกลกับจนไม่มีจุดบรรจบ คือเจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นพระพุทธรเจ้า ในขณะที่เจ้าชายเทวทัตตกนรกอเวจี

แม้จะทรงได้รับการปรนปรีอเป็นอย่างดีภายในพระราชวัง โดยมุ่งหวังที่จะให้ทรงเป็นพระราชาครองแผ่นดิน แต่ยามที่เสด็จออกเยี่ยมเยียนประชาชนในรูปของการปรุงแต่งประดับประดาให้เห็นเฉพาะส่วนที่ดี แต่กลับทรงมองความจริงผ่านสภาพผักชีโรยหน้า ที่นิยมใช้กันตลอดโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ทำให้ทรงพบเห็นโลกกับชีวิตตามความเป็นจริงอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในฐานะนั้น ๆ

พลังแห่งเมตตาธรรมของพระองค์นั้น ท่านเล่าไว้ว่ายามไปเที่ยวในป่าด้วยกับกับเจ้าชายอานนท์ พระอนุชา ปราภฏการณที่อัศจรรย์คือสัตว์ป่าสารพัดชนิดแสดงความไม่ตื่นตกใจกลัว ไม่หนี เดินตามเจ้าชายไปเหมือนทรงเป็นเจ้าของสัตว์เหล่านั้น

แม้จะทรงจบการศึกษาเหนือกว่าราชกุมารทั้งหลาย แต่กลับทรงวางพระองค์ปกติ ไม่อวดดี ไม่แสดงให้เห็นว่าเก่งอย่างไร ไม่แสดงความรู้ ความสามารถอวดใคร พระราชวงศ์ ประชาชนพบเห็นการแสดงพลังความสามารถทางวิชาการของพระองค์เพียงครั้งเดียว คือตอนประลองกำลังแข่งขันกันเพื่อครอบครองเจ้าหญิงยโสธรา และเป็นการแสดงตามคำขอร้องค่อนไปทางบังคับของพระเจ้าสุทโธทนะ จากนั้นไม่ปรากฏว่าทรงแสดงอีกเลย

ภาพปกติธรรมดาที่ปรากฏในส่วนต่าง ๆ ของโลก ที่สามารถพบเห็นได้ตามปกติธรรมดา เช่น อีกาแย่งอาหารกับสุนัขแย่งอาหารกัน

พอแย่งไม่ได้จิกตีทำลายกัน พออาหารหมดไปก็เลิกแย่งกัน อันเป็นอาการเดียวกันทั้งของอีกา สุนัข คน แม้สัตว์เหล่าอื่น ทำให้ทรงมองเห็นภัยอันตรายที่เกิดจากการแก่งแย่งแข่งดีกันของคน ของสัตว์ว่าเป็นเหตุนำทุกข์สารพัดมาให้ ทำให้มีแรงผลักดันให้ทรงคิดค้นทางช่วยคนจากการเบียดเบียนกัน

คนแก่ คนเจ็บ คนตาย เป็นภาพธรรมดามาก แต่เจ้าชายกลับทรงมองเห็นเป็นกระบวนการของชีวิตที่หมุนวนจนหาจุดจบไม่ได้ จึงทรงเบื่อหน่ายในการที่ต้องยึดติดอยู่กับชีวิตที่ต้องแก่ เจ็บ ตายทั้งของพระองค์และคนอื่น

การที่ใครคนใดคนหนึ่ง ตัดสินใจเลือกระหว่างชีวิตที่ต้องเสี่ยงทุกลักษณะ กับ ความสุขสำราญที่มีการจัดการปรุงแต่งประดับประดาจนกลายเป็นการบำเรอแทนที่จะบำรุงที่คนทั่วไปพอใจยินดี แต่เจ้าชายกลับทรงมองเห็นโทษของการใช้ชีวิตในลักษณะนั้น

ประเด็นสำคัญในจุดนี้ก็คือการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในเมื่อคนเราสามารถเลือกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง เจ้าชายสิทธัตถะทราบกันแล้วว่าท่านมีคติเป็นสอง คือสามารถเลือกได้ระหว่างการเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และ พระเจ้าจักรพรรดิ

นี่คือยอดคนทางศาสนจักรและอาณาจักร เป็นคนประเภทหายากที่สุดในโลกอีกด้วย ในกรณีของเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงมีภูมิหลังดังกล่าวแล้วว่า

ทรงสร้างบารมีมาเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า

แต่จากคำทำนายของพราหมณ์ ๑๐๘ คน ทำให้เราทราบว่า บารมีนั้น เมื่อถึงจุดหนึ่งสามารถเปิดโอกาสให้ท่านผู้นั้นเลือกเอาได้ อย่างใดอย่างหนึ่ง คงมีลักษณะคล้ายคนที่มีเงินมาก มีความรู้ มีความสามารถมาก ทำให้เป็นคนมีโอกาเลือกได้มาก

หลักการของการเลือกของเจ้าชายสิทธัตถะ สามารถใช้เป็นแบบในการตัดสินใจเลือกระหว่างสองสถานะ จะพบว่าช่วงสั้น ๆ พระพุทธเจ้า กับ พระเจ้าจักรพรรดิ มีความสำคัญใกล้เคียงกัน แต่ถ้าถามว่า ผลประโยชน์ที่ชาวโลกจะได้รับจากพระพุทธเจ้ากับ พระเจ้าจักรพรรดิจะได้จากใครมากกว่า ยืมนานกว่า แพร่ขยายออกไปได้มากกว่า และสามารถอำนวยผลระดับสูงสุดมากกว่า พอมาถึงจุดนี้พระเจ้าจักรพรรดิจะไม่สามารถเทียบเคียงกับพระพุทธเจ้าได้ แม้แต่สถานะของพระเจ้าจักรพรรดิเองแล้ว ท่านคือสามัญชนธรรมดาที่ อาจจะต้องทำบาปอีกมากเพื่อสถาปนาสถานะ รักษาพระสถานะพระราชอำนาจ พระราชอาณาจักรของพระองค์ ในขณะที่ความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทรงหลุดพ้นจากอวิชชา พ้นจากทุกข์ ด้วยประการทั้งปวง พ้นแม้จากการเกิดในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่ง พระเจ้าจักรพรรดิกลับต้องเผชิญกับความทุกข์ คัดรู่ อันตรราย ต้องทำบาปอีกมาก ทิวคตแล้วอาจจะตกนรกก็ได้

การตัดสินใจเลือกของเจ้าชายสิทธัตถะ จึงสามารถใช้เป็นแบบในการคิด ตัดสินใจเลือกอะไรก็ตามที่สามารถเลือกได้เพียงอย่างเดียว

ตามปกติคนทั่วไปมักใช้การพูด การทำ แบบขาดความรับผิดชอบ หรือบางคนพูดโดยไม่ได้คิด

แต่ลำดับการทำงานของคนระดับพระโพธิสัตว์ ท่านจะเรียงเป็นลำดับ คือ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ ทำตาม พิสูจน์ทฤษฎีที่ตนคิด พร้อมกับคิดค้นไปเรื่อย ในขณะที่นั้นจะไม่มีการพูด จะกล้าพูดต่อเมื่อได้สัมผัสความจริงของสิ่งนั้นชัดเจน ไม่เป็นอย่างอื่น ที่เรียกว่า สัจธรรม ตราบเท่าที่ยังไม่บรรลุความจริงที่แท้จริง จะไม่มีการยึดติดว่า จะต้องทำอย่างนี้เท่านั้น ทำอย่างอื่นไม่ได้ ที่เคยสร้างปัญหาแก่คนมาตลอดกาลยาวนาน

การตัดสินใจทำอะไรลงไปแล้ว หากยังไม่ได้ลงมือทำ พิสูจน์จะไม่มีการเปลี่ยนความตั้งใจ ในขณะที่เมื่อได้พิสูจน์ทดสอบไปถึงที่สุดแล้ว แม้จะได้ผลระดับใดก็ตาม หากผลนั้นไม่ใช่สิ่งที่ต้องการจริง ๆ จะไม่หยุดการแสวงหา

ข้อนี้ฟังดูตัวอย่าง ตอนที่ทรงตัดสินใจพระทัยเสด็จออกผนวช แม้จะมีการล่อด้วยสมบัติพระเจ้าจักรพรรดิว่าจะได้ภายใน ๗ วัน การมอบราชสมบัติให้กึ่งหนึ่งของพระเจ้าพิมพิสารขอเพียงอย่าผนวชเท่านั้น พระองค์ก็ไม่สนพระทัย ทรงปฏิเสธจนกลายเป็นแรงผลักดันให้พระเจ้าพิมพิสารมีความเชื่อว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะต้องได้เป็นพระพุทธเจ้าถึงกับขออาราธนาให้มาโปรดพระองค์ด้วยหลังจากได้ตรัสรู้แล้ว

ชีวิตของเราไม่มีใครมีความสมบูรณ์พร้อม แม้คนระดับพระโพธิสัตว์ เอาเข้าจริงต้องลองผิดลองถูกอีกมาก แต่จากพื้นฐานความเชื่อมั่นว่า คนเราสามารถศึกษา ค้นคว้า จนสามารถตรัสรู้เองได้

เพียงแต่ว่าจะตรัสรู้ได้ด้วยวิธีใดเท่านั้น

ก่อนที่จะพิสูจน์ทดสอบด้วยพระองค์เอง จะไม่ทรงปฏิเสธสถานะของสิ่งเหล่านั้น อะไรก็ตามที่ทรงพิสูจน์แล้ว ทดสอบแล้ว ผล

เกิดมาอย่างไร ทรงรับรอง เพียงแต่ว่าไม่ใช่ผลที่พระองค์ต้องการเท่านั้น

การศึกษาค้นคว้าเพื่อการตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์นั้น เป็นแบบฉบับในการแสวงหา ของผู้แสวงหาทั้งหลายในโลก จากพื้นฐานความคิดคือ **เพื่อได้ เพื่อมี เพื่อเป็น** ในขณะที่วิถีชีวิตของชาวโลกมีลักษณะย้อนศรกันอยู่จนนำไปสู่ปัญหาความไม่รับผิดชอบตามสมควรแก่ฐานะ นั่นคือ

ความได้ ความมี ความเป็น เป็นผลซึ่งเกิดมาจากเหตุ คือการสร้างเหตุเพื่อให้เกิดผลตามที่ตนต้องการ

แบบหลักตรงนี้คือ สุเมธมานพ มีความประทับใจในบุคลิกภาพอันไพศาลของพระที่บังกรพุทธเจ้า และพุทธกิจที่ทรงทำต่อโลก ชาวโลกได้รับประโยชน์อย่างไพศาลจึงมีความต้องการที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า แต่เมื่อได้ตรวจสอบตัวท่านดู ปรากฏว่าคุณสมบัติเพื่อความเป็นพระพุทธรเจ้าของพระองค์ไม่มีในขณะนั้น ถ้าต้องการเป็นให้ได้ก็ต้องสร้างเหตุเช่นเดียวกับที่พระพุทธรเจ้าในอดีตทรงสร้างจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าให้ดูมาแล้ว จากนั้นจึงทรงตั้งความปรารถนา จนได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธรเจ้าซึ่งเป็นเครื่องมือเสริมความเชื่อมั่นเท่านั้นความสำเร็จเกิดเพียงเพราะเหตุนี้เท่านั้นไม่

การบำเพ็ญบารมีดังกล่าว คือการสร้างเหตุเพื่อให้มีเหตุมากพอจนได้เป็นพระพุทธรเจ้า ตามที่ตั้งใจไว้และตามที่ได้ทรงพยากรณ์ของพระพุทธรเจ้าที่บังกร

ในพระชาติที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ก็ทรงทำงานอย่างเดียวกัน คือการเสริมสร้างพัฒนาคุณสมบัติจนกว่าจะมีความสมบูรณ์ ด้วยการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า อย่างพระพุทธรเจ้าที่บังกร หลังจากทรง

ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า แสดงว่านั่นคือผลของการกระทำ สร้างคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า จนสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ภารกิจต่อไปคือต้องทำหน้าที่ต่อจากที่ได้เป็นพระพุทธเจ้า ทำให้เราเห็นความสัมพันธ์กันของคำสามคำ ที่ต้องหมุนวนหนุนช่วยกันตลอดกาลยาวนานของชีวิต แม้จะอยู่ในช่วงสุดท้ายของการหมุนวนในสังสารวัฏ เราจะเห็นความสมบูรณ์พร้อมของคำสามคำนั้น หมุนเนื่องกันอยู่นั้นคือ

“เมื่อท่านต้องการได้ ต้องการมี ต้องการเป็นอะไร จะต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติเพื่อความได้ ความมี ความเป็นที่คนต้องการว่า ในขณะที่เรามีคุณสมบัติพร้อมที่จะเป็นหรือไม่ ถ้ามีก็ต้องพยายามเป็นให้ได้ หากยังไม่มีก็ต้องพยายามสร้างที่คุณสมบัติก่อน และเมื่อได้เป็นแล้วต้องทำหน้าที่ของผู้เป็น ในรูปการพยายามทำหน้าที่ให้ ทำหน้าที่ให้ดี ทำหน้าที่ให้เป็น การหมุนวนหนุนช่วยกันของคำสามคำคือ ทำ มี เป็น , มี เป็น ทำ, ทำ เป็น มี คุณลักษณะตรงนี้เราสามารถมองเห็นบนเส้นทางชีวิตของพระโพธิสัตว์ทุก ๆ ชาติ

การศึกษาค้นคว้าในฐานะของผู้แสวงหา คือการสร้างคุณสมบัติเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าจนกว่าจะทรงมีคุณสมบัติสมบูรณ์นั้น ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่การมองหาประโยชน์จากสิ่งนั้น มากกว่าที่จะมองว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร คือมอง คิด เห็นว่า ทำอย่างไรจะเกิดประโยชน์ก็ทำไปตามนั้น

หลังจากที่ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา คือการทรมานพระวรกาย ด้วยการเอาฟันกับฟันมากัดกัน เอาลิ้นมาดันกับเพดาน ผ่อนกลั้นลมหายใจเข้าออก และอดอาหารตามลำดับ จนไม่เสวยเลยนั้น หากขึ้นก้าวต่อไปโลกคงไม่ได้พบเห็นพระพุทธเจ้าแน่

จากหนังสือประทับแห่งทวีปเอเชีย ท่านได้บอกว่าพระองค์ทรง
 สดับเพลงขับแถวนั้นพรรณนาการดีดพิณ เป็นใจความว่า

คิดพิณจับระบำ ฆ้องทำสายให้พอดี

ตั้งนักสายมักขาด เพลงพิณาสหมดเสียงใส

หย่อนนักสายหมดไป ฆ้องทำสายให้พอดี

บทเพลงเหล่านี้ไม่ต้องไปสนใจว่า ใครร้อง ร้องไปทำไม แต่ทรง
 มองไปที่ประโยชน์ที่จะได้จากการคิด จากเสียงพิณที่ทรงชำนาญ
 มาก่อนกับการปฏิบัติของพระองค์ในขณะนั้น ทรงเห็นว่าเป็นเหมือน
 สายพิณที่ตั้งจัดไปแล้วขึ้นติดตอไปก็ขาด และไม่ใช้ขาดเฉพาะ
 พระพุทธเจ้า แต่กลับทำลายเจตนารมณ์จากอดีตกาลนานไกลไปด้วย
 ซึ่งก็หมายความว่าโลกจะถูกปล่อยทิ้งให้เข้าสู่กระแสของอวิชชา
 ความกลัว ความสับสนตลอดไป

ในขณะที่ทรงปฏิบัติทางจิต ที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้วคือ
 การดำเนินไปตามหลักของไตรสิกขานั้นเอง มาถึงขั้นของสมาธิมี
 ปัญหาที่การรักษาจิตที่เป็นสมาธิไม่ได้ ก็ทรงแก้ไขจนผ่านไปได้ จิต
 กลับไม่ยอมแยกจากกามคุณารมณ์ แม้จะเป็นอย่างละเอียดก็ตาม
 แรงผลักดันให้ทรงคิดคือ ท่อนไม้ที่วางอยู่ใกล้ ๆ นั้นเอง โดยทรงนำ
 จิตเข้าเทียบเคียงกับท่อนไม้ อวิชชาเทียบเคียงกับยางของต้นไม้ จิตเหมือน
 ต้นไม้ เอาชีวิตที่องค์ประกอบร่วมของกายกับจิตมาเป็นหลักในการคิด
 พิจารณาหาทางแก้ปัญหาคือ ข้อความตรงนี้มีควมไพเราะมากกว่า

๑. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง กายก็ยังไม่พราวจากกาม
 ใจก็ยังพัวพันหมกมุ่นครุ่นคิดถึงกามอยู่ สมณพราหมณ์นั้นจะใช้

ความพยายามให้สาหัสอย่างไรก็ตาม หากช่วยให้บรรลุคุณพิเศษที่พึงประสงค์ได้ไม่ เปรียบเหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยางทั้งวางอยู่ในน้ำ คนต้องการไฟนำไม้นั้นมาสีกันเพื่อให้เกิดไฟ จะไม่อาจให้เกิดไฟขึ้นมาได้

๒. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่แม้ในส่วร่างกายเขาออกไปจากกามแล้ว แต่ใจกลับยังหมกมุ่นครุ่นคิดถึงกามอยู่ สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้จะใช้ความเพียรพยายามให้สาหัสอย่างไรก็ตาม หากสามารถบรรลุคุณพิเศษได้ไม่ เปรียบเหมือนไม้สดที่ชุ่มอยู่ด้วยยาง แม้จะวางไว้บนบกแล้ว แต่คนที่ต้องการไฟ นำไม้นั้นมาสีกันก็หาอาจให้เกิดไฟขึ้นได้ไม่

๓. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่กายเขาก็ออกไปจากกามแล้ว ใจเขาก็ไม่พัวพันอยู่ในกามแล้ว สมณพราหมณ์เหล่านั้น เมื่อใช้ความเพียรพยายามไปถูกต้อง จะสามารถบรรลุคุณพิเศษได้ จิตของเราเปรียบเหมือนไม้แห้งที่ปราศจากยาง และวางไว้บนบก คนที่ต้องการไฟนำไม้นั้นมาสีกันให้ถูกต้อง ก็จะสามารถให้เกิดไฟขึ้นมาได้

จากการที่ทรงพิจารณาแยกแยะออกไปเช่นนี้ ทำให้เห็นสถานะของพระองค์ในขณะนั้นคือ ประเภทที่ ๓ ทำให้ทรงเชื่อมั่นว่าพระองค์จะต้องประสบความสำเร็จ ก่อนที่จะเสด็จประทับ ณ โคนต้นไม้อัสนัตถพฤกษ์ คือต้นพระศรีมหาโพธิ์ในกาลต่อมา เราเห็นพลังของศรัทธา วิริยะ สติ สมภาณี ปัญญา ประสานสัมพันธ์มีความเข้มข้นใกล้สมบูรณ์ จากการอธิษฐานพระทัยอย่างเด็ดเดี่ยว ตามที่รับสั่งเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังในกาลต่อมาว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราตั้งความเพียรว่า หนึ่ง เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักแห้งไปก็ตามที เมื่อยัง

ไม่บรรลุประโยชน์อันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลังของ
บุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษ
แล้ว จักหยุดความเพียรนั้นเสียไม่มีเลย

การตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวในลักษณะนี้ ทางออกเพียงทางเดียว
เท่านั้นคือ สิ้นพระชนม์ กับ ตรัสรู้ ไม่มีทางที่สามให้เลือกแล้ว
จากนั้นทรงประสบปัญหาสารพัด ที่ท่านสรุปเป็นมารผจญ พระทัย
ของพระองค์ก็เดินไปบน **อริยมรรค ๘ ประการ** ที่ในขณะนั้น
ยังไม่ได้เรียกชื่ออย่างนั้น มารที่มายั่วยวนเป็นหลักในคราวนั้น เป็น
มารประเภทเทวปุตตมาร คือเทวดาที่ทำตนเป็นศัตรูขัดขวางการ
ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติมาจนถึงจุดที่พระทัยของพระองค์มี
ลักษณะตามที่รับสั่งเล่าแก่พระภิกษุ ในตอนหลังว่า

เรานั้น เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่มีกิเลส ปราศจากกิเลส
จิตเป็นธรรมชาติอ่อนโยน ควรแก่การงาน มีความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่
เช่นนั้น ได้น้อมจิตไปเฉพาะอัสวักขยญาณ คือพระญาณที่ทำอัสวะ
ที่มีอวิชาเป็นมูลราก เรา รู้ชัดตามที่เป็นอย่างจริงว่า

นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้คือทางให้ถึงความดับ
โดยไม่เหลือแห่งทุกข์ และนี้เป็นอัสวะทั้งหลาย นี้เหตุแห่งอัสวะทั้ง
หลาย นี้ความดับไม่เหลือแห่งอัสวะทั้งหลาย นี้เป็นทางดับไม่เหลือ
แห่งอัสวะทั้งหลาย

เมื่อเรารู้อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ
อวิชาสวะ ครั้นจิตพ้นแล้วก็เกิดญาณรู้ว่า เราพ้นแล้ว เรา รู้ชัดว่า ชาติ
ความเกิดขึ้นแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจ
อื่นที่จะต้องทำเพื่อความหลุดพ้นอย่างนี้ไม่มีอีก

วิชาที่ ๓ ที่เราได้บรรลุแล้วในยามสามแห่งราตรี อวิชชาถูกทำลายแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกทำลายแล้ว แสงสว่างได้เกิดขึ้นแทนแล้ว เช่นเดียวกับที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วแลอยู่โดยควร

จากที่กล่าวข้างต้นว่า โลกและชีวิต โดยเฉพาะชีวิตเป็นผลผลิตของอวิชชากับกรรม ปัญหาสารพัดที่ชาวโลก สัตว์โลกประสบล้วนเนื่องมาจากอวิชชาเป็นสำคัญ หลักการสำคัญในทางพระพุทธศาสนา หากต้องการชีวิตที่มีคุณภาพ คุณค่า จนถึงอุดมชีวิต จะต้องลดอวิชชาลงไปตามลำดับ จนกว่าจะหมดอวิชชาในที่สุด ท่านก็จะหลุดลอยจากโลก แม้อยู่ในโลกก็จะอยู่อย่างรู้แจ้งโลก แต่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว อวิชชาที่ทรงเปรียบเป็นความมืด ในที่นี้สิ่งที่จะขจัดเขาได้คือแสงสว่าง คนมีหน้าที่เข้าหาหรือหาแสงสว่างมา แล้วแสงสว่างเหล่านั้นจะขจัดความมืดให้เอง ผลดีความดีทั้งหลายที่จะติดตามในภายหลัง ล้วนสืบเนื่องมาจากแสงสว่าง นั่นคือโลก แต่สำหรับชีวิต การพัฒนาปัญญาหรือวิชาอันมีฐานะเช่นเดียวกับแสงสว่าง คือทำหน้าที่ขจัดความมืดคืออวิชชาออกไป สิ่งดีงามทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นติดตามมา

เพราะการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้พระองค์เหนือกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายใน ๓ เรื่องใหญ่คือ

ทรงสมบุรณ์เต็มทีเดียว พระปัญญาคุณ

อันเป็นเหตุให้ทรงกอปรด้วย พระบริสุทธิคุณจากอวิชา

โลกทรรศน์ของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนจากชาวโลก แบบพลิกหน้ามือเป็นหลังมือ

นั่นคือ ชาวโลกมีความเป็นเราเป็นเขา แม้แต่เป็นเรากับพวกเรา ก็ยังเบียดเบียนกัน แต่พระพุทธเจ้ากลับมองโลกในรูปของสภาพ ปัญหาที่น่าสงสาร จึงทรงกอบปรด้วยพระกรุณาต่อชาวโลก ทำให้พระพุทธเจ้าที่ตามปกติแล้วทรงอุบัติขึ้นในโลก จากที่ย้อนอดีตให้ดูมา แต่ต้นว่า เป็นเจตนารมณ์ของมหาบุรุษ ผู้มีความกรุณาจนเปี่ยมล้น ต่อชาวโลก ต้องการจะช่วยเหลือชาวโลกให้ถึงความสมบูรณ์ด้วยความสุขเป็นเป้าหมาย

ท่านจึงแสดงการเกิดของพระพุทธเจ้าไว้ว่า

เอกบุคคฺล เมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคฺล นั้นคือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา

ความเป็นพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นด้วยปัญญาของพระองค์

ในขณะที่ศาสนาประเภทเทวนิยม ที่ใช้ศรัทธาเป็นหลักนำตน คนอื่นไปยึดโยงอยู่กับเทพเจ้า ทำนองเป็นศาสนาของเทพเจ้าหรือ โองการจากสวรรค์ที่นำมาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ เพื่อนำมนุษย์ ไปขึ้นตรงต่อเทพเจ้า ตามความเชื่อถือของตน พระพุทธศาสนา กลับเป็นศาสนาของมนุษย์ ศึกษา ค้นคว้า พบ นำมาแสดงเพื่อมนุษย์ แต่ เพราะมีความกรุณาไร้ขอบเขต ทำให้ทรงแสดงแก่สรรพชีวิตทั้งหลาย จนได้นามว่า **ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย**

แต่จากพระมหากรุณาภายในพระทัยของพระองค์ พระองค์กลับมองโลกอย่างใกล้ชิดยิ่งว่า

ทรงเป็นโลกนาถ ที่พึ่งของชาวโลก โลกนายก ทรงเป็นผู้นำของชาวโลก เพราะทรงเป็นโลกเชษฐ พี่ชายคนโตของชาวโลก ที่ก่อนหน้านั้นต่างก็ถูกห่อหุ้มด้วยอวิชชามาด้วยกัน เป็นเหมือนลูกไก่ที่อยู่ในฟองไข่มาด้วยกันและฟองไข่นั้นเองที่ทำให้ลูกไก่มองอะไรไม่เห็น พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นไก่ตัวแรก ที่ทำลายกระเปาะฟองคืออวิชา ออกมาได้ จึงทรงเป็นเหมือนไก่ตัวพี่ เพราะทำลายกระเปาะฟองออกมาได้ก่อนน้อง ๆ จึงต้องเป็นที่พึ่งของน้อง ๆ ต้องนำน้อง ๆ เพื่อช่วยให้น้อง ๆ ได้สัมผัสความสุขอย่างที่ทรงสัมผัสมาก่อน

พระพุทธเจ้าท่านนิยามความหมายเต็มรูปไว้ว่าเป็น

ท่านผู้ตรัสรู้ดี ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงสอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามพระองค์ด้วย

แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงเข้าถึงชีวิตที่สมบูรณ์แล้ว ทรงมีความกรุณาต้องการใช้ชาวโลก อาศัยการศึกษา ปฏิบัติตาม ได้หลักในการดำเนินชีวิตจนสามารถสัมผัสผลดีงามโดยเสด็จตามกำลังความสามารถของแต่ละคน แต่ในหลักความเป็นจริงที่สมบูรณ์ความเป็นพระพุทธเจ้าหาได้หมายเอาพระรูปร่างกายของพระองค์เป็นหลักไม่ แต่ท่านหมายเอาธรรมะ ที่สำคัญคือพระพุทธคุณ ข้อนี้ทรงรับสั่งแก่พระวัคกสิ ที่บวชมาด้วยความพอใจที่จะติดตามดูพระพุทธสรีระของพระองค์ จนไม่นำพาที่จะศึกษาและปฏิบัติตามคำสอน เพื่อให้ท่านได้ตระหนักถึงภารกิจที่ต้องทำตามหน้าที่ได้ทรงรับสั่งว่า

วัคกสิภิกขุจงถอยออกไป จะมาดูโยร่ากายตถาคตเป็นของเปื่อยเน่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม

พระพุทธคุณที่ควรตระหนักในที่นี้ คือ พระพุทธคุณ ๘ ประการ ที่สาธุชนทั่วไปนำมาสวดสารถายสืบต่อจากสมัยพุทธกาล จนถึงสมัย ปัจจุบันและคงต้องเป็นอย่างนั้นตลอดไป พระพุทธคุณ ๘ บท นั้นแปล เป็นใจความว่า

แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นพระอรหันต์ ทรงตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงสมบูรณ์ด้วย วิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง ทรง เป็นสารathiผู้ฝึกคนที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม ไม่มีสารathiอื่น จะยิ่งไปกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ทรงจำแนกแจกจ่ายธรรม ทรง มีโชค และกอบปรด้วยภคธรรม

พระพุทธคุณเหล่านี้สามารถสรุปรวมเป็น พระปัญญาคุณ พระ บริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ

ที่บางครั้งท่านสรุปด้วยบท นโม ตสฺส หรือแม้บทสวดอื่น ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นการสะท้อนพระคุณ ๓ ประการ ในบทสรรเสริญพระ พุทธคุณดังกล่าวนั้น พระพุทธคุณบทว่า

สัมมาสัมพุทธโธ แปลว่า ทรงตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง คือทรงตรัสรู้อริยสัจ ๔ ประการ ตามลำดับพระญาณ ๓ ประการ ที่ กล่าวไว้ในตอนต้น

วิชาจรณสัมปັນโน แปลว่า ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาความรู้ และจรณะความประพฤติ วิชาเป็นพระปัญญาคุณ ในขณะที่ จรณะความประพฤติเน้นที่พระบริสุทธิคุณ

อรหัง แปลว่า ทรงหักกรรมแห่งสังสารจักร คือทำลาย กิเลสกรรม ที่เรียกเต็มทีว่า อวิชชา ความไม่รู้ ตัณหา ความดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก อุปาทาน มีความยึดมั่นถือมั่น กรรม คือการกระทำดีกระทำชั่ว ทำให้ทรงไม่ทำบาปแม้ว่าจะเป็นที่ลับ เพราะทรงไกลจากความชั่ว เหตุนี้ทำให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ควรแก่การบูชาของคนทั้งหลายผู้ต้องการบุญ อรหัง จึงเป็นบริสุทธิคุณ

สุคติ เสด็จไปได้แล้ว เป็นพระมหากรุณาคุณ และพระบริสุทธิคุณ โลกวิทู เป็นพระปัญญาคุณ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ เป็นพระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณ สตถา เทวมนุสฺสสถานํ เป็นพระมหากรุณาคุณ พุทฺโธ ที่แปลว่า รู้ ตื่น เบิกบาน จึงครบทั้ง ๓ พระคุณ ภคฺวา มีคุณลักษณะของพระพุทธคุณทั้ง ๓ ประการ ตามคำแปลที่กรอบกว้างขวางมาก

จากการที่ทรงสมบุรณ์ด้วยพระคุณทั้ง ๓ ประการดังกล่าว และการอบุติของพระพุทธเจ้า เป็นการอุบัติขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดกาลยาวนาน ๔๕ พรรษา พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระพุทธจริยา คือการดำเนินงานในฐานะทรงอนุเคราะห์ต่อชาวโลก ทรงสัมผัสชาวโลกด้วยพระมหากรุณา ทรงทำหน้าที่ตรงนี้ได้สมบุรณ์

ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้รับสั่งว่า

กิจใดที่ศาสดาผู้เห็นดี จะพึงทำต่อเธอทั้งหลายผู้
สาวก ตถาคตได้ทำสมบุรณ์แล้ว

พระพุทธจริยา ๓ ประการ คือ

๑. โลกกัตถจริยา ทรงทำประโยชน์ต่อชาวโลก ในฐานะที่ทรงเป็นสมาชิกคนหนึ่งในโลกนี้ พระองค์ได้เสด็จไปในคามนิคม ชนบท ราชอาณาจักรต่าง ๆ เป็นอันมาก ด้วยพระมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ ในแต่ละปีพระพุทธเจ้าจะประทับประจำที่เฉพาะในพรรษาปีหนึ่ง ๓-๔ เดือน นอกจากนั้น ๙-๘ เดือนจะเสด็จไปพบปะประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ทรงประกาศชี้แจง แสดงธรรม อันเป็นประโยชน์มีลักษณะเกื้อกูล และสามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้ฟังตามสมควรแก่ฐานะ ตามปกติคนที่เสด็จไปพบกับเขานั้นส่วนมากจะไม่นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน แต่หลังจากที่ได้พบปะ สนทนา ฟังเทศน์จากพระองค์ คนส่วนมากจะกล่าวสรรเสริญการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าว่า เป็นเหมือนทรงหยายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง และส่องประทีปในที่มืดให้คนตาไม่บอดสามารถเห็นแสงสว่างได้

พระจริยาข้อนี้นำไปสู่พระพุทธรูปหลักในแต่ละวันที่ทรงทำมาตลอดเวลา ๔๕ ปี ทรงทำอย่างนี้ทุกวันคือ

๑.๑ ตอนเช้าเสด็จออกบิณฑบาต โปรดให้ชาวบ้านได้บำเพ็ญความดีด้วยการถวายทาน

๑.๒ ตอนเย็นทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่คนที่เข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ

๑.๓ ตอนหัวค่ำทรงประทานโอวาทแก่พระภิกษุ สามเณร

๑.๔ ตอนเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาแก่เทวดาที่มาเฝ้ากราบทูลถามปัญหา

๑.๕ ตอนใกล้รุ่งของทุกคืน ทรงตรวจดูโลกด้วยทิพยจักขุ คือ พระเนตรทิพย์ ใครปรากฏในข่ายพระญาณก็จะเสด็จไปโปรด โดย ทรงรู้ข้อมูลเกี่ยวกับคนที่จะเสด็จไปโปรด ทรงทราบเป็นการล่วงหน้าว่า หลังจากจบพระธรรมเทศนา คนเหล่านั้นได้รับผลจากธรรมะระดับใด

๒. **ญาติตถจริยา** ทรงทำประโยชน์แก่พระประยูรญาติ ในฐานะ ที่ทรงเป็นลูกหลานของราชสกุลศากยะ โกลิยะ โดยฐานะความ เกี่ยวข้องกันทางสายเลือด บางครั้งพระญาติทะเลาะกันพระพุทธเจ้า ก็เสด็จไปโปรด แม้พระญาติเจ็บไข้ได้ป่วย ก็เสด็จไปดูแล สำหรับ พระเจ้าสุทโธณะ พระพุทธเจ้าทรงสอนแล้วสอนอีก จนถึงการดูรักษา พยาบาลไปทรงแนะนำธรรมไป จบลงด้วยทรงบรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน โดยพระพุทธเจ้าทรงอำนวยการจัดงาน ถวายพระเพลิงด้วยพระองค์เอง นี่คือการทำหน้าที่ของลูกหลานของ ตระกูล ครอบครัวให้คนได้ยึดถือเป็นแบบอย่าง อันเป็นการทำดีให้ ลูก ๆ ทั้งหลายได้รู้ว่า ลูกหลานที่ดีควรทำหน้าที่ต่อครอบครัว ตระกูลวงศ์อย่างไร

๓. **พุทธตถจริยา** ทรงทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า ที่จะต้องทำ ต่อศาสนิก หรือสาวกของพระองค์ ทรงวางพระองค์เป็นกัลยาณมิตร ของพุทธบริษัท บางครั้งทรงเป็นเหมือนพี่ บางครั้งเป็นเหมือนครู บาง ครั้งทรงเป็นเหมือนพ่อ พุทธบริษัททั้งฝ่ายนักบวชและชาวบ้าน เข้า ใกล้พระพุทธเจ้าจะรู้สึกสงบเย็น สำนวนบาลีท่านใช้คำว่า สุขฉายา คือ **เข้าใกล้แล้วได้รับความสุข** ยุคที่ทรงพระชนม์อยู่ สังคมพุทธ เป็นสังคมที่อบอุ่น เป็นสุข มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสูงมาก การอุปนิสัยของพระพุทธเจ้านั้น แสดงว่า ชาวโลกได้รับสิ่งสูงสุดเหนือ รัตนะทั้งหลาย แต่ว่าการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

พุทธบริษัทก็ได้สูญเสียพระองค์ไปในส่วนพระรูปกายตลอดนิรันดร แต่กลับทรงดำรงอยู่ด้วยพระองค์ โดยมีพระธรรมวินัยที่ทรงแสดง บัญญัติไว้แก่พุทธบริษัททั้งหลายทำหน้าที่องค์พระศาสดาแทน

ชาวพุทธมีความคุ้นเคยกับพระพุทธรูปที่ตรัสแก่พุทธบริษัททั้งหลายผ่านพระสงฆ์ทั้งปวง ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้ทราบไว้ สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและประโยชน์บุคคลอื่นให้สมบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาทเถิด

องค์พระพุทธเจ้า ทรงบรรลุความเป็นผู้ไม่ประมาทที่สมบูรณ์ให้ เป็นตัวอย่างแล้ว ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงอุดมชีวิตอย่างพระพุทธเจ้าก็คือ การที่ทรงทำประโยชน์ส่วนพระองค์ และประโยชน์ส่วนคนอื่นได้อย่าง สมบูรณ์ จนไม่มีใครจะทำได้ทัดเทียมกับพระองค์

ในพระพุทธรูป ๓ บทนั้นเองพึงสังเกตว่า พระปัญญาคุณ กับ พระบริสุทธิคุณ เป็นพระคุณส่วนพระองค์หมายความว่า ปัญญาที่ดี ความบริสุทธิ์ที่ดี ใครต้องการให้เกิดขึ้นในชีวิต ก็เป็นกระบวนการของ กรรม ที่ทุกคนจะต้องลงมือสร้างขึ้นมามีด้วยตนเอง แต่ที่ต้องสร้างจริง ๆ คือปัญญาอันเป็นเหมือนแสงสว่าง ความบริสุทธิ์นั้นในแง่ของความ จริงแล้วคือ จิตที่ปราศจากอวิชชาคือความมืดนั่นเอง สิ่งที่ขจัดความ มืดคือแสงสว่าง ความบริสุทธิ์จึงเป็นผลต่อเนื่องมาจากปัญญา อัน เป็นลักษณะของเมื่อสว่างก็คือไม่มีมืด สถานะทั้งสองนี้จะแยกจากกัน ไม่ได้ พระคุณส่วนนี้ท่านเรียกว่าอตตคุณ หรือ อตตสมบัติ แปลว่าคุณ ส่วนพระองค์เอง หรือสมบัติส่วนของตนเอง

กรุณาคุณ ในแง่ของความจริงแล้ว อาการต่อเนื่องมาจากปัญญา ความบริสุทธิ์ แต่จากการที่พระทัยบริสุทธิ์จากสรรพกิเลส ที่สืบเนื่องมาจากอวิชชา ทำให้โลกทรรศน์ของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ อยู่ตรงกันข้ามกับชาวโลกทั่วไปที่มากไปด้วยอวิชชา ที่นำไปสู่การเบียดเบียนกัน ความกรุณาตรงกันข้ามกับความเบียดเบียน จึงเกิดขึ้นเปี่ยมล้นภายในพระทัยของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ทั้งหลาย ที่พระบาลีเรียกว่า กรุณามหณฺณโว คือทรงกรุณาอุทองมหาสมุทร ทรงสัมผัสโลกด้วยพระมหากรุณา จนมีพระทัยเสมอกันหมดไม่ว่ากับใครก็ตาม เพราะทรงมองคนสัตว์ด้วยกรุณาเพียงอย่างเดียว ขนาดพระเทวทัตซึ่งทำตัวเป็นศัตรูกับพระพุทธเจ้ามาตลอดกาลยาวนาน ก่อนจะตายยังประกาศแก่คนทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาต่อคนสัตว์ทั้งหลายเสมอกันหมด

โดยท่านยกตัวอย่างคนสัตว์ที่เคยสร้างปัญหาให้แก่พระพุทธเจ้า กับพระราหุลพุทธชิโนรส เช่น นายขมังธนูที่ไปข่มขู่ฆ่าพระพุทธเจ้า ใจองคฺุลิมาลที่ไล่ล่าพระพุทธเจ้าเพื่อฆ่าตัวนี้ว ช่างนาฟ้าคีรีที่พระเทวทัตมอมเหล้ายามตกมันเพื่อให้ฆ่าพระพุทธเจ้า และตัวพระเทวทัตเองที่คิดร้ายต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพระทัยกอบปร ด้วยพระมหากรุณาต่อคน สัตว์เหล่านั้น และสรรพสัตว์ทั้งปวงเสมอกัน ที่เราสามารถทำความเข้าใจได้แม้ด้วยการคิดจากศีลข้อแรก คือเจตนา งดเว้นจากการทำสิ่งมีชีวิตให้ตาย เท่านั้น

สังคมไทยเรามีการเน้นย้ำเรื่องพระพุทธคุณไว้โดยนัยะเป็นอันมาก สมัยที่ยังเยาว์ ท่านกำหนดเป็นคำกลอนสอนให้นำมาสวด สาธยาย เพื่อเสริมสร้างสำนึกเห็นพระคุณของพระพุทธองค์ เช่น

องค์ใดพระสัมพุทธ	สุวิสุทธสันดาน
ตัดมูลกิเลสศมาร	บ มีหม่นมีหมองมัว
หนึ่งในพระทัยท่าน	ก็เบิกบานคือดอกบัว
ราศี บ พันห้าว	สุวคนธกำจร
องค์ใดประกอบด้วย	พระกรุณาดีงสาคร
โปรดหมู่ประชากร	มละ โอมกันดาร
ชี้ทางบรรเทาทุกข์	และชี้สุขเกษมสานต์
ชี้ทางพระนฤพาน	อันพ้น โศกวิโยคภัย
พร้อมเบญจพิภจก-	บุจรวิมลใส
เห็นเหตุที่ใกล้ไกล	ก็เจนจบประจักษ์จริง
กำจัดน้ำใจหยาบ	สันดานบาปแห่งชายหญิง
สัตว์โลกได้ฟังฟัง	มละบาปบำเพ็ญบุญ
ข้าขอประณตน์อม	ศिरเกล้าบังคมคุณ
สัมพุทธการุณ-	ยะภาพนั้นนิรันดร

ในบททำวัตรเช้าสำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ท่านก็สรุปพระ
พุทธคุณจากที่พรรณนาไว้ ๓ ประการไว้ว่า

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เป็นผู้หมดจดดีแล้ว มีพระ
กรุณาต่อห้วงมหรรณพ มีพระปัญญาหมดจดแต่โดยส่วน
เดียว ทรงฆ่าบาปและอุปกิเลสแห่งโลก ข้าพระพุทธเจ้าขอ
ไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นต้น

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงสมบุรณ์ด้วยพระคุณมากอย่างไรก็ตาม แต่พระคุณนั้นเป็นสิ่งสัมผัสส่วนพระองค์ แม้จะทรงกรุณาต่อสรรพสัตว์ไม่จำกัดว่าใครเป็นใคร แต่การที่ชาวโลกจะได้ประโยชน์จากพระองค์ ก็ต้องอาศัยการปรับสภาพจิตของตนให้เกิดการยอมรับ นับถือ ศรัทธา เชื่อฟังและทำตามพระองค์ เป็นฐานจิตที่สำคัญ เพราะแม้จะทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีที่สะท้อนออกมาได้ทุกลักษณะ เช่น การสอนในรูปแบบต่าง ๆ การเคลื่อนไหวทุกอย่างที่เป็นการสะท้อนพระคุณออกมาเป็นพุทธลีลา ที่สามารถยึดถือเป็นแบบในการดำเนินชีวิตของคนที่ศรัทธาได้ การครองชีวิตตลอดกาลยาวนาน ไม่ว่าจะมองจากสมัยที่ทรงบำเพ็ญบารมีในภพชาติต่าง ๆ จากเรื่องชาดก การครองชีวิต โลกทรรศน์ การตัดสินใจเลือกสิ่งทรงสัมผัสขณะที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ก่อนเสด็จออกผนวช ขณะครองเพศเป็นนักบวช จนถึงการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงดำเนินพระองค์ตามหลักพุทธจริยา ๓ ประการดังกล่าวเป็นต้น ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นคุณค่าของธรรมหรือพระพุทธคุณได้ตลอด แต่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระพุทธจริยา จากพระมหากรุณาคล้ายฝนหลังจากฟ้าเป็นสำคัญ คุณลักษณะเหล่านี้ ท่านสะท้อนออกมาเป็นคำกลอนว่า

อันความกรุณาปราณี	จะมีใครบังคับก็หาไม่
หลังมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ	จากฟากฟ้าสุลาลัยสู่แดนดิน
เป็นความดีสองชั้นพลันปลื้มใจ	ทั้งผู้ให้และผู้รับสมถวิล

เมื่อมองจากฝนที่กำลังตก กับคนที่จะได้ประโยชน์จากการตกของฝน แบบถาวร ยั่งยืน กลับไปอยู่ที่สถานะท่าทีของคนเหล่านั้นว่าสถานะของเขาเป็นเหมือนภาชนะประเภทใดใน ๔ ประเภท คือ

ภาชนะที่คว่ำไว้ ภาชนะที่ก้นทะลุแม้จะหงายรับน้ำฝนไว้ก็ตาม ภาชนะที่ไม่ทะลุจริงแต่กลับปิดฝาไว้ และภาชนะที่ไม่ทะลุเปิดฝารับน้ำฝนไว้เต็มที

แม้จะมีภาชนะ ๔ ประเภทนี้ก็จริง แต่ภาชนะที่รับน้ำ เก็บไว้ได้ ได้รับประโยชน์จากน้ำนั้นตามความต้องการ คงมีเพียงพวกเดียว คือ ภาชนะที่ไม่ทะลุ เปิดฝารองรับน้ำไว้เท่านั้น เรามีการพูดถึงใจคนสองประเภทหลักว่า ใจบอดหรือใจไม่บอด

หากใจบอดคือไม่เห็นอะไร มีพระคุณของพระพุทธเจ้า เป็นต้น เขาก็คงไม่ได้ประโยชน์อะไรจากพระรัตนตรัย

ศาสนธรรม

ศาสนธรรม คือ คำสั่งสอนทางศาสนา สำหรับพระพุทธศาสนา ศาสนธรรมก็คือหนึ่งในพระรัตนตรัย ที่เราเรียกว่า ธรรมรัตน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

ถ้าจะถามว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร?

คำตอบ คือพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้^๔ อริยสัจ ๔ ประการ อริยสัจ แปลว่า ความจริงที่แท้จริง ความจริงที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น คืออะไรที่ทรงแสดงว่า เป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์จริง อะไรที่ทรงตรัสรู้ว่าเป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ ก็เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์จริง อะไรที่ทรงตรัสรู้และทรงแสดงว่าเป็นความดับทุกข์ ก็เป็นความดับทุกข์จริง อะไรที่ทรงตรัสรู้และทรงแสดงว่าเป็นทางปฏิบัติให้คนเข้าถึงความดับทุกข์ ก็คงเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้โดยไม่เคยเปลี่ยนแปลง

ศาสนธรรม อริยสัจ หรือธรรมรัตนเหล่านี้กับพระพุทธเจ้าใคร เกิดมาก่อนกัน?

หลักอริยสัจ นั้นเป็นสภาพความจริงที่มีอยู่ เป็นอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง โลกและชีวิต จึงเป็นเพียงกระบวนการของอริยสัจ ที่เขาเป็นอย่างไรเขาก็เป็นของเขาอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ได้สร้าง

หลักอริยสัจ แต่ทรงค้นพบหลักอริยสัจแล้วนำมาเปิดเผยชี้แจงแสดง แก่โลก พระพุทธเจ้าเพียงแต่เป็นผู้ชี้บอกที่มาจากสัมผัสตรงทาง พระทัยของพระองค์ ที่เราเรียกว่า ปฏิเวธ คือผลสัมผัสที่เราเรียกว่า นิพพาน หมายความว่าพระพุทธเจ้าเป็นเหมือนคนที่รับประทาน น้ำตาล สัมผัสความหวานด้วยตนเอง แล้วมาบอกความจริงตามที่ น้ำตาลมันเป็นของมันอย่างนั้น คือหวานมาโดยธรรมชาติของมัน ใคร ก็ตามรับประทานเข้าไปก็จะสัมผัสอย่างเดียวกัน ในขณะที่การบอก เล่าของคนอื่นนั้นอาจจะมาจากสิ่งที่ท่านเหล่านั้นได้เห็นด้วยตา ได้ยิน มาด้วยหูบ้าง คิดเข้าใจเอาเองบ้าง เชื่อคำบอกเล่าของคนอื่นแล้วมา พูดบ้าง ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าไม่จริง แต่ก็ไม่เป็นจริงสมบูรณ์ทั้งหมด แต่ใครก็ตามที่เขาได้สัมผัสตรงผ่านประสาทสัมผัสด้วยการเข้าถึงด้วย จิตโดยสิ่งที่เขารู้เห็นผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้ ปฏิบัติจนสัมผัสผล สมบูรณ์อย่างพระพุทธเจ้านั้น ทรงยืนยันสิ่งที่ทรงสอนจากการตรัสรู้ อันเป็นสัมผัสสูงสุดที่ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น จึงจัดเป็นสัจธรรม ที่แท้จริง และเมื่อการเข้าถึงความจริงตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ทรงสั่งสอน ใครก็ตามดำเนินไปบนเส้นทางสายเดียวกันกับพระองค์ จะเข้าถึงความเป็นคนดีในฐานะนั้น ๆ จนถึงเป็นพระอรหันต์อย่าง ที่พระพุทธเจ้าทรงเป็น

อริยสัจ จึงแปลอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริงที่ทำให้คนผู้เข้าถึง ความจริงคืออริยสัจ ๔ ให้เป็นพระอริยะ

อริยสัจ จึงเป็นความจริงสองด้าน ที่มีความขัดแย้งกัน ทำลายกัน ไม่ปรากฏตัวพร้อมกันอย่างสมบูรณ์เมื่อฝ่ายหนึ่งมีกำลังเหนือกว่ามาก อีกฝ่ายหนึ่งจะหายไปเลย ดังนั้นเมื่อใครก็ตามสามารถเข้าถึงอริยสัจ ครบสมบูรณ์ ฝ่ายของทุกข์กับสมุทัยจะไม่ปรากฏเลยตลอดไป ความ

คิดแนวนี้อปรากฏแก่เจ้าชายสิทธัตถะ นับแต่สมัยที่ทรงพบกับคนแก่ คนเจ็บ คนตาย สมณะ ที่ท่านเรียกว่า**เทวทูต** คือผู้สื่อสารอันประเสริฐ บ่งบอกความจริงของสรรพสิ่งจากจุดนี้ เมื่อทรงมองเห็นว่าสิ่งเหล่านั้น เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันของเหตุปัจจัย เป็นกระบวนการสร้าง รักษา ทำลายกันอยู่นั้นคือ

มีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่ มีกลางคืนก็มี กลางวันแก่ มีทุกข์ก็มีสุขแก่ แม้จะมีความเกิดก็ต้องมี ความไม่เกิดแก่เช่นเดียวกัน

แต่ละฝ่ายจึงเป็นกระบวนการของเหตุปัจจัย ที่ออกมาคนละ กระบวนการ ไม่ปรากฏร่วมกันในจุดเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันอย่าง ชัดเจน

ดังนั้น ในขณะที่บางครั้งท่ามกลางความมืดนั้นเอง มีอาการ ชมุกขมัวอยู่ มีอาการฟ้าสว่าง อรุณ สายัณห์ มืดตามลำดับ จนถึงมืด มืดไม่เห็นอะไรเลย เราจะพบว่าความสว่างปรากฏน้อยลงตามลำดับ จนหายไปเลย

ด้านความมืดที่มาจากอวิชชา สมุทัย นำความทุกข์มาให้ตาม ลำดับความเข้มข้นของตน ซึ่งหมายความว่าในขณะที่นั้น ๆ อาการของ วิชชา ความสงบัตถหา ความสุข จะปรากฏได้น้อยลงไป แม้ไม่ถึงกับ ดำ แต่ไม่ถึงกับขาว เพียงแต่เป็นสีเทาๆ มัวๆ อันเป็นอาการที่สืบเนื่อง มาจากปริมาณของอวิชชามากกว่าวิชชา

อริยสัจฝ่ายทุกข์กับสมุทัย คือปัญหากับสาเหตุของปัญหา การ ศึกษาทำความเข้าใจกับอริยสัจ ๒ ข้อนี้ ในฐานะเป็นเหตุเป็นผลกันนั้น เราสามารถมองจากความป่วยกับสมุฏฐานของการป่วย หมอจะต้อง

มีความชัดเจนทั้งสองฝ่ายคือ ชัดเจนในอาการของโรคและสมุฏฐานของโรค

ทุกข์ คืออะไร ? คำว่า **ทุกข์** แปลว่าทนได้ยาก ทนอยู่ไม่ได้ **ปัญหา** ทรงจำแนกแสดงในรูปขององค์รวมหลัก ๒ ฝ่าย คือ **ทุกข์** โดยสภาพของมัน หมายความว่าเขาปรากฏพร้อมกับลักษณะของเขา เหมือนกับไฟปรากฏพร้อมกับความร้อน แสงสว่าง **ทุกข์** ตามสภาพหลักคือ **เกิด แก่ ตาย** ระหว่างเกิดถึงตายนั่นเอง เนื่องจากคนมีสมุทัยคือกิเลสตัณหาอยู่ คนประสบความทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากความเกิด แก่ ตาย เช่น ต้องประสบกับความโศก ความรำไร ความรำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจ ต้องการอะไรแล้วไม่ได้ตามต้องการ สิ่งที่คุณไม่ต้องการกลับต้องได้ ต้องมี ต้องเป็น แต่ความทุกข์เหล่านี้ท่านถือว่าเป็นทุกข์จรเข้ามาแบบแขกมาเยี่ยมบ้าน สาเหตุที่สร้างปัญหาให้แก่คนที่ประสบ ก็เพราะใจเขาไปยึดเอาสิ่งนั้นมาเกี่ยวข้องกับตน เช่นการพลัดพรากเป็นทุกข์ เกิดมาจากใจคนไปรู้สึกว่าคุณต้องพลัดพราก และสิ่งของคนสัตว์ที่พลัดพรากไปนั้นตนรักใคร่พอใจ แม้ตนจะพลัดพรากแต่พลัดพรากจากสิ่งที่คุณไม่ชอบ ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์แต่ประการใด ความทุกข์เหล่านั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วเขาจะทำหน้าที่ของเขา ตามหลักที่ท่านจำแนกไว้ ๔ ประการ คือ

๑. **ปีหนตุถ** ทำหน้าที่เบียดเบียน ทำลายฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับตน

๒. **สงขตุถ** เกิดมาจากใจจัดปรุงแต่งทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

๓. **สนุตาปน** มีความเร่าร้อนปรากฏจากเกิดถึงตายมากหรือน้อยเท่านั้น

๔. วิปริณามตฺถ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปไม่คงที่ ไม่
เคยหยุดนิ่งแม้เพียงขณะ

ถ้าจะถามว่า เราแก้ตรงนี้ได้ไหม ? จะแก้โดยตรงทีเดียวไม่ได้
แต่สามารถบรรเทาได้บางระดับเพราะในความเป็นกระบวนการของ
เหตุผล การแก้ปัญหาที่ถาวรได้ต้องแก้ที่เหตุของมัน ทุกข์อย่างไรก็
เป็นผลเท่านั้น แม้บางอย่าง บางช่วงเขาจะเป็นเหตุของผลบางระดับ
ในหมู่เขาเอง เช่น เพราะเกิดคนจึงแก่ เพราะเกิดคนจึงเจ็บ เพราะเกิด
คนจึงตาย หรือแม้บางช่วงเพราะแก่มากคนจึงเจ็บมาก เจ็บบ่อย ๆ
เป็นต้น แต่เอาเข้าจริงแล้ว แม้ความเกิดซึ่งเป็นเหตุใหญ่ในกลุ่มนี้กลับ
เป็นเพียงผล ที่เกิดมาจากสรรพกิเลสเท่านั้น

ลักษณะอาการ หน้าที่ การสืบทอดของความทุกข์ ๔ ประการนั้น
เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักในฐานะที่เรียกว่า ปริยญาตัพพ
ธรรม คือ ธรรมที่ควรทำใจให้รู้ว่า กระบวนการเหล่านี้ทั้งปวงเมื่อเกิด
มาแล้วเขาก็เป็นอย่างไรที่เขาเคยเป็นมาอย่างไรเขาก็ต้องเป็นของเขา
อย่างนั้นแหละ การศึกษาในตอนต้น ๆ ท่านจึงสอนให้มองที่ตนเอง
ซึ่งเป็นผลผลิตผลของทุกข์กับสมุทัย พอเกิดมาแล้วเรากลับเป็นที่แสดง
อาการของความทุกข์ คือ แก่ เจ็บ ตาย ทำให้เราเป็นคนแก่ คนเจ็บ
คนตาย ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การทำความเข้าใจกับเขาคือมองจาก
ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ที่ปรากฏแก่เรา และความพลัดพราก
สูญเสียมมาอย่างต่อเนื่องว่า

ธรรมชาติของมันเป็นอย่างนี้เอง สภาวะมันเป็น
อย่างนี้เอง ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงความเป็นอย่าง
นี้ไปได้หรอก

ในความเป็นทุกขสังขนั้น พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแสดงไว้เป็นอันมากอาจสรุปได้เป็น โลกกับชีวิต รูปกับนาม กายกับจิต **ขั้น ๕** เป็นต้น ในที่นี้จะได้นำกลุ่มธรรมประเภทนี้ ที่เหมือนกันในด้านเนื้อหา แต่ต่างกันในทางการแยกแยะออกมานำเสนอ ในขณะที่จุดมุ่งหมายในการนำเสนอคืออย่างเดียวกันนั่นคือเพื่อให้เกิดความรู้อย่างเกิดความรู้ดี เกิดความดับทุกข์ลงไปตามสมควรแก่ฐานะ

หลักธรรมในกลุ่มของอริยสัจข้อแรก คือ ทุกขสัจ เช่น

ขั้น ๕ หรืออุปาทานขั้น ๕

ขั้นนี้แปลว่ากอง หรือกลุ่มของสิ่งที่มีผสมกันอยู่ โลกและชีวิตสรุปรวมเป็นขั้นนี้เพียง ๕ ขั้นเท่านั้น คือ

๑. **รูปขั้น** กอรูป ได้แก่สิ่งที่คนสามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส ๕ คือ เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู สูดดมได้ด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น จับต้องด้วยกาย คือ สิ่งที่เราเรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง อันเป็นองค์รวมของธาตุหลัก ๕ ประการ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศนั่นเอง

๒. **เวทนา** ความเสวยอารมณ์ คือเคี้ยวกินอารมณ์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นปรุงแต่งจิตให้มีความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ เจียดต่อสิ่งที่ตนสัมผัส มีใน ส่วนที่เก็บไว้ภายในจิต และอาการที่ปรากฏขณะสัมผัสสิ่งนั้นแล้ว เกิดความพอใจ ไม่พอใจเฉย ๆ ตามการกำหนดในขณะนั้น ๆ เป็นอาการสืบเนื่องมาจากกระบวนการธรรมชาติของโลกสัมผัส ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นจิตสังขาร คือสิ่งที่ทำหน้าที่ปรนปรี้อหล่อเลี้ยงรักษาจิต ของคน

๓. **สัญญาขันธ์** กองแห่งความจำ ความทรงจำ เป็นจิตสังขาร เช่นเดียวกับเวทนา และมีความต่อเนื่องผูกพันใกล้ชิดกันทำงานร่วมกัน แต่เน้นไปที่สิ่งที่จิตจำอันเป็นการกระบวนการเรียนรู้โลกทางประสาทสัมผัสของคน สัตว์ จากประสาท ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วรายงานเข้าสู่จิต จิตที่ทำหน้าที่ รับ จำ คิด รู้ ก็ทำหน้าที่จำสิ่งเหล่านั้นเอาไว้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่จิตจำไว้ก็คือ สิ่งที่เป็นรูป เสียง กลิ่น รส เย็นร้อน อ่อนแข็ง และความรู้สึกภายในใจ ตัวความจำในสิ่งที่คนจำนั่นเอง ท่านเรียกสัญญาขันธ์ คือ กองของสัญญา ความจำ

๔. **สังขารขันธ์** กองแห่งสังขาร คำว่าสังขารอาจแปลว่าของผสม หรือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง หรือแม้แต่สิ่งที่ทำหน้าที่ปรุงแต่งสิ่งอื่น สังขารในที่นี้เน้นที่ส่วนอันเป็นนามธรรม เช่นเดียวกับเวทนา สัญญา เราอาจจะเรียกว่า “ธรรม”

ในความหมายของอริยสัจ ๓ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย มรรค นิโรธ นั้นท่านไม่ถือว่าเป็นสังขาร เพราะไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง แต่ก็ป็นธรรมระดับโลกุตตรธรรม สังขาร ๓ ประการนี้เขาเป็นอย่างไร เขาก็เป็นอย่างไรที่เขาเป็น ที่สำคัญคือมีหน้าที่ทำสิ่งอื่นให้เป็นอย่างที่เขาเป็นด้วย เช่น ความเมตตาเป็นสังขารประเภทดี เขามีอาการที่รักหวังดีต่อคนอื่น ใครก็ตามที่มีเมตตาเกิดขึ้นภายในจิต จะมีความรู้สึกต่อคนอื่นด้วยความรัก ความหวังดี อันเป็นความคิดสากล คือเมตตาเกิดขึ้นแก่จิตใคร จิตเขาจะเป็นเหมือนกันหมด จะต่างกันเพียงแต่ความเข้มข้นเท่านั้น

๕. **วิญญาณขันธ์** กองวิญญาณ ในที่นี้หมายถึงตัวจิต ที่ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส จิตที่ทำหน้าที่รับรู้สิ่งที่ผ่านมาจากนั้นจะเป็นกระบวนการของความจำ ความคิด ความรู้ที่พัฒนาขึ้น

ตามหลักของประสบการณ์สิ่งที่รับรู้เหล่านั้นท่านเรียกรวม ๆ ว่าอารมณ์ และนั่นก็คืออายตนะภายนอกนั่นเอง

ธาตุ ๔ หรือ ๖

ธาตุในที่นี้หมายถึงจุดย่อยที่ของโลกและชีวิต พระพุทธศาสนา แสดงไว้ในขั้นต้น ๆ เพียง ๒ กลุ่มใหญ่ ในขณะที่เดียวกันสามารถย่อย ออกไปอีกมาก ธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ บางครั้งก็ เพิ่มอากาศธาตุที่ปนอยู่ในธาตุ ๔ เข้าด้วย พอมาถึงชีวิตก็พูดรวม หมดเป็น ๖ ธาตุ คือ เพิ่มวิญญาณธาตุเข้าไป ตามนัยแห่งพระพุทธ ดำรัสที่ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้ประกอบด้วยธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และวิญญาณ

หมายความว่าตราบใดที่มีธาตุครบและสมดุลกัน ความเป็นคน เป็นสัตว์ก็ดำรงอยู่ด้วยปกติสุขธาตุแปรผันไปก็มีปัญหาหาก้างน้อยบ้าง แต่ถ้าธาตุใดธาตุหนึ่งหมดไป โดยเฉพาะวิญญาณธาตุดับไฟ ชีวิตก็ หมดไป แต่คงความเป็นโลกธาตุอยู่เหมือนเดิม

ในการทำความเข้าใจนั้นต้องเข้าใจว่าการศึกษาระดับนี้เป็น การศึกษาระดับต้น ยังไม่ถึงกับไปย่อยในรูปของการวิจัย การสังเคราะห์ ท่านจึงสอนให้สังเกตลักษณะ อาการของธาตุนั้น ๆ จากประสาทสัมผัส เช่น

ลักษณะอะไรก็ตามที่แข็ง จับต้องได้ เห็นได้ เรียกว่า ปฐวีธาตุ คือ ธาตุดิน เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น

ลักษณะอันใดที่เลื่อนไปมาได้ สามารถเห็นได้ด้วยตา แต่สัมผัส ตรงจริงเป็นสัมผัสด้วยกาย ท่านเรียกว่า อาโปธาตุ คือธาตุน้ำ

ลักษณะพัดผันไปมาได้ เช่นลมหายใจ ลมตามตัว ลมพัดขึ้น เบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ รวมถึงลมภายในภายนอกทั้งหมดเรียกว่าธาตุลม หรือวาโยธาตุ

ลักษณะอันใดที่ทำกายให้ทรุดโทรม ทำกายให้กระวนกระวาย เฝ้ออาหารให้ย่อย ทำกายให้อบอุ่นเป็นต้น รวมเรียกว่าเตโชธาตุ คือธาตุไฟ

ลักษณะของสิ่งที่แทรกซึม อยู่ในธาตุทั้งหลายเรียกว่าอากาศธาตุ และจิตก็คือตัววิญญาณธาตุ อันเป็นหน่วยของการรับรู้ ท่านจึงเรียกในฐานะเป็นธาตุรู้ หรือธาตุที่เป็นเหตุให้เกิดพัฒนาการในการเรียนรู้ หากปราศจากจิตแล้วกระบวนการทั้งหลายจะไม่อาจดำเนินไปได้

และแล้วธาตุ ๔ ธาตุ ๖ จึงเป็นเพียงการแยกส่วนแห่งขั้น ๕ ออกมาพูดถึงองค์ประกอบของโลกในความเป็นโลกนั่นเอง ท่านนิยามว่าสิ่งใดย่อมแตกสลายไปตามเหตุปัจจัย สิ่งนั้นเรียกว่า โลก ดังนั้นการเกิดขึ้นการดำรงอยู่ การเสื่อมสลายของโลกจึงเป็นกระบวนการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามเหตุปัจจัย เพียงแต่พอประกอบกันเป็นชีวิตที่เพิ่มวิญญาณธาตุเข้าไปกลายเป็นชีวิต ท่านใช้คำว่า เกิด แก่ ตาย ซึ่งในด้านเนื้อหาสาระแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน

อายตนะภายใน ภายนอกอย่างละ ๖

การจำแนกแฉนี้ เป็นการพูดเน้นทางเครื่องมือประสาทสัมผัสของชาวโลก ที่สัมผัสชีวิตและโลกตามกระบวนการของชีวิต และโลกในรูปของการเชื่อมต่อกัน อายตนะคือ แหล่งที่เชื่อมต่อ เครื่องเชื่อมต่อ ในความเป็นคนสองคนขึ้นไปนั้น ทุกฝ่ายล้วนมีอายตนะภายใน

ในขณะที่มองฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายนั้นก็กลายเป็นอายตนะภายนอกของอีกฝ่ายหนึ่ง

อายตนะภายในก็คือ ประสาทตา ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น ประสาทกาย และใจแสดงว่าในกรณีนี้เน้นเฉพาะตัวประสาทที่ทำหน้าที่รับรู้รูปเป็นต้น ไม่ได้หมายถึงตัวตา หู ทั้งหมด

อายตนะภายนอก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ คือสิ่งที่กายกระทบ และธรรมารมณ คือสิ่งที่จิตรับ จำ คิด รู้ แต่พอสรุปรวมแล้วจะพบว่านี่ก็คือ กายกับจิต รูปกับนาม ชันธ ๕ ธาตุ ๖ นั้นเอง

วิญญาน ๖ คืออะไร ?

วิญญาน ๖ คือกระบวนการธรรมชาติของโลกประสาทสัมผัส ในกรณีนี้เป็นการพูดในช่วงของการรับอารมณ์คือ อายตนะภายนอกที่ผ่านมาจากประสาท ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วส่งเข้าสู่จิตวิญญาน จิตก็ทำหน้าที่รับรู้สิ่งเหล่านั้น ตามปกติแล้ววิญญานแต่ละครั้งจะเกิดจากองค์ประกอบ ๔ ประการ เช่น จักขุวิญญานเกิดขึ้นจากองค์ประกอบหลักของธรรมชาติในขณะนั้นสัมพันธ์กัน ๔ ประการ คือ

จักขุประสาทที่มีประสิทธิภาพในการเห็น, มีแสงสว่างมากพอต่อการที่จะเห็นได้, มีคลื่นแสงกระทบจักขุประสาทและใจรับรู้ท่านเรียกว่า มนสิการ คือมีความสนใจรับรู้รูปเหล่านั้น จิตทำหน้าที่เห็นในขณะนั้น จุดนี้เองท่านเรียกว่าวิญญานเมื่อโลกเรามีประสาทสัมผัส ๖ ประการ วิญญานในกรณีนี้จึงมีเพียง ๖ ประการ เรียกชื่อตามสิ่งที่จิตทำหน้าที่รับนั้นคือ

จักขุวิญญาน ความรู้ทางตา โสตวิญญาน ความรู้ทางหู ฆานวิญญาน ความรู้ทางจมูก ชิวหาวิญญาน ความรู้ทางลิ้น กายวิญญาน ความรู้ทางกาย และมโนวิญญาน ความรู้ทางใจ ผู้ที่ทำหน้าที่รู้จริง ๆ คือใจ หรือวิญญานหรือแม้จะเรียกว่าวิญญานธาตุก็ได้เช่นกัน

สัมผัส ๖ คืออะไร ?

สัมผัสเป็นกระบวนการต่อมาของประสาทสัมผัส อันเป็นการแสดงภารกิจของจิตในแต่ละขณะ ทำนองการศึกษาวិทยาศาสตร์ทางกายภาพการกีฬา ทั้ง ๆ ที่เป็นการเคลื่อนไหวตามปกติ แต่พอนำหลักทางวิชาการเข้ามาจับ กลับมีเรื่องของกระบวนการแต่ละก้าวเข้ามาเกี่ยวข้องอีกมาก สัมผัสเองนั้นต่อมาจากวิญญาน นั่นคือการกระทบกันของอายตนะภายในภายนอก ภายใต้งู๋เอ็นไขที่สามารถสร้างเป็นวิญญานขึ้นมา ในช่วงนั้นท่านเรียกว่าวิญญาน แต่เพราะอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาน องค์ประกอบ ๓ ประการนี้เองมาสัมผัสกัน การกระทบกันของอายตนะภายในภายนอก วิญญานนี้แหละท่านเรียกว่า สัมผัส แปลว่าการกระทบ วิญญานเรียกในฐานะจิตรับรู้ สัมผัสเรียกในจุดที่กระทบเป็นช่วงสั้น ๆ ในการทำงานของกระบวนการรับรู้โลก เมื่อเป็นเช่นนั้นสัมผัสจึงมีจำนวนเท่ากับอายตนะ ภายใน ภายนอก วิญญาน คืออย่างละ ๖ ด้วยกัน ท่านเรียกเป็นภาษาบาลีว่า

จักขุสัมผัส การกระทบทางตา โสตสัมผัส การกระทบทางหู ฆานสัมผัส การกระทบทางจมูก ชิวหาสัมผัส การกระทบทางลิ้น กายสัมผัส การกระทบทางกาย และมโนสัมผัส การกระทบทางใจ

เวทนา ความเสวยอารมณ์ ๖

เวทนา ๖ ก็คือเวทนาในขั้นที่ ๕ นั้นเอง ฐานะของเวทนาจึงเป็น เจตสิกธรรม คือธรรมที่ทำหน้าที่ปรุงจิตและเป็นจิตสังขาร คือสิ่งที่ ปรนเปรอ หล่อเลี้ยง รักษาจิต เวทนาคือกระบวนการช่วงที่ ๔ ต่อมา จากสัมผัสเป็นอาการของจิตที่ทำหน้าที่กำหนดอารมณ์ในขณะนั้น หรือเหนียวนิ่มมาจากอดีต ด้วยความชอบหรือชัง และเสวยความรู้สึกสุขทุกข์ ไม่ทุกข์ไม่สุขออกมา โบราณท่านแปลว่า เสวยอารมณ์ แปลกที่ท่านใช้ราชาศัพท์ คงแปลว่าการเคี้ยวกินอารมณ์ หรือเคี้ยว กินความสุขความทุกข์ อันเป็นอาการของจิต หรืออาการของความสุข ความทุกข์ ที่บางครั้งท่านแปล สุขว่าเคี้ยวกินทุกข์ ทุกข์แปลว่าเคี้ยว กินสุข หมายความว่าเมื่อฝ่ายหนึ่งเกิดขึ้น จะทำหน้าที่ทำลายอีกฝ่าย หนึ่ง เวทนาที่ท่านแปลว่าความเสวยอารมณ์ จึงเป็นแปลตรงตัวใน รูปของการกิน แต่เน้นที่การกินสุขกินทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขตาม สมควรแก่อารมณ์ที่ตนกำหนด และพอใจไม่พอใจหรือเฉย ๆ ในขณะ นั้น ๆ

เวทนาเมื่อมองจากแหล่งเกิด คงมีเพียง ๖ แต่เมื่อศึกษาในรายละเอียดมาก ๆ อาจพบเวทนาถึง ๑๐๘ ก็ได้ แต่คงเป็นเวทนาที่เชื่อมโยงมาจากเวทนา ๖ นั้นเอง เวทนา ๖ ท่านเรียงเป็นภาษาบาลี เต็มตามอาการของเวทนาว่า

ความรู้สึกอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะการกระทบทางตาเป็นปัจจัย เป็นต้น แล้วเรียงไปตามชื่อของอายตนะภายในเป็นเวทนา ๖ คือ

จักขุสัมผัสสชาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย

โสตสัมผัสสาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสทางตาหูเป็นปัจจัย

มานสัมผัสสาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสทางจมูกเป็นปัจจัย

ชีวสัมผัสสาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสทางลิ้นเป็นปัจจัย

กายสัมผัสสาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสทางกายเป็นปัจจัย

มโนสัมผัสสาเวทนา ความเสวยอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะสัมผัสทางใจเป็นปัจจัย

ทำไมจึงมีการศึกษารายละเอียดของกระบวนการชีวิตในหลายด้านด้วยกันเช่นนี้ ?

ข้อนี้ให้มองย้อนกลับไปสู่การเกิดของชีวิตว่า ชีวิตนั้นเป็นผลิตผลของอวิชชา คือความไม่รู้ สรรพชีวิตที่ยังไม่บรรลุมรรคผล ล้วนแต่ถูกห่อหุ้มด้วยพลังอวิชชามากบ้างน้อยบ้าง สารพันปัญหาในชีวิต จึงสืบเนื่องมาจากอวิชชามีคนมากกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า โลก คือหมู่มสัตว์อันอะไรปิดบังไว้ จึงหลงคุดอยู่ในที่มืด

โลก คือหมู่มสัตว์ อันอวิชชา คือความไม่รู้ปิดบังไว้ จึงหลงคุดอยู่ในที่มืด ทรงตรัสตอบ

ในขณะที่โลกชีวิต เป็นเพียงกระบวนการของธรรมชาติ แต่เพราะความไม่รู้ในความจริงที่แท้จริง สัตว์จึงอยู่ในโลกด้วยความหลงผิดตามแรงของอวิชชา ความทุกข์ที่กล่าวไว้ตอนต้น ฟังสังเกตว่า

ความเกิด ความแก่ ความตายเป็นผลมาจากอวิชชา กับ กรรมเป็นสำคัญ และแม้ทุกข์ประเภทอื่น ๆ ก็เกิดเพราะจิตไปยึดติดในขั้นทั้ง ๕ อันเป็นกระบวนการธรรมชาติว่าเป็นของเราบ้าง เป็นเราหรือเราเป็นบ้าง เป็นตัวตนของเราบ้าง ในกรอบของทุกข์สี่ขั้นนั้น ตอนสุดท้าย พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า กล่าวโดยสรุปการที่จิตยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ นั้นเองเป็นความทุกข์ สรุปว่า ชีวิตเป็นกองแห่งทุกข์ หรือก้อนแห่งทุกข์ แม้แต่ชื่อที่ใช้เรียกชีวิตว่า

ชีวิต แปลว่าความเป็นอยู่ อันเป็นกระบวนการของการดำรง สืบต่อ รักษา พัฒนาชีวิต ที่ต้องไหลไปตามกระแส แก่ เจ็บ ตาย การพลัดพรากสูญเสียบ

ร่างกาย แปลว่าแหล่งอันเป็นที่รวมของสิ่งน่าเกลียด สกปรกทั้งหลาย

รูป แปลว่าสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลงแปรปรวนไปตามเหตุปัจจัย เป็นต้น

พระพุทธศาสนา มีหลักธรรมในการชี้ นำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในสภาพปัญหา คือทุกข์ขั้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อบรรเทาอวิชชาภายในใจคน โดยมีจุดมุ่งหมายไปที่ความรู้เห็นตามความเป็นจริงว่า ในความเป็นจริงที่แท้จริงแล้ว โลกและชีวิตไม่ได้เป็นของเราจริง เราไม่ได้เป็นอะไรจริง ๆ เพราะเราไม่มีตัวตนที่แท้จริงให้ไปอยากได้ อยากมี อยากเป็น สาเหตุของทุกข์พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นที่อาการของอวิชชาที่ออกมาในรูปของความอยากระดับดิ้นรนทะเยอทะยาน อันเป็นความอยากระดับสร้างปัญหาทั้งแก่ตนและคนอื่น การทำความเข้าใจกับความจริงที่แท้จริงคือ

โลกและชีวิตล้วนตกอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ หรือลักษณะ ๓ ประการ หรือสามัญญลักษณะ ลักษณะที่เสมอกันของสรรพสัตว์ สรรพสิ่ง ที่รวมเรียกว่า สังขารและธรรม ดังกล่าว แต่ที่ยุ่งยากคือคนมีอวิชา ไม่อาจเข้าใจให้ยอมรับความจริงตรงนี้ได้ที่มีปัญหามากคือความทรงจำ ความคิด จนถึงความเห็นของตนในรูปของการหลงโลกหรือหลงความจริงของโลกและชีวิต กลับมองย้อนหลักความจริงที่แท้จริง กระบวนการเพิ่มพูนอวิชาในเรื่องนี้คือกระบวนการทางประสาทสัมผัสนั่นเอง งานอันเป็นหน้าที่ของจิตที่บอกว่า รับ จำ คิด รู้ พอเขาสัมผัสโลก ด้วยอวิชาเข้าเท่านั้น งานของจิตถูกหมักหมมสะสม มีความเข้มข้น ออกมาในรูปของความจำ ความคิด ความเห็น อันเป็นอาการเข้มข้นยิ่งขึ้นของอวิชา นำไปสู่การเพิ่มของกิเลสที่มีชื่ออย่างอื่น ความเห็นในเรื่องนี้มีไม่น้อยที่มีอาการตกผลึกทางความคิด จนกลายเป็นระบบความคิดที่เรียกว่า

มีตัวตนถาวรคงที่ไม่แปรผันเป็นที่มาของสรรพสิ่งหรือโลกกับชีวิตดังกล่าวข้างต้น

ความลับสนที่สืบเนื่องมาจากอวิชา ออกมาค่อนข้างแรงจนมีอาการวิปลาส คือคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงมากบ้างน้อยบ้าง กลายเป็นอาการวิฤติทางจิตวิญญาณ อารมณ์ สังคม ที่อาการของอวิชากระจายไปใน ๔ เรื่องใหญ่ ซึ่งคงเป็นเรื่องของขันธ์ ๕ หรือโลกกับชีวิตนั่นเอง คือ

๑. ในขณะที่โลกไม่มีอะไรสวยงาม เพราะกองของขันธ์ทั้ง ๕ นั้น เป็นที่รวมของสิ่งสกปรกบัญญัติทั้งหลาย คนกลับจำผิด คิดผิด เห็นผิด ว่ามีความสวยงาม

๒. ในขณะที่โลกและชีวิตเป็น กระบวนการของความทุกข์ แต่คนกลับ จำ คิด เห็นว่าเป็นความสุข

๓. ในขณะที่สรรพสิ่งสรรพสัตว์ เป็นกระบวนการเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่แม้สักชั่วขณะเดียว แต่คนกลับมีความทรงจำ ความคิด ความเห็นว่าเป็นของเที่ยงแท้ยั่งยืน

๔. ในขณะที่ไม่มีตัวตนอะไรมาแต่ต้นแล้ว ชีวิตเป็นเพียงการรวมตัวอย่างได้สัดส่วนของธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม แต่คนกลับมีความรู้สึกเป็นตัวตนที่ถาวร ยั่งยืน

ดังนั้นยามที่โลกและชีวิตของคนเราแสดงความจริงของเขาออกมา ใจคนยอมรับไม่ได้จึงปฏิเสธอันเป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ให้อีกเป็นอันมาก หากการต่อต้านนั้นขาดปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาที่จะหาประโยชน์จากสิ่งสมมติด้วยการพัฒนาปัญญาจนถึงรู้ความจริงของขั้นที่ ๕ ตามที่เขาเป็นจริง ๆ ตามหลักของพระไตรลักษณ์ ๓ คือ

๑. อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง เกณฑ์กำหนดในการมองเทียบเคียงคือ

๑.๑ เพราะเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แล้วดับไป

๑.๒ เพราะมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องไม่คงที่

๑.๓ เพราะดำรงอยู่ได้เพียงชั่วขณะสั้น ๆ

๑.๔ เพราะเป็นเหมือนของที่ยืมเขามา จะต้องส่งคืน

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ หมายความว่าอย่างไร? คำว่า ทุกข์ ในไตรลักษณ์มีกรอบกว้างกว่า ทุกข์ในอริยสัจคือหมายรวมหมด แต่

ในอริยสัจจะ พุทธเฉพาะความทุกข์ที่สืบเนื่องมาจากกิเลสเป็นหลัก ทุกขลักษณะในที่นี้พึงเห็นความเป็นทุกข์ใน ๔ ลักษณะ คือ

๒.๑ เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย

๒.๒ เพราะเกิดมาแล้วไม่อาจคงสภาพเดิมไว้ได้

๒.๓ เพราะต้องถูกเบียดเบียนจากปัจจัยภายในและภายนอกตลอดเวลา

๒.๔ เพราะมีความเร่าร้อนอย่างต่อเนื่อง จนบางครั้งถึงทนอยู่ไม่ได้

๓. อนัตตา คือความเป็นอนัตตา พึงศึกษา สังเกตจากการที่

๓.๑ การที่ใคร ๆ ไม่สามารถบังคับขันธ์ ๕ ให้เป็นไปตามใจประสงค์ได้

๓.๒ การที่ขันธ์ ๕ มีอาการตรงกันข้ามกับความเป็นตัวตนอย่าง ที่เข้าใจกัน

๓.๓ เมื่อนำเอาขันธ์แต่ละอย่างหรืออะไรก็ตามในโลก มาแยก ออกจากกัน จะกลายเป็นอนุปรมาณูจนเป็นพลังงานไปในที่สุด

๓.๔ ใคร ๆ ไม่เป็นเจ้าของใคร อะไร ที่ไหนอย่างแท้จริง เป็นต้น

การทำความเข้าใจความจริงของชีวิต ในขั้นที่อย่าให้ทุกข์มากนัก แม้จะยังไม่ถึงกับบรรลุผลอะไรก็ตาม กลับเป็นเรื่องยากยิ่ง เพราะว่า จิตที่ถูกสะสมด้วยความรู้สึกว่าเป็นเรา กับ สิ่งที่เกี่ยวข้อง ด้วยเรา ไม่ว่าจะ เป็นมิตรหรือศัตรูก็ตาม ล้วนแล้วแต่มีปัญหาทั้งนั้น ปริมาณของปัญญาที่พัฒนาขึ้นไปไม่มากพอต่อการที่จะยกเอาความ หลงผิดในสิ่งที่ปิดบังความจริงว่าเป็นความจริงคือ

ในขณะที่ความจริงของร่างกายเป็นของไม่สวยงามอะไร แต่ใจกลับกำหนดว่าสวยงาม จนเป็นต้นหาอุปาทานขึ้นมาหลอกตนเอง

ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง กลับถูกปิดบังด้วยอาการไหลต่อเนื่องของสิ่งนั้น จนไม่อาจมองเห็นความไม่เที่ยงได้

การมีโอกาสดังกล่าวได้เปลี่ยนนอริยาบถ ทำให้ความทุกข์ที่ต้องเสวยบรรเทาลงไป จนใจไม่เห็นเป็นความเป็นทุกข์

ในขณะที่ร่างกายคนสัตว์สิ่งมีการเกาะกุมกัน การแยกออกให้เห็นความจริงที่แท้จริง จึงทำใจได้ยาก แม้ตนจะต้องอยู่กับ ความไม่สวยงาม ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตาอยู่ตลอดเวลา แต่คนกลับเป็นเหมือน

นกไม่เห็นฟ้า ปลาไม่เห็นน้ำ ไส้เดือนไม่เห็นดิน

หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้นำมาคิดบ่อย ๆ คิดอยู่เสมอ เพื่อให้คนสามารถทำใจได้บ้าง ลดความประมาทในชีวิต ในวัย ในความไม่มีโรคของตนลงไปบ้าง คือหลักธรรมที่ทรงใช้คำว่า อภินนหปัจเจกขณะแปลว่าการพิจารณาเฉพาะเจาะจงลงไปบ่อย ๆ เรื่อย ๆ เสมอ เนื่อง ๆ ถึงสภาวะของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตาของชีวิตแต่ละชีวิตใน ๕ กรณีคือ

เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้

เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งหลายทั้งปวงไป

ข้อความที่สังคมไทยเราคุ่นเคยมาก และได้ยินบ่อย ๆ ถึงพระพุทธดำรัสตรัสสอนให้พยายามรู้จักความจริงของโลกที่ชีวิต นั่นคือพระคาถา ที่ใช้บังสกุลเป็นความว่า

กายนี้ไม่นานหรอก จักล้มลงเหนือแผ่นดิน พอวิญญานออกจากร่างแล้ว จะเป็นเหมือนท่อนไม้ที่หาสาระประโยชน์แก่นสารอะไรไม่ได้

พระคาถามหาบังสกุล ที่ทุกคนเคยได้ยินในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศพ ความว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีการเกิดขึ้นตามธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไปตามธรรมดา การทำจิตให้สงบในสังขารทั้งหลายเสียได้จะเข้าถึงบรมสุข

ที่สำคัญและมีความต่อเนื่องคือบททำวัตรเช้า ที่พุทธศาสนิกชนทุกฝ่ายคุ้นเคยผ่านตาหูใจมามากบ้างน้อยบ้าง มีข้อความที่เน้นย้ำความจริงเหล่านี้ในช่วงที่เรียกว่า

ในโลกนี้พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เกิดขึ้นแล้ว และพระธรรมอันพระตถาคตเจ้าทรงแสดงแล้ว เป็นไปเพื่อนำสัตว์ออกจากทุกข์ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นไปเพื่อความดับกิเลสทุกข์อย่างสมบูรณ์ เพื่อให้ตรัสรู้ธรรม พระสุคตทรงประกาศแล้ว

เราได้ฟังธรรมนั้นแล้วจึงรู้อย่างนี้ว่า ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ แม้ความโศก ความรำไร รำพัน ความทุกข์ ความเสียใจ ความคับแค้นใจก็เป็นทุกข์ การต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ตนไม่รักก็เป็นทุกข์ การต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ต้องการอะไรแล้วไม่ได้สิ่งนั้นตามต้องการก็เป็นทุกข์ กล่าวโดยสรุป

จิตที่ยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ นั้นเองเป็นทุกข์ ขั้น ๕ ที่จิตคนเข้าไปยึดไว้คืออะไร? คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ ทรงแนะนำสาวกทั้งหลาย เพื่อให้กำหนดรู้อุปาทานขั้น ๕ อย่างนี้ โดยมากก็แลอนุศาสน์เป็นอันมากของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นไปในสาวกทั้งหลายมีส่วนอย่างนี้คือ รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เราทั้งหลายเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ครอบงำแล้ว มีทุกข์เป็นเบื้องหน้าแล้ว

ทำอย่างไรจะสามารถทำที่สุดแห่งทุกข์ให้ปรากฏได้

บางครั้งมีการนำเอาผลจากการยอมรับความจริงของโลกชีวิตตามหลักของพระไตรลักษณ์มาแสดงโดยสรุปไว้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตายเช่นเดียวกัน มีใจความโดยสรุปว่า

“เมื่อใดบุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์ ข้อนี้เป็นทางแห่งความหมดจด”

แหละนี่คือหลักการวิธีการ อากาของทุกขสัจ อันเป็นความจริงที่แท้จริง ที่ใครรู้ความจริงของทุกข์ได้ย่อมพ้นจากความทุกข์ได้ตามสมควรแก่การเห็นของเขา

กลุ่มธรรมประเภทสมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์

สมุทัยสัง ความจริง คือ เหตุแห่งทุกข์ สมุทัยโดยสรุปก็คือ อวิชชาอันเป็นรากเหง้าสรรพกิเลส อันเป็นเหตุความทุกข์ในระดับต่าง ๆ นั้นเอง ประเด็นที่น่าทำความเข้าใจตอนต้นคือ อวิชชาคืออะไร ?

อวิชชา คือความไม่รู้ ความรู้ไม่จริง อาการอ่อน ๆ ของอวิชชาคือ ความเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจ และความฟุ้งซ่านซัดส่ายของจิต ท่านจำแนกอวิชชาไว้เป็น ๘ อย่างคือ 'ไม่รู้ทุกข์' 'ไม่รู้เหตุเกิดแห่งทุกข์' 'ไม่รู้ความดับทุกข์' 'ไม่รู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์' 'ไม่รู้อดีต' 'ไม่รู้อนาคต' 'ไม่รู้ทั้งอดีตอนาคต' และ 'ไม่รู้กฎแห่งธรรมชาติที่เรียกว่า ปฏิจสงฺมาต คืออาการที่เป็นปัจจัยของกันและกัน อาศัยกันและกัน เกิดขึ้น หรือ ปัจจัยอาการอาการที่เกี่ยวข้องกันของเหตุปัจจัย

หากจะมีคนถามว่าอวิชชาเป็นสาเหตุเดิมจริงหรือ ข้อนี้อาจจะตอบว่าแม้อวิชชาเองก็เป็นผลที่เกิดมาจากเหตุ คือภวตัณหา อาการตั้งรบนทะเยอทะยานอยากของจิตในความเป็นจริง จนถึงการเกิดในภพชาติต่าง ๆ

แต่ถ้าใครต้องการจะถามต่อไปว่า แล้วภวัตถุนหาละมาจากไหน ก็ต้องตอบว่ามาจากอวิชชานั้นเอง

กลายเป็นกระบวนการของไก่ กับ ไช้ ใครเกิดก่อนใคร ก็ต้องถามว่าจะจับคู่ระหว่างแม่ไก่กับไช้ หรือ ไช้กับแม่ไก่ละ พอจับคู่ได้ก็จะหาข้อยุติว่าในคู่นั้นใครเกิดก่อนใคร อวิชชา กับ ภวัตถุนหาก็มีลักษณะอย่างนั้น

อาการไม่รู้ทั้งหมดนั้น ฟังสังเกตว่าเหมือนเราไม่เห็นอะไรในท่ามกลางความมืด ยิ่งมืดมากจะไม่เห็นมาก แต่ละเอียดสืบเนื่องมาจากความมืดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ขอเพียงแสงสว่างปรากฏ สิ่งทั้งปวงก็จะปรากฏอย่างที่เขาอยู่ในท่ามกลางความมืดนั่นเอง ปัญหาจึงอยู่ที่ความมืดซึ่งปิดบังทุกอย่างไว้ แต่พอแสงสว่างปรากฏกลับแสดงอาการที่เป็นจริงออกมา สิ่งที่ทำให้เราเห็นก็คืออวิชชา ความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

เวลาทรงแสดงในรูปของอริยสัจ ข้อที่สอง จะทรงใช้ตัณหา คืออาการที่จิตดิ้นรนทะเยอทะยานอยาก แสดงออกมาใน ๓ ลักษณะ แม้จะแสดงออกในสิ่งเดียวกัน แต่ต้องเข้าใจว่า ตัณหาเป็นอาการของกิเลสเท่านั้น เราสามารถได้ยินชื่อของกิเลส ถึง ๑,๕๐๐ ตัณหาอีก ๑๐๘ แต่ต้องทำความเข้าใจว่าเป็นเพียงกิ่งก้านสาขาของอวิชชา ที่กระจายออกไปเป็นกิ่งใหญ่ ๆ ๓ กิ่ง คือ

๑. กิเลสประเภทที่เกิดขึ้นด้วยการกำหนดสถานะของสิ่งเหล่านั้นว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจอยากได้มาตอบสนองความต้องการของตน นำจิตให้ไขว่คว้าเพื่อได้ เพื่อมี เพื่อเป็น ถ้าเป็นคนสัตว์ สิ่ง ท่านเรียกว่าโลภะ หากในความเป็นคนนั่นเอง แต่เน้นไปทาง

การตอบสนองของความต้องการทางเพศ ท่านเรียกว่า ราคะ แปลว่า ความกำหนัด ถ้าจะถามว่าทำไมจึงอยากและกำหนัด เราจะพบว่ามาจากความไม่รู้โทษของสิ่งที่ตนอยากและกำหนัด จากนั้นถ้าถามต่อไปก็จะไปเจอกับการมองที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงในสิ่งปฏิภูลว่าสวยงาม ที่เรียกว่าสุภวิปลาส ดังกล่าวข้างต้น

๒. กิเลสประเภทปฏิเสธ คือผลลักออก ไม่ยอมรับ หากโกรธมาก ๆ จะทำลายไปเลย อาการเหล่านี้ท่านเรียกว่า ความโกรธบ้าง ความประทุษร้ายบ้าง ความพยายามบ้าง ความอาฆาตบ้าง หรือแม้เป็นความรู้สึกอ่อน ๆ เช่น ไม่พอใจ ไม่ยินดี หงุดหงิด รำคาญ จองเวร เป็นต้น ถ้าจะถามว่าโกรธไปทำไม ก็จะเจอกับอวิชชาคือ ความไม่รู้ในตัวสมุทัยในฐานะที่เป็นโทษ คือควรงดเว้น ดุ่ง่าย ๆ เช่น มีคนมาด่าเรา เราโกรธ แต่พอทราบว่าเขาเป็นคนบ้า ยืนด่าอยู่ทุกวัน เราจะหายโกรธ อาจจะเป็นขำหรือสงสารตัวเอง ถามว่าความโกรธหายไปได้อย่างไร ตอบว่าเรารู้ว่าเขาเป็นคนบ้า เพราะเราค้นเคยกับการทำใจในรูปของการ “ไม่ถือคนบ้า ไม่ว่าคนเมา” เป็นต้น

๓. กิเลสประเภทไม่ชัดเจน คือสงสัย ไม่แน่ใจ ความคิดยังสับสนใจจะไม่รักไม่ชังชัดเจน เช่นเขาส่งของให้จะไม่มีการตัดสินใจ ตราบเท่าที่ยังไม่เห็นคุณ โทษ ชัดเจน คงต้องถือไว้จนกว่าจะพิสูจน์ทดสอบ แต่พอพิสูจน์ทดสอบแล้วมีความรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ พอใจความโลกจะเกิด ไม่พอใจอาการของความโกรธจะเกิดนำไปสู่การไขว่คว้าปรารถนา ปฏิเสธจนถึงกับทำลายล้างตามลักษณะของราคะ โลกะ โทสะ ปัญหาสารพันก็จะติดตามมา ที่คนสามารถมองจากใจตนเอง พฤติกรรมของคนอื่นได้ตลอดเวลา

ลักษณะหลักของสมุทัยคืออะไร?

ลักษณะในที่นี้ จำนวนบาลีท่านเรียกว่า กิจคือหน้าที่ของสมุทัย อันเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ เมื่อเขาปรากฏที่ใดก็ตาม ลักษณะอาการเหล่านี้จะปรากฏพร้อมกัน ทำนองการปรากฏของไฟ ที่มาพร้อมกับ แสงสว่าง ความร้อน การเผาทำลาย การขจัดความมืด เป็นต้น ลักษณะอาการโดยสรุป คือ

๑. อายุหนตุล ก่อให้เกิดความทุกข์ในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จนถึงเป็นเหตุให้คนต้องหมუნวนอยู่ในสังสารวัฏ

๒. นิทานตุล เป็นตัวเหตุหลักที่ให้เกิดความทุกข์ แม้ความทุกข์จะเกิดจากเหตุแต่เหตุหลักคือกิเลส และก็คือกิเลสภายในใจคนแต่ละคนนั่นเอง

๓. สงฺโยคตุล ประกอบหรือขัง ผูก ยึดโยงสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์

๔. ปฏิโปชนตุล ทำหน้าที่ขังสรรพชีวิตที่ยังไม่อาจดับสมุทัยได้ไว้ในสังสารทุกข์ กิจหรือหน้าที่ของสรรพกิเลสไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไรก็ตามจะต้องเป็นอย่างนี้ตลอดไป เช่นเดียวกับลักษณะของไฟดังกล่าว

ตัณหา ๓ ประการ คืออะไร ?

ตัณหา คืออาการดิ้นรนทะเยอทะยานอยากของ ความโลภ โกรธ หลงนั่นเอง เพียงแต่ทรงเน้นที่อาการค่อนข้างเข้มข้น กระแทกจิตแรงพร้อมที่จะแสดงออกมาข้างนอก ทำหน้าที่ผลักดันคนเข้าหาความทุกข์ รุนแรงเร็วขึ้น ลักษณะร่วมของตัณหาตามปกติเราจะพบว่าทรงแสดงไว้เหมือนกัน หากทรงแสดงในรูปของสมุทัย นั่นคือ

๑. โปโนพภวิกา นำไปสู่ความอยาก อยากได้ อยากมี อยากเป็นไปตามลำดับ จนไม่อาจจะหาจุดจบได้ ใจคนที่มากด้วยตัณหาจะไม่มีคำว่าเต็ม อิ่ม พอ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า “โลกคือหมู่อสัตว์พร่องอยู่เป็นนิตยไม่รู้จักอิ่ม เพราะเป็นทาสของตัณหา”

๒. นนุทิวราศหคตา จิตจะพัวพันหมกมุ่นอยู่กับความชอบความชัง ยิ่งขึ้น ๆ เรื่อย ๆ

๓. ตตฺตรตฺตราภินนุทินิ จะมีความเพลิดเพลินยิ่งขึ้นที่ได้ ที่มี ที่เป็นอย่างนั้น

ทรงจำแนกประเภทของตัณหาไว้กี่ประเภท?

หากมองจากแรงผลักดันให้เกิดตัณหา มีเพียง ๖ กลุ่ม ที่สืบเนื่องมาจากอายตนะภายในภายนอก วิญญาณ สัมผัส เวทนาข้างต้น จากเวทนาที่สร้างความรู้สึก ความสุขใจจากสัมผัส ใจจะเกิดความอยากครอบครอง หรืออยากทำลายขึ้น และนั่นก็คืออาการของโลก โกรธ หลง ดังกล่าวแล้ว ชื่อให้เรียกตัวกระตุ้นให้เกิดตัณหา คืออายตนะภายในนอก ๖ ได้แก่

รูปตัณหา ความทะยานอยากในรูป สัททตัณหา ความทะยานอยากได้ฟังเสียง คันธตัณหา ความทะยานอยากดมกลิ่น รสตัณหา ความทะยานอยากลิ้มรส โผฏฐัพพตัณหา ความทะยานอยากสัมผัสจับต้อง ธรรมตัณหา ความทะยานอยากได้อารมณ์ที่ตนต้องการ

อาการของตัณหาท่านจึงสอนให้มองในรูปเป็นกระแส คือเมื่อมีจุดเริ่มต้นตรงใดตรงหนึ่งก็จะเลื่อนไป ๆ เรื่อย เพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ จนบางครั้งก็ท่วมทับ ทำลายเช่นกระแสน้ำ กระแสไฟ เป็นต้น

กล่าวโดยประเภทของตัณหา ทรงจำไว้ก็ประการ?

ตัณหาในลักษณะของอาการ ทรงจำแนกไว้ ๓ ประการ คือ

๑. กามตัณหา อาการที่จิตดิ้นรนทะเยอทะยานอยากในสิ่งที่ตนใคร่ได้ครอบครอง เป็นเจ้าของปรนเปรอความรู้สึกความเป็นความมีความเป็นเจ้าของครอบครอง และสิ่งเหล่านั้นหาต่างไปจากอายตนะภายนอก ๖ ประการดังกล่าวแล้วไม่

๒. ภวตัณหา อาการที่จิตดิ้นรนทะเยอทะยานอยากในสถานะความเป็น คือ ต้องการเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ที่ตนใคร่ ปรารถนาพอใจเช่นกัน และสิ่งเหล่านั้นเอาเข้าจริงก็คือพวก ชันธ ชาติ อายตนะ อันเป็นทุกข์สัจนั้นเอง ความทะเยออยากในแนวนี้ไปเสริมอัตตาตัวตนที่คนเข้าใจว่าตนเป็นหรือเป็นตัวเป็นตนมาก่อน การได้การเป็นอะไรอย่างก็ก็ตาม ที่รู้สึกว่าจะเสริมอัตตาของตนให้ใหญ่ขึ้น โตขึ้น จนสามารถสยบคนทั้งโลกไว้ได้ก็หาพอไม่ การแสดงอาการเหล่านี้คงยึดโยงอยู่กับอวิชชา คือความไม่รู้ รู้ไม่จริงเช่นเดิม

๓. วิภวตัณหา อาการดิ้นรนทะเยอทะยานอยากไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น อันเป็นอาการของโทสะ โทระ จิตที่ปฏิเสธสิ่งเหล่านั้น เพราะไม่ต้องการได้ ไม่ต้องมี ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น อัตตาของตนจะลดลง ตนจะรู้สึกสูญเสีย แต่ต้องเข้าใจว่ามีความทะเยออยากซ่อนกันอยู่ในตัวของมันเอง คือการไม่ต้องการอย่างหนึ่ง แสดงว่าเขาต้องการอีกอย่างหนึ่ง การไม่ต้องการเป็นอย่างหนึ่ง จึงอาจเป็นความต้องการเป็นอีกหลายอย่าง

ข้อนี้มีคนเป็นอันมากไปแสดงความชื่นชมกับคนที่ไม่ต้องการเป็นอะไร ไม่ต้องการรับตำแหน่งอะไร ไม่ต้องการทำงานอะไร จนถึง

นำมาคุยอวดกัน โดยไม่ได้มองว่าอาการที่แสดงออกมานั้น อาจจะเป็นอาการของอโรคีคือไม่พอใจ ไม่ต้องการได้ ไม่ต้องมี ไม่ต้องการเป็น เพราะการได้ การมี การเป็นอย่างนั้น ไม่สามารถเสริมอรรถาของตนได้ หรือไม่เหมาะสมกับอรรถาของตน ตนต้องใหญ่โตกว่านั้น เป็นต้น

ดังนั้น ตราบใดที่ยังมีอวิชา เราต้องพิจารณามองอาการของ ตัณหา อุปาทาน ที่ปรากฏออกมาในรูปของมายา วิภวตัณหา อโรคี ไว้ด้วย ไม่อย่างนั้นจะกลายเป็นเครื่องมือของคนหลงโลกได้ง่าย และ คนเหล่านี้ไม่เคยหายไปจากโลกแม้เพียงขณะเดียว เพราะกิเลส ประภทนี้เขาไม่เคยหายไปนั่นเอง เพียงแต่ว่าในขณะที่นั้นปรากฏอยู่ที่ จิตใครเท่านั้น ซึ่งในภาคของการปฏิบัติจริง ๆ ไม่จำเป็นจะต้องไปดูที่ จิตคนอื่น พยายามดูตัณหา ๓ ให้เจอในจิตตัวเองแล้ว พยายามลด ละบรรเทาลงบ้างเท่านั้น เป็นเนื้อหาสาระของผู้ต้องการบรรเทาทุกข์ สร้างความสุขให้แก่ตนตามที่จะสามารถทำได้

ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย หรือความเป็นเหตุผลกันของ ทุกข์ กับสมุทัย

กระบวนการของสังสารวัฏ ที่สรุปรวมเป็นโลกกับชีวิตนั้น โลกเป็นกระบวนการตามธรรมชาติ แต่ชีวิตกลับเป็นกระบวนการของ ทุกข์ กับ สมุทัย อันเป็นเรื่องของชีวิตสายเกิด ปัญหาเหล่านี้มีการถกเถียงกันมาตลอดว่า ชีวิตมาจากไหน? คนเกิดมาทำไม? คนตายแล้วไปไหน? นรกสวรรค์มีหรือไม่? จากความไม่รู้ที่นำไปสู่ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ อันเป็นอาการต่อเนื่องของอวิชชา ออกมาเชื่อมโยงกับกาลทั้ง ๓ คือ อดีต ปัจจุบันและอนาคต ท่านสรุปรวมไว้ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

๑. ความสงสัยในอดีตของชีวิตว่า “ในกาลอดีตเรามีไหม? เรามีหรือไม่? เราได้เป็นอย่างไร? เราได้มีด้วยอะไร? เราเป็นอย่างไร? แล้วจากนั้นเป็นอย่างไรหนอ?

๒. ความสงสัยในส่วนอนาคตว่า “ในอนาคตกาลเราจักเป็นอย่างไร? เราจักไม่เป็นหรือ? เราจักเป็นอะไร? เราจักเป็นอย่างไร? แล้วต่อไปจักเป็นอย่างไร? อีก

๓. ความสงสัยในชีวิตปัจจุบันว่า “นี่ตัวเราหรือ? นี่เป็นตัวของเราหรือ? เราเป็นไหนหนอ? เราเป็นอย่างไรหนอ? สัตว์นี้มาแต่ไหนหนอ? เขาจักไปที่ไหนต่อไปหนอ?”

ด้วยเหตุความสงสัยเหล่านี้เอง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ ที่เรียกว่า **อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ** ทรงพบความจริงของกระบวนการของชีวิตดังกล่าวแล้วว่าเป็นการเชื่อมโยงกันในรูปของวงจรที่เรียกว่า **วัฏฏจักร** แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มเชื่อมต่อในรูปของการหมุนวน คือ

กิเลส ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน

กรรม คือ บุญ บาป จนถึงบุญที่ประณีตเรียกว่า อเนญชา อันเป็นบุญระดับฌาน

วิบาก คือ ผลรวมของกิเลสกับกรรม อันเปรียบเหมือนพืชดังกล่าว ทรายบดที่วางเหนียวในพืชยังอยู่ พืชได้อุณหภูมิตามสมควร ก็สามารถแตกหน่อออกมา จากนั้นผลคือความเป็นต้นไม้ กิ่งไม้ ดอก ใบ ผลก็จะตามมา เมล็ดหรือส่วนต่าง ๆ ของพืชเหล่านั้นก็ทยอยหมุน ออกเป็นต้นพืชสืบต่อกันไปตามลำดับ ทุกข์ที่เป็นผลในช่วงใดก็ตาม เป็นวิบากคือผลที่สืบเนื่องมาจากอวิชชา กับ กรรม

ดังกล่าวแล้ว ทำให้เราพบว่าการหมุนวนของชีวิตที่ท่านเรียกว่า “ทุกข์ในสังสารวัฏ” หมายความว่า ทรายบดที่อวิชชายังไม่หมดไปอย่างสิ้นเชิง สรรพชีวิตยังต้องหมุนวนไปตามกระบวนการของกรรม ผลทั้งปวงไม่ว่าในแต่ละขณะของชีวิต จนถึงช่วงยาว ๆ ผ่านภพชาติ สังสารวัฏจนไม่อาจนับได้ ล้วนแต่เกิดจากแรงหมุนของกิเลสกับกรรม ดังที่ทรงแสดงไว้เป็นหลักว่า **กมฺมุณา วตฺตตี โลโก สัตว์โลก**

ย่อมเป็นไปตามกรรม กรรมเป็นตัวจำแนกแบ่งแยกให้คนเลว
ประณีตแตกต่างกัน และเป็นการจำแนกทุกชั้นตอน จน
ทุกขณะจิตกันทีเดียว

ในช่วงนี้เป็นการพูดถึงการเชื่อมโยงกันของทุกข์ กับ อวิชชาหรือ
กิเลส อันเป็นส่วนของวัฏฏจักร แสดงว่าทุกอย่างที่บุคคลทำลงไป คง
อยู่ภายใต้แรงดันของอวิชชา ซึ่งหมายความว่าผลจะต้องออกมาให้
เกิดความทุกข์มากบ้างน้อยบ้าง อย่างไม่มีอะไรก็ต้องทุกข์เพราะ
ความเกิด ความแก่ ความตาย และทุกข์ในสังสารวัฏ

กรรม คืออะไร ?

คำว่า กรรม พระพุทธเจ้าทรงนิยามไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเรา
กล่าวเจตนาคือความจงใจว่าเป็นกรรม บุคคลมีความจงใจแล้ว พุด ทำ
คิด ไปตามสมควรแก่เจตนาที่บังเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ จากจุดนี้ให้มอง
กลับไปทำงานหลักของจิตคือ

“การรับอารมณ์ที่ผ่านมาจากประสาทสัมผัส การจำ
อารมณ์เหล่านั้นไว้ การคิดอารมณ์เหล่านั้น และความรู้
อารมณ์เหล่านั้น มากบ้างน้อยบ้าง”

งานของจิตที่ใกล้ชิดกับกรรมคือ ความคิด อันเป็นเจตน์จำนงที่
จะคิด จะทำ จะพุด ทำให้เห็นว่ากรรมคือสิ่งที่ใช้เรียกความจงใจ ตั้ง
ใจที่มีอยู่เป็นอยู่โดยธรรมชาติของมนุษย์ และความจงใจนี้เองเมื่อเรา
หันมาตรวจดูความจงใจทำ พุด คิด ในชีวิตประจำวันของคนแต่ละคน
ก็จะพบว่า เกาะกลุ่มเป็น ๓ กลุ่มหลักคือ ความคิดดี คิดไม่ดี
คิดกลาง ๆ แสดงว่ากรรมก็มี ๓ ประเภทคือ กรรมที่ดี กรรมที่เป็น

กลาง ๆ และกรรมที่ไม่ดี ตัวปรุงให้เกิดความคิดจนออกมาเป็นกรรมก็คือสังขารในชั้นที่ ๔ ที่ท่านแบ่งเป็น ๓ คือ สังขารฝ่ายดี ฝ่ายไม่ดี และฝ่ายที่เป็นกลาง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแบ่งไว้ด้วยภาษาบาลีว่า

กุสลา ธมฺมา ธรรมที่เป็นกุศลให้ผลเป็นความสุข กุศล แปลว่าฉลาด แสดงว่าเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับอวิชชา นั่นคืออวิชชา ปัญญาญาณ เป็นต้น

อกุสลา ธมฺมา ธรรมที่เป็นอกุศลให้ผลเป็นความทุกข์ อกุศล แปลว่าไม่ฉลาด โง่ เชลา แสดงว่าเป็นอาการของ อวิชชา คือความไม่รู้ตัวเอง

กรรม คือเจตนาที่บุคคลกระทำ พุท คิดตามแรงผลักดันของอวิชชา ท่านเรียกว่า **อกุศลกรรม** คือเป็นเจตนาที่กระทำลงไปด้วยความโง่ ความไม่ฉลาด ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายเช่น ภาพคนที่ปาฝุ่น ทวนลม คนแหงนหน้าขึ้นแล้วถ่มน้ำลาย ที่โบราณท่านใช้คำว่า ถ่มน้ำลายรดฟ้า ผลคือหาเรื่องให้ตัวเองเดือดร้อน ถามว่าโง่หรือฉลาด ตอบว่าโง่และโง่มากด้วย กรรมชั่วทุกลักษณะล้วนมีอวิชชาอยู่เบื้องหลังทั้งนั้น เพียงแต่ว่าจะแรงมากหรือแรงน้อยเท่านั้น เป็นเหมือนกับฝนตกทางเหนือ กระแสน้ำไหลแรงมากน้อย มีผลในการทำลายมากน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำที่ไหลลงมาสมทบกับน้ำที่ไหลผ่าน แรงหนุนจากสภาพพื้นดิน ลม เป็นต้นเป็นสำคัญ กรรมเหล่านี้เองเมื่อพูดถึงสิ่งที่ปรากฏแก่จิตก่อนทำ ขณะทำ หลังจากทำไปแล้ว ท่านเรียกว่า บาป ก่อนจิตจะเศร้าหมองด้วยการปรุงของความโลภ โกรธ หลง ทำ พุท ออกไปด้วยใจเร้าร้อนมากบ้างน้อยบ้าง ทำไปแล้วมีความทุกข์ปัญหาติดตามมาอีกมาก

ช่วงนี้จะนำเอากรรมที่สืบเนื่องมาจากอวิชชา แสดงให้เห็นความโลภ โกรธ หลงอยู่เบื้องหลังมากบ้างน้อยบ้างตามสมควรแก่กรณี กลุ่มธรรมเหล่านี้ทรงจำแนกแสดงไว้แพร่หลายมาก เช่น

ประการแรกอาการของอวิชชาที่ออกมาเป็นอกุศลมูล ๓ ประการ คือ โลภ โกรธ หลงนั่นเอง กล่าวโดยสถานะของเขาแล้ว

๑. ราคะ ความกำหนัด โลภะ ความโลภ มีโทษน้อยแต่คลายจากจิตได้ช้า

๒. โทสะ ความประทุษร้าย มีโทษมากแต่คลายได้เร็ว

๓. โมหะ ความหลง ความเขลา ความมึนงงทั้งหลาย มีโทษมากด้วย คลายช้าด้วย

การพูดถึงอกุศลกรรมที่เป็นบาป ผ่านเจตนา อาการ ผลกระทบบาป ในลักษณะต่าง ๆ นั้น เกี่ยวเนื่องกับความเข้มข้นของกิเลสทั้ง ๓ กองนี้เป็นหลัก เช่น

ความคิดเห็นที่ท่านเรียกว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิอย่างแรงที่สุด เป็นอาการของโมหะ คือความหลงจัดใครคัดค้านเขาเขาจะโกรธ แสดงว่าเขามีความพอใจติดใจในความเห็นเช่นนั้น อันเป็นอาการของความโลภสืบเนื่องมาจากอวิชชาหรือโมหะ และความเห็นเหล่านั้นกลับไปยึดโยงอยู่กับ “กรรมและสังสารวัฏ”

ความเห็นผิดในเรื่องกรรมระดับแรงมาก ๆ คือ “เห็นว่ากระทำทุกอย่างไม่ถือว่าเป็นการกระทำ ผลทั้งหลายในชีวิตของคนไม่ได้มาจากเหตุอะไร ปฏิเสธ ความมีอยู่ของกรรม สังสารวัฏ และความมีอยู่ของคนระดับพระพุทธเจ้า เป็นต้น”

ใครก็ตามที่มีความเห็นในลักษณะนี้แสดงว่ามีความเห็นเป็นวัตถุนิยมสุดขีด อย่างที่คนชอบพูดกันว่าเกิดมาหนเดียวตายหนเดียว พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า คนที่มีความเห็นอย่างนี้จะไม่ยอมปล่อยวางความเห็นของตนจะกลายเป็นคนประเภทเป็นหลักตอของวิญญูะ คือไม่มีโอกาสสร้างสรรค์พัฒนาอะไรได้อีกแล้ว

ความเห็นผิดระดับสังสารวัฏ คือ เห็นว่าคนเกิดมาแล้วหลังจากตายก็หายไปเลย ไม่มีการหมุนวนตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้มา หรือว่าคนเราเป็นคนเที่ยงแท้แน่นอน หมุนเกิดไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง คือเคยเกิดมาเป็นอย่างไร ก็คงเกิดเป็นอย่างนั้นตลอดไป ทั้งสองกระแสความคิดเห็น เป็นอาการของอวิชชาที่ชัดเจนมาก นั่นคืออาการของโมหะ ที่ทรงแสดงว่ามีโทษมากด้วยและคลายช้าด้วย

อาการของโมหะนั้นเอง แต่มีความรุนแรงลดลงมา ทำให้จิตคนขาดจิตสำนึกถึงบาปบุญคุณโทษขนาด ฆ่าแม่ตนเอง ฆ่าพ่อตนเอง ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต ทำสังฆเภท คือให้สงฆ์แตกกัน จนถึงคนที่เป็นพระในพระพุทธศาสนาแต่กลับเปลี่ยนศาสนาในขณะที่ครองเพศเป็นพระอยู่ กรรมเหล่านี้ท่านเรียกว่าอนันตริยกรรม แต่พอเพิ่มข้อที่ ๖ เข้าไปท่านเรียกอภิฐาน คือฐานที่หนักมาก ๆ เป็นความล้มละลายของชีวิตหลายภพหลายชาติ แต่เทียบแล้วบาปน้อยกว่าประเภทหลักตอของวิญญูะ

อกุศลกรรมที่มีความรุนแรงน้อยลงมาจากนั้น และกลายเป็นปัญหาระดับตนเอง ครอบครัว สังคม จนถึงประเทศชาติและแม้แต่โลก นั่นคือกรรมระดับรอนสิทธิ ทำลายสิทธิ ในชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครอง

การรับฟังข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องของกันและกัน คือ อกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ปาณาติบาต เจตนาทำให้ชีวิตต้องตาย บาดเจ็บประสบความทุกข์ทรมาน

๒. อทินนาทาน เจตนาเป็นเหตุให้ถือเอาสิ่งของอันเป็นสิทธิของคนอื่น ด้วยอาการของขโมย

๓. กามเมสุ มิจฉาจาร เจตนาล่วงละเมิดสิทธิในคูครองของคนอื่น

๔. มุสาวาท เจตนาจงใจพูดให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่ว่า ความจริงคืออะไร?

๕. ปีสุนาวาจา เจตนายุยงส่งเสริมให้เกิดการแตกแยกร้างฉานของคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป

๖. ผรุสวาท เจตนากล่าวคำหยาบคายร้ายกาจต่อคนอื่น ด้วยความโกรธ ริษยาเป็นต้นก็ตาม

๗. สัมผัปปลาป เจตนากล่าวถ้อยคำไร้สาระแก่นสาร เพื่อเจ้อเหลวไหล

ในเมื่อกรรม คือเจตนาที่บุคคลกระทำ พูด คิด การแสดงออกของอกุศลกรรม บำปกรรมทางกายกับวาจาจึงมีเพียง ประทุษร้ายตนเองและคนอื่นใน ๗ ลักษณะเท่านั้น ๓ ข้อแรกท่านเรียกว่า กายทุจริต แปลว่าการประพฤติชั่ว ไม่ดี ทำตนให้ลำบาก ๔ ข้อต่อมาคือวจีทุจริต คือการพูดชั่ว พูดไม่ดี พูดไปแล้วต้องลำบาก

ในขณะที่เดียวกัน อาการของอวิชชา หรืออกุศลทุจริตทั้งหลายนั้น แม้เพียงนำมาคิดก็มีปัญหาแล้ว ในขั้นนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงครบ

ชุดของบาป อุกศล คือมโนทุจริต อันเป็นอาการของจิตที่คิดไปตามแรงของกิเลสนั่นเอง แต่ค่อนข้างรุนแรงจนใจเร่าร้อน คือ

๑. อภิชฌา คิดเพ่งเล็งโลภอยากได้สิ่งของ ๆ บุคคลอื่นมาเป็นของตน
๒. พยาบาท คิดอาฆาตพยาบาทคนอื่น มุ่งแก้แค้น ประทุษร้ายทำลายเขา
๓. มิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ซึ่งคงเป็นอาการของอวิชชาหรือโมหะอีกเช่นเคย

อกติ ๔ ประการ

อกติ แปลว่าความลำเอียง เป็นอาการของกิเลสแรงรองลงมา แต่กลับไปทำลายความเป็นธรรม ความยุติธรรม ที่ทุกคนในสังคมมีความต้องการร่วมกัน คงเป็นแรงดันของอวิชชา โสภ โภรธ หลงเช่นเคย เพียงแต่มีความรุนแรงน้อยกว่าอกุศลกรรมบถเท่านั้น ทรงจำแนกไว้เพียง ๔ ประการ คือ

๑. ความลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เรียกฉันทาคติ
๒. ความลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน เรียกโทสาคติ
๓. ความลำเอียงเพราะกลัว เรียกภยาคติ
๔. ความลำเอียงเพราะหลง เรียกโมหาคติ

อกุศลกรรมบถนั่นเอง บางครั้งนำมาแยกออกไปตามอาการที่แสดงออกคือ

การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในทางกาม เรียกว่า กายกรรม คือการกระทำทางกาย

การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเหลวไหล เรียกว่า วาจากรรม คือการพูดทางวาจา

โลกอยากได้ของ ๆ คนอื่น พยายามปองร้ายคนอื่น มีความเห็นผิด ไม่ออกมาทางกาย วาจาเป็น มโนกรรม ที่คิดด้วยใจ การนับเป็นกรรมจึงเริ่มจากความคิดตามนิยามของกรรมที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ ดังกล่าว

หลักธรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับอริยสัจข้อที่ ๓

กล่าวโดยเนื้อหาจริง ๆ อาการของนิโรธจะต้องเริ่มที่การตัดกิเลสขาดในระดับที่เกิดมาจากศีลที่สมบูรณ์ แต่เมื่อจำแนกออกตามสาระของอริยสัจแต่ละข้อ การจางไปของสรรพกิเลส ในระดับพหมีแสงสว่างช่วยให้มีความบริสุทธิ์ ความเมตตากรุณาปรากฏที่จิตพอสมควร ย่อมเชื่อว่าอยู่ในขอบข่ายของนิโรธ นิพพาน ตามสมควรแก่ฐานะ กรอบอันถือว่าเป็นกิจหรือหน้าที่ของนิโรธ เมื่อคนทำให้เกิดขึ้นจะทำหน้าที่หลัก ๔ ประการ คือ

๑. นิสสรณตถ ทำจิตให้ออกจาก อุปธิ คำว่าอุปธิในที่นี้อาจหมายถึง กิเลส กรรม ชันธ์ ๕ สังขารทั้งหลายก็ได้ แต่สรุปแล้วคือ โลกกับชีวิตนั่นเอง

๒. วิเวกกัตถะ ทำจิตให้สงัดจากกิเลส หมายรวมถึงสังขาร ชันธ์ บาบป กรรม

๓. อสงขต อันปัจจัยจะปรุงแต่งไม่ได้ หมายความว่าจิตไม่มีกิเลสกรรม หรือ อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม

๔. อมตตฤ ให้ใจคนได้ดื่มอมตรส หรือพระนิพพานอันทำให้คนไม่ต้องตายอีกแล้ว เพราะทำลายเหตุแห่งความเกิดหมดไปแล้ว

แต่ต้องเข้าใจว่าเป็นกรอบที่สมบูรณ์ของนิโรธ ในขณะที่เดียวกัน หากมองจากองค์ธรรมที่จะนำมาลงไว้ในกาลต่อไป จะเห็นอาการของนิโรธมีอยู่ในองค์ธรรมแต่ละข้อมากบ้างน้อยบ้าง เช่น

สุข ๒ คือความสุขทางกาย และความสุขทางใจ

สุข ๒ คือความสุขที่เจือด้วยวัตถุข้างนอก ความสุขที่เกิดจากการไม่มีเหยื่อล่อ

ภาวะไร้ทุกข์คือนิโรธ เป็นความสุขสูงสุด ที่เราค้นกับคำว่านิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่าพระนิพพานเป็นบรมธรรมเป็นต้น อาการทั้งหมดสืบเนื่องมาจากการลดของกิเลส การเพิ่มขึ้นของธรรม และการลดลงของความทุกข์ ตามการลดของกิเลสนั่นเอง

หลักธรรมที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องจาก อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

การมองหลักธรรมกลุ่มนี้ให้ถ่ายทอดการทำความเข้าใจ จะต้องอาศัยการมองด้านตรงกันข้ามกับอกุศลกรรม บาปกรรมข้างต้น เป็นการสะท้อนความจริงของเหรียญ ๒ ด้าน หมายความว่าด้านหัวด้านก้อยนั้นไม่ปรากฏร่วมกัน เมื่อด้านหนึ่งปรากฏแสดงว่าอีกด้านหนึ่งไม่ปรากฏร่วมด้วยในขณะเดียวกัน อันเป็นโครงสร้างของความคิดก่อนเสด็จออกผนวชของพระพุทธเจ้าที่ว่า ในโลกนี้มีของคู่กัน คือมีร้อนก็มีเย็นแก่ มีมืดก็มีสว่างแก่ เป็นต้นนั่นเอง นิโรธ แปลว่าความดับทุกข์ แสดงว่านิโรธเป็นผลที่มาจากเหตุต่างจากความทุกข์ ความทุกข์เป็นผลที่ยึดโยงมาจากอวิชชา แสดงว่าความดับทุกข์ต้องเป็นผลที่มาจากเหตุตรงกันข้ามกับอวิชชา นั่นคืออวิชชา ความรู้ ความสมบูรณ์ของนิโรธ จึงเป็นผลมาจากความรู้ที่สมบูรณ์ ตามผลการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในข้อที่ว่า “อวิชชาเกิดขึ้น อวิชชาดับไป แสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดหายไป” ที่ยกมากล่าวไว้ข้างต้นนั่นเอง กลุ่มธรรมกลุ่มนี้ท่านสรุปรวมไว้ด้วยภาษาต่าง ๆ ที่ค่อนข้างมากคือ

ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ถ้านำมาเทียบกับ ความโลภ โกรธ หลง จะเห็นได้ชัดเจนว่า ศีล ทำหน้าที่ทำลายความโลภเป็นหลัก สมาธิ ทำหน้าที่ทำลายความโกรธเป็นหลัก ปัญญา ทำหน้าที่ทำลายความหลงหรืออวิชชาเป็นหลัก

ในความเป็นไตรสิกขานั้นเอง ครอบคลุมกุศลกรรมส่วนเหตุ ทั้งหมดไว้แล้ว ใจคนที่สามารถพัฒนาไปตามครรลองของไตรสิกขา จบลงที่ดับกระบวนการของทุกข์ สังขารวิภูอันเป็นผลของอวิชชา ในเมื่อสังขารวิภู กรรม กิเลส เป็นโลกของชีวิต อีกด้านหนึ่งจึงพ้นจาก โลกและชีวิตเป็นโลกุตตระ แม้ท่านจะอยู่ในโลก ท่านก็อยู่ด้วยความรู้ เท่าทันไม่แปรผันไปตามกระแสโลกในสวณจิต พระพุทธเจ้าทรงสะท้อน ภาพของการครองชีวิตระหว่างคนที่มีอวิชชา กับคนที่ไม่มีความอวิชชาไว้ เป็นอันมาก เช่น

เธอทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้อันตระการดูจรัสชัด ที่พวกคนเขลา
ข้องอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่

หัวใจพระพุทธศาสนา ๓ ประการ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ แก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ณ พระเวฬุวัน หลังจากตรัสรู้เพียง ๙ เดือน และทรง แสดงปฐมเทศนาเพียง ๗ เดือน ก็ทรงแสดงสรุปรวมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ฝ่ายของมรรคกับนิโรธ ซึ่งก็หมายความว่า ถ้าใครทำตามสิ่งที่ทรงแสดงไว้ ทุกข์ กับสมุทัยก็หมดไป ทรงแสดงในรูปของ อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา คือ

ความอดกลั้นอดทนเป็นตบะธรรมอย่างยอดเยี่ยม ท่านผู้รู้ทั้งหลาย กล่าวว่านิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ฆ่าสัตว์อื่นเบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่ชื่อว่าผู้เว้นบาป สงบจากบาป

หลักการอันสรุปรวมเป็นไตรสิกขาตรงตัวคือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้สมบูรณ์ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

บนเส้นทางของหลักการนั้น คนจะต้องไม่กล่าวร้าย ไม่ทำลาย ส้ารวมระวังในพระปาติโมกข์ รู้จักประมาณในการรับประทานอาหาร ยินดีในเสนาสนะอันสงัด และประกอบความเพียรทางจิต ทั้ง ๖ ข้อนี้ ที่จริงคือการละบาป บำเพ็ญบุญ การทำจิตให้ผ่องแผ้วนั่นเอง แต่เป็นช่วงของปฏิบัติการไปตามหลักการข้างต้น เมื่อเข้าสู่ผลอันเป็นอุดมการณ์ที่ยกมาเป็นหลักการคราวแรก แวดวงของคำสอนกลุ่มนิโรธกับมรรคมีองค์ ๘ ประการ จะอยู่ในกรอบนี้ตลอดไป

หลักธรรมที่ชาวพุทธคุ้นเคยเป็นมรรคสังข์ ไตรสิกขา แต่ท่านไม่เรียกอย่างนั้นเท่านั้น เช่น

๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ

ทาน เจตนาเป็นเหตุให้ การให้ รวมถึงสิ่งที่ให้ เป็นกุศลเจตนาที่อาศัยความรู้บาปบุญ ความรัก เมตตา สงสาร เคารพคนที่ตนให้ความไม่โลภไม่เสียดายในสิ่งที่ให้ในขณะนั้น ๆ

ศีล การสำรวมระวังรักษากาย วาจา ของตนให้เรียบร้อย ไม่สร้างปัญหาให้แก่ตน แก่คนอื่น อันเป็นอาการของความรู้บาปบุญ คุณโทษ มีความเมตตาในคนสัตว์ ไม่โลภอยากได้ของ ๆ คนอื่น

ภาวนา เป็นบทรูป คือทำความดีที่ตนยังไม่มีให้มีขึ้น ที่ยังไม่ เป็นให้เป็นขึ้น อากาของศีล สมาธิ ปัญญา หรือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ปรากฏชัดเจนภายในจิตของคนเหล่านั้น แม้จะมีการขยาย บุญกิริยาวัตถุ คือวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญออกไปอีก ๗ ข้อ ก็ขยายออกไปจาก ๓ ข้อนี้ นั่นเอง และโดยเนื้อหาสาระ ๓ ข้อนี้ก็ คือ ไตรสิกขา ๓ นั่นเอง

๒. อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ที่เรียกว่าธัมจักกัปปวัต ตนสูตร ทรงแสดงในรูปของกระบวนการขับเคลื่อนของอริยมรรค ใน การทำหน้าที่นำคนจากโลก ชีวิต สู่ความหลุดรอดจากโลกและชีวิต ว่า “สร้างดวงตาปัญญาขึ้น สร้างความรู้ขึ้น นำจิตเข้าสู่ความสงบจาก กิเลส ความทุกข์ พัฒนาความรู้ให้สูงยิ่งขึ้น นำคนให้ตรัสรู้ธรรม เข้า ถึงพระนิพพาน”

แสดงว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการก็คือทางดำเนินไปสู่ อุดมการณ์ของชีวิต ในฐานะที่เป็นทางนั้นอาจจะมีทางเป็นอันมาก แต่สามารถเดินทางไปสู่จุดหมายเดียวกันได้ เหมือนแม่น้ำจะมีกี่สาย ก็ตาม อยู่ในส่วนใดของโลกก็ตาม แต่เมื่อน้ำเหล่านั้นไหลไปตามลำดับ จะมาบรรจบกันที่ทะเล มหาสมุทร รสชาติของน้ำที่เคยต่างกันมา จะ เป็นอย่างเดียวกันคือ “รสเค็ม” หลักธรรมประเภทกุศลธรรมส่วนเหตุ ที่เป็นเหมือน “ทาง” ที่ทรงแสดงไว้เรียกว่าเป็นอเนกปริยาย คือนัยยะ มากมายนั้น เป็นเหมือนถนนจำนวนมาก สายน้ำจำนวนมาก ที่นำไป สู่จุดหมายอย่างเดียว คือ วิมุตติความหลุดพ้นจาก เพ็งกิเลสและ เพ็งทุกข์

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบตามความเป็นจริง

เป็นอาการของปัญญา วิชาที่มีความเข้มข้นไปตามลำดับ เป็นเช่นแสงสว่างที่เกิดขึ้นในท่ามกลางความมืด จะสว่างมากหรือน้อยก็ตามต้องทำหน้าที่ขจัดความมืด และคงสถานะของความเป็นแสงสว่างอยู่ ดังนั้น ความเห็นชอบในกฎเกณฑ์ของกรรม ความเห็นชอบในความจริงตามกฎของไตรลักษณ์ แม้การยอมรับความจริงของชีวิตที่ต้องแก่เจ็บตายพลัดพรากเป็นธรรมดา ความเห็นชอบในเหตุว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดอะไร ความเห็นชอบในผลว่าผลเหล่านี้มีสาเหตุมาจากไหน การพิจารณาอะไรเจาะจงลงไปตามสมควรแก่กรณีแล้วมีความเห็นตรงตามความจริงของสิ่งนั้น ๆ เหล่านี้เป็นปัญญาเห็นชอบในชีวิตประจำวัน หรือ โลกียสัมมาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิระดับสมบุรณ์จริง ๆ คือ การเห็นชอบในอริยสัจ ๔ ประการตามลำดับของการปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา หรือ อริยมรรคนี้เอง จนเกิดปัญญาเห็นชอบตามความเป็นจริง ผลจากความเห็นชอบที่สำคัญคือญาณหรือปัญญาอันเป็นตัวมรรคสมบุรณ์เต็มเปี่ยมทำลายอวิชชา สรรพกิเลสหมดไปจากใจอย่างแท้จริง อย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสัมผัส พระอรหันต์ หรืออริยบุคคล แม้แต่สาธุชนคือคนดีได้สัมผัสกันมาตามกำลังความสามารถ

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริหรือความคิดในทางที่ชอบ

ในแง่ของความเป็นจริงคืออาการของจิตที่วิชา ปัญญาทำหน้าที่แทนอวิชชาภายในจิตของคน มีความคิดเห็นต่อโลกและชีวิตตรงกันข้ามกับการมองจากสายตามืดบอดของอวิชชา สรุปรวม

กระแสความคิดแนวนี้ออกเป็น ๓ แนว อันตรงกันข้ามกับ ความโลภ โกรธ หลง คือ

ความคิดที่จะตั้งกาย จิตออกจากกามความใคร่ สิ่งที่
ตนใคร่ อันเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความกำหนัด

ความคิดในการที่จะตั้งกายจิตหรือกำลังตั้งจิตออกจาก
ความโกรธ ความอาฆาต ความพยาบาท ในคน สัตว์ นั้น
คือมีความรู้สึกเมตตาต่อคน สัตว์หรือชีวิตนั่นเอง

ความคิดดำริในการลดละความเบียดเบียนตน คน สัตว์
และนี่ก็คืออาการของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง

สองข้อนี้ในไตรสิกขา ก็คือปัญญาสิกขา หรือการทำจิตให้ผ่องใส
นั่นเอง

๓. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ

การแสดงออกของความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงออกมาในตอน
แรก ๆ คือไม่พูดไปด้วยความโลภ โกรธ หลง เนื่องจากการพูดกับ
คนใจของตนจึงต้องมีความรักความเมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วย มี
ปัญญารู้ว่าพูดอย่างไรเป็นโทษพูดอย่างไรเป็นคุณ แล้วงดเว้นคำพูดที่
เป็นโทษ มาพูดคำพูดที่เป็นคุณโดยเริ่มเป็นสัมมาวาจาจากการเว้นจาก
การพูดเท็จ คือไม่ตรงตามที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา อาจจะมี
พูดมากไปหรือน้อยไปกว่าที่เป็นจริงก็ได้

เว้นจากการพูดส่อเสียด คือยุยงให้เกิดความแตกแยกกัน
ระหว่างคนสองคนขึ้นไป งดเว้นจากการพูดคำหยาบคำด่า ที่ตาม
ปกติแล้วมักทำเพราะโกรธ ริษยา แข่งดี งดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า

เหลวไหลไร้สาระ อันเป็นการทำลายความดีของตน เวลาชีวิตของตน
ผลประโยชน์จากการฟังของคนอื่น

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ หรือการประพฤติชอบ

เป็นการใช้ชีวิตอย่างมีปัญญา เป็นกำลังมากพอต่อการควบคุม
อาการของความโลภ โกรธ หลงเอาไว้ ไม่ให้มีกำลังมากพอต่อการ
ประทุษร้ายต่อชีวิต ทรัพย์สินคู่ครองคนอื่น จะพบว่าความผิดต่อชีวิต
ทรัพย์สิน คู่ครอง ล้วนเป็นการกระทำด้วยแรงดันของความโลภ โกรธ หลง
ที่แรงจนสร้างปัญหาให้แก่ตน สังคม การไม่ทำเช่นนั้นแสดงว่ากิเลส
เหล่านั้นลดลง

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

ด้วยกฎหมาย ศีลธรรม ทุกลำดับขั้นตอนของการแสวงหา การ
ได้มา การครอบครอง การบริโภคใช้สอย สามารถควบคุมให้อยู่ภาย
ใต้กรอบของกฎหมาย ศีลธรรม แสดงให้เห็นว่าใจคนมีปัญญามาก
พอต่อการไม่ปล่อยให้อาชีพโลภแบบงี่ ๗ จนสร้างปัญหาต่อตนเอง
ครอบครัว สังคม

อริยมรรค ๓ ข้อนี้คือศีลสิกขา การศึกษาระดับศีล หรือการไม่ทำ
บาปทั้งปวงในโอวาทปาติโมกข์อาการทั้งหมดเป็นการสะท้อนปริมาณ
ปัญญาที่เพิ่มขึ้น จิตของเขาบริสุทธิ์จากความโลภ โกรธ หลงไปตาม
สมควร

๖. สัมมาวายามะ ความพยายามในทางที่ชอบ

แสดงความชัดเจนของสำนึกบาป บุญ คุณโทษ คือสามารถหยั่ง
เห็นโทษของความคิดของจิตที่ถูกปลุกด้วยกิเลส และคุณของจิตที่ถูก

ปรุงด้วยกุศลธรรม แสดงความมุ่งมั่นในการป้องกันบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ลดละสงบ บรรเทาบาปที่เกิดขึ้นแล้วภายในจิต พยายามเสริมสร้างกุศลความดีให้มีเพิ่มขึ้นภายในจิต กุศลความดีอะไรก็ตามที่มีอยู่แล้วมากหรือน้อยก็ตาม พยายามรักษาไว้ แล้วเพิ่มพูนขึ้นต่อไปตามลำดับ จนกว่าความชั่วจะหมดไปในขณะเดียวกันกับที่ความดีสมบูรณ์

๗. สัมมาสติ การตั้งสติในทางที่ชอบ

นั่นคือ ความชัดเจนในโลกชีวิตมากยิ่งขึ้น มีปัญญาเพิ่มขึ้น มองเห็นความจริงแล้ว ชีวิตเริ่มจากไม่มีอะไรมาเป็นมีขึ้นตามลำดับ จุดหนึ่งจะเป็นอย่างมีชีวิตเคยเป็นคือไม่มี การหลงประเด็นของความมีความเป็นในชีวิตนำปัญหามาตลอด สามารถระลึกได้ว่าเอาเข้าจริงแล้วทำที่ต่อโลกสัมผัสที่ออกมาในรูปของความชอบ ความชัง นำไปสู่ปัญหาอีกมาก จนมีขีดความสามารถที่จะฉีกสติ สัมผัสปัญญาความเพียรมาสงบใจใช้ปัญญาพิจารณา ขจัดอวิชชาในชีวิตที่สร้างความคิดสับสนว่าเป็นตัวตนที่แท้จริง จนตั้งนรปรนปรือตนกันด้วยแรงค้นหาสร้างปัญหากันมาตามลำดับ

สิ่งที่นำมามองก็คือชีวิตกับโลกเช่นเดิม สรูปเป็น กาย เวทนา จิต ธรรม สี่อย่างก็คือชีวิตของคนแต่ละคนนั่นเอง การใช้คุณธรรม ๓ ประการคือ สติ สัมผัสปัญญา ความเพียร พังพินิจพิจารณาจนปัญญาพัฒนามาถึงรู้เห็นความจริงของโลกชีวิตว่า กาย เวทนา จิต ธรรมในแง่ของความเป็นจริงที่แท้จริงแล้วไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเรา เขาอย่างที่เราหลงเข้าใจผิดกัน

๘. สัมมาสมาธิ การตั้งใจมั่นชอบ

เป็นพัฒนาการทางจิตที่ก้าวมาจากศีล สมาธิ ที่อาศัยการพินิจสิ่งสัมผัส คือโลกกับชีวิตนั่นเอง จนจิตสงบจากความคิดอันเป็นอาการของอกุศลมูล ๓ ประการ แต่มีความเข้มข้นน้อยลงที่ท่านเรียกว่า **นิวรรณ์** คือสิ่งที่กั้นจิตตนไว้ไม่ให้บรรลุความดี อาการของสมาธิคือจิตสงบจากความคิดแว่นนั้นแสดงว่ามีความคิดตรงกันข้ามกับความโลภ โกรธ หลง นั่นคือ

วิตก ความคิดในเรื่องดี วิचार การไตร่ตรองในเรื่องดี จิตมีความเอิบอิม มีความสุขทางใจกาย และใจไม่มีอาการของนิวรรณ์ดังกล่าว จิตประณีตขึ้นไปตามลำดับจนถึงจุดหนึ่งมีเพียง ความวางเฉยกับสมาธิ คืออาการของสมาธิกับปัญญาที่มีกำลังสูงขึ้น

พัฒนาการทางจิตเหล่านี้มาจากปัญญาความเห็นชอบ ที่ทำหน้าที่ลดอวิชชาตามลำดับ หากเปรียบจิตเป็นภาชนะชั้นสนิม ความสะอาดของภาชนะ จนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในด้านต่าง ๆ ล้วนเป็นผลที่ต่อเนื่องมาจากความฉลาดในการขัดภาชนะอย่างมีสติ ความเพียรที่ต่อเนื่องของเจ้าของนั่นเอง

การเลือกทางดำเนินจนบรรลุผลสูงสุดบนเส้นทางของอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ รุ่งอรุณแห่งปัญญาที่ปริมาณของแสงสว่างเพิ่มขึ้น ดังกล่าว แน่นอนนั่นคือจุดสำคัญทางประสาทสัมผัสที่กล่าวไว้ในตอนต้น เช่น

จักขุประสาทเราไม่พิการ มีคลื่นแสงกระทบจักขุประสาทท่ามกลางแสงที่ช่วยให้เห็นรูปนั้นได้ และเรามีความสนใจดู ความสนใจนี้เองคือประกายแห่งปัญญา ที่พัฒนาขึ้นไปเป็นโยนิโสมนสิการ

คือการใช้ความคิดประสาทร่วมกับประสบการณ์ทางจิต คือ รับ จำ คิด รู้ โดยอุบายวิธีที่แยบคาย มีการสืบสาวสืบค้นจนเข้าถึงความจริงตามสมควรแก่ฐานะนั้น ๆ

พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นบุพพนิมิต คือเบื้องต้นของการก้าวไปสู่ผลสูงสุดตามลำดับ แม้องค์ธรรมเหล่านั้นจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ ออกไป แต่ก็คือปัญญาที่พัฒนาขึ้นมาั่นเอง

ทรงชี้แจงสถานะอันสงฆ์ของโยนิโสมนสิการไว้ความว่า

ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ย่อมมีแสงอรุณเกิดขึ้นมาก่อน เป็นบุพพนิมิตฉันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ แก่ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ ฉะนั้น เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในแม่สัก อย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับผู้เห็นภัยในสังสารวัฏที่ยังต้อง ศึกษาอยู่ เหมือนโยนิโสมนสิการ ผู้มีโยนิโสมนสิการย่อมกำจัดอกุศล ย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น และโยนิโสมนสิการนั่นเองคือขั้นตอนต้น ๆ ของสัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ

ดังนั้น เมื่อเรามองจากโครงสร้างของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามความเข้มข้นของปัญญาทำนองรุ่งอรุณ ที่ส่วนมืดค่อย ๆ ลดลง ส่วนสว่างค่อย ๆ เพิ่มขึ้น พอถึงจุดสมบูรณ์ความสว่างเกิดขึ้น เต็มที่อย่างที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงปรารภปัญญาที่เกิดขึ้นภายในพระทัย ของพระองค์ เมื่อมาถึงความสมบูรณ์เต็มที่ ตามพระพุทธอุทานข้อที่ ๓ ความว่า “เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีเพียรเพ่งอยู่ พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารพร้อมทั้งเสนาลงไปได้ ดูพระอาทิตย์ อุทัยกำจัดมืด ทำอากาศให้สว่าง ฉะนั้น”

ภาพของพระอาทิตย์อุทัย เป็นการเริ่มของแสงอรุณระดับ โยนิโสมนสิการ แต่พระอาทิตย์จะส่องแสงสว่างเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกว่าจะสว่างเต็มที่ หมายความว่าความมืดก็หมดไปเต็มที่ พัฒนาการทางจิตจากโครงสร้างของไตรสิกขา จึงเป็นเรื่องค่อย ๆ สว่างไปตามลำดับของปัญญาที่พัฒนาขึ้นในระดับนั้น ๆ คือ

ในขั้นแรก เป็นอาการของอวิชชาเต็มที่ มีอาการของความมืดบอดในด้านเหตุผลสติปัญญา อาการความโลภ โกรธ หลงแสดงออกมาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นรูปของมิจฉัญญี คือมองอีกฝ่ายหนึ่งเป็นศัตรู อาการค้นหาจัดจมุมแต่จะสนองตอบความต้องการของตน ใครขัดขวางถือว่าจะต้องทำลายให้หมดสิ้น อาการเหล่านี้เคยเกิดขึ้นระหว่างคนสองคน จนถึงกองทัพหลาย ๆ กองทัพ กลายเป็นมหายุทธสงคราม แต่พอมองไปที่สิ่งซึ่งถูกทำลายไป หรือแย่งสิทธิ์มาครอบครอง จนยื้อแย่งต่อกัน จนของนั้นหมดไป หาเรื่องมาแย่งกันใหม่ สิ่งที่ทำลายและยื้อแย่งคืออายตนะภายนอก ๖ อันเป็นโลกวัตถุกับนามธรรมอันเป็นความรู้สึกเช่นเดิม อาการที่แสดงออกมาแรง ทำลายแรงสูญเสียบาง เช่น

ใครยอมฆ่าอยู่ ใครขวางฆ่าตาย อันเป็นอาการของความโกรธ โลภ หลง ผลประโยชน์ ขัดกันก็บรลัษย์ ตายเสียได้ข้างหนึ่งจึงจะดี แม้คำพูดที่ว่า บุญคุณต้องทดแทนแค้นต้องชำระ ล้วนเป็นอาการของความหลงยึดติดในตัวตนของตน พวกตน ปฏิเสธคนอื่น พวกอื่น แม้จะเป็นความจริงระดับสมมติ แต่ต้องยอมรับตามสมควร แก่ฐานะการมองว่าตนเป็นคน คนอื่นพวกอื่นไม่มีตัวตนที่จะต้องยอมรับ เป็นอาการของโมหะ ช้อนโมหะ จึงแสดงให้เห็นความรุนแรงของกิเลสที่สามารถมองเห็นได้ทุกวันจากข่าวคราวต่าง ๆ

ขั้นนี้ถือว่ามีดีมากระดับอาทิตย์ยังไม่อุทัย แสงอรุณยังไม่เกิด ดังนั้นความคิดที่จะนำไปสู่การปฏิบัติระดับศีลธรรม จรรยา จึงเป็น พัฒนาการทางความคิดที่อาศัยประสบการณ์ของชีวิตในแต่ละยุคสมัย มีการถ่ายทอดกันมาตามลำดับ ศิล ๕ ประการถือว่าเป็นฐานหลักของโลก ของชีวิต ที่สามารถปรับจิตคนให้ยอมรับความจริงของชีวิต โลก ตามที่เข้าใจกัน หมายความว่าเรารู้สึกว่าเราเป็น เขามี เขาเป็นตัวเป็น ตนอย่างไร ก็แสดงการยอมรับนับถือ ไม่ลวงละเมิดสิทธิและหน้าที่ ตามที่เรามีเราเป็น และตามที่เขายึดติดว่าเขามีเขาเป็น สำนวนบาลี ท่านใช้คำว่า

“อตุตา ความเป็นตัวตน อตุตนิยา ความเกี่ยวเนื่องยึดโยงอยู่กับความเป็นตัวตน” หรือมองจากความรู้สึก ที่ท่านเรียกว่า “อหุงการ คือรู้สึกว่าเป็นเรา มมุงการ รู้สึกว่าเป็นของ ๆ เรา”

กรอบความรู้สึกเหล่านี้พอไปจับกับคำว่า โลก ชีวิต นั่นคือก็ “ชีวิต ทรัพย์ คู่ครอง การติดต่อสื่อสารกันระหว่างเรากับคนอื่น” อันเป็นหลักการพัฒนาสังคม สร้างสังคมสันติ ที่มีความรู้สึกยอมรับ นับถือ สถานะ หน้าที่ของกันและกัน

เป้าประสงค์เบื้องต้นของศีลคือ ในขณะที่ชาวโลกเบียดเบียนกัน ตลอดกาลยาวนาน ไม่ยอมหยุดแม้ในปัจจุบันนั้น หากคนในโลกมีศีล ขนาด ๕ ข้อ เวิร์กอันตรายที่เกิดขึ้นจากแรงดันจากอวิชา โลกะ โทสะ หยาบ ๆ จะลดลง ช่วยให้สังคมเข้าถึงสันติสุข สันติภาพ ระดับปกติสุข ปกติภาพ ที่เอาเข้าจริงก็ยากที่จะสัมผัสได้อยู่แล้ว กรอบของศีลจึงมีเพียงอริยมรรค ๓ ข้อดังกล่าว แม้จะขยายจำนวนศีลออกไปมากอย่างไร ก็สรุปรวมลงที่อริยมรรคเพียง ๓ ประการ หรือ ศิล ๕ ประการเท่านั้น

เพียงแต่แสดงให้เห็นพัฒนาการของปัญญา ลดละปัญหาได้ละเอียด
ขึ้นตามลำดับเท่านั้น

ขั้นที่ ๒ คือ ขั้นจิตศึกษา คือการศึกษาเรื่องจิต พัฒนาการระดับ
นี้แทนที่จะมีความรู้สึกเป็นเราเป็นเขา แล้วยอมรับนับถือกันดังกล่าว
แต่กลับเข้าถึงความจริงได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น คือมองโลกเป็น “เรากับ
พวกเราคู่ครองทรัพย์มีเพียงของเรากับของพวกเรา” การเกี่ยวข้อง
ระหว่างตนกับคนอื่นไม่หยุดอยู่เพียงการงดเว้นไม่ล่วงละเมิดกันแต่
กลับมีการสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน เพราะเมื่อมีเรากับพวกเราก็ คือ
เพื่อน คือกัลยาณมิตร คือครอบครัว จนถึงเป็นเพื่อนร่วมโลก อากา
รของอวิชชา โลกะ โทสะ โมหะ ลดลงไปมากจนไม่เป็นอันตรายระดับ
สังคม แต่ใจคนกลับมีปัญญา มีความรักความเมตตา จริงใจบริสุทธิ์
ใจต่อกันมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาจิตจากจุดนี้เอง พอเข้าถึงจุดหนึ่งความรู้สึกกระจาย
ออกไปมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันใจของคนที่เข้าถึงระดับสมาธิ อัน
เป็นอาการของสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ มีความสงบ มี
พลังงานในตนเองมากขึ้นจนแม้แต่เข้าใกล้กับคนจะสัมผัสความอบอุ่น
ด้วยแรงเมตตา กรุณาที่แต่ละคนมีภายในจิต ในชีวิตประจำวัน ใจ
ของท่านเหล่านั้นเองเล่า อาการของปัญญา ความบริสุทธิ์ ความเมตตา
กรุณาเด่นชัด สามารถทำงานบนพื้นฐานของความเมตตากรุณาต่อ
ทุกชีวิต โดยไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบากส่วนตัว

ขั้นของปัญญาศึกษาอันเป็นขั้นสุดท้ายของกุศลธรรมส่วนเหตุ
ปัญญาได้พัฒนาขึ้นไปรู้แจ้งในโลกและชีวิต คือขั้นที่ ๕ ประการ อัน
เคยยึดว่าเป็นเรา เขาอย่างรุนแรงจนพร้อมที่จะทำลายเขาเพื่อเรา

เปลี่ยนมาเป็นเราเป็นเขาจริงแต่เคารพความเป็นเขา ของเขาไม่ล่วงละเมิดสิทธิหน้าที่ของกันและกัน พัฒนาต่อมาโลกมีเพียงเรากับพวกเราเท่านั้น การอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเคารพกัน การสงเคราะห์กัน การไม่ทะเลาะวิวาทกัน จนสร้างสามัคคีเอกภาพจากจุดย่อย ๆ ไปจนกว้างขวางออกไปได้ตามลำดับ จนพัฒนาเข้าถึงสมารถสามารถสงบความคิดไปตามกระแสกิเลสในระดับกลุ่มรวมใจลง จนใจมีความพร้อมที่จะพัฒนาปัญญาให้สมบูรณ์เพราะพัฒนาการระดับสมาธิ เป็นฐานรองรับอยู่ตรงตามหลักที่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงทำสมาธิให้เกิดขึ้น เพราะคนที่ใจเป็นสมาธิจะรู้เห็นตามความเป็นจริง ในเมื่อการไม่รู้เห็นความจริงมาจากอวิชชา ความรู้เห็นตามความเป็นจริงก็ต้องอาศัยปัญญา วิชา หรือญาณเป็นต้นซึ่งมีความหมายถึงเรื่องเดียวกัน การรู้เห็นตามความเป็นจริง เกิดขึ้นได้อย่างไร เห็นจริงในอะไร ผลของการรู้เห็นความจริงสร้างความเปลี่ยนแปลงภายในจิต โลกทัศน์เป็นอย่างไร?

ความรู้เห็นที่จัดว่าสมบูรณ์ คือผลรวมของการพัฒนามาตามโครงสร้างของไตรสิกขา จนมีความสมบูรณ์อย่างน้อยระดับของศีลมี ความสมบูรณ์ สมาธิพอประมาณ ปัญญาพอประมาณ ความรู้เห็นอันเป็นเนื้อหาจริง ๆ คือ ไม่มีความเปลี่ยนแปลงความรู้เห็นอีกต่อไปแล้ว เพราะปัญญาพัฒนาจนถึงจุดที่ท่านเรียกว่า ทิฏฐิสัมปັນโน มีความเห็นที่ถูกต้องสมบูรณ์ ข้อนี้ฟังดูตัวอย่างความรู้เห็นของพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่พัฒนามาตามลำดับจนได้ฟังอนัตตลักขณสูตร หมายความว่า การศึกษาไตรลักษณ์ของพระปัญจวัคคีย์ เริ่มต้นที่การทำสมาธิเข้าใจกับอนัตตา คือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริงของชีวิต โลก แต่เป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงเมื่อท่านเป็นพระโสดาบันมาแล้ว

ในกรณีนี้จึงเป็นการพัฒนาปัญญาที่สมบูรณ์ ตามลำดับ การทำความเข้าใจเพียงเป็น ๓ ช่วงหลัก คือ

๑. ทำความเข้าใจความจริงขั้น ๕ ว่าเป็นอนัตตา ในที่นี้ทรงเน้นไปที่ใคร ๆ ไม่สามารถบังคับขั้น ๕ ให้เป็นไปตามที่ตนต้องการได้ เช่นจะขอร้องไม่ให้ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายไม่ได้ เป็นต้น

๒. ทรงเน้นให้มองว่าเมื่อขั้น ๕ เป็นอนัตตาอย่างนี้ ขั้น ๕ เป็นของเที่ยงหรือไม่เที่ยง ท่านตอบว่าไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงเป็นทุกข์หรือเป็นสุข ท่านตอบว่าเป็นทุกข์ ทรงสรุปว่าเมื่อขั้น ๕ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา เป็นการถูกต้องใหม่ที่เราจะไปยึดติดว่า ขั้น ๕ เป็นของเรา เป็นเรา หรือเป็นตัวเป็นตนของเรา ท่านตอบว่า ไม่สมควรเลยพระเจ้าข้า

ตามธรรมดาของจิตนั้นเมื่อเห็นว่าสิ่งข้างหน้าของตนไร้สาระ แก่นสาร จิตจะวิ่งไปหาสิ่งอื่นจนอาจต้องวิ่งไล่สิ่งที่ตนต้องการพอใจ พระพุทธเจ้าจึงทรงสรุปให้มองว่า ขั้น ๕ ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน หยาบ ละเอียด เลวประณีต อยู่ในที่ไกลหรืออยู่ในที่ใกล้ก็ตาม มันคงเป็นอย่างที่มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งนั้น

ทรงสรุปว่า เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า ขั้น ๕ ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่ออริยสาวกได้ฟังแล้วเห็นความจริงอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในขั้น ๕ เมื่อเบื่อหน่ายก็จะคลายความกำหนัด พอคลายความกำหนัดจิตก็จะหลุดพ้น พอจิตหลุดพ้น จะเกิดญาณขึ้นมาว่า เราหลุดพ้นแล้วดังนี้ จากนั้นจะประจักษ์แจ้งด้วยใจตนว่า การเกิดในภพชาติต่าง ๆ อย่างที่เคยเกิดมาหมดแล้ว การประพฤติพรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่เกี่ยวกับการละชั่วประพฤดีดี

สำหรับท่านสิ้นแล้ว กิจในแนวเดียวกันที่เกี่ยวกับประโยชน์ตนหมดแล้ว ชีวิตของท่านที่เหลืออยู่กับการทำประโยชน์แก่ชาวโลก ด้วยความกรุณาอย่างเปี่ยมล้น ลักษณะเดียวกับพระทัยของพระพุทธเจ้า

จุดนี้เอง ปัญญา บริสุทธิ์ กรุณาของท่านเต็มเปี่ยม แต่ปัญญาที่เห็นโลกนั้นคือเห็นว่า ไม่มีตัวตนอะไรเลย เมื่อไม่มีตัวตนจึงไม่มีของตน ไม่มีความรู้สึกว่าตนเป็น แต่กลับมองโลกด้วยความกรุณา ที่ยังหลงโลกไปตามแรงของอวิชาที่ท่านเองเคยประสบมาแล้ว จึงมองคนทุกคนเสมอกันหมด คือกรุณาเสมอกัน เช่น ที่พระเทวทัต กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าดังกล่าวแล้วข้างต้น

ก่อนหน้าี่เวลาพูดเรื่องกรรมแต่นั้นเพียงอกุศลกรรม ที่สืบเนื่องมาจากอวิชา การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ไตรสิกขา บุญกิริยา วัตถุประสงค์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น คือการปฏิบัติกุศลกรรม เป็นบุญตามคุณลักษณะของบุญ ที่พระพุทธเจ้าทรงนิยามไว้สั้น ๆ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้กัถวบุญเลย เพราะคำว่าบุญ ๆ นี้เป็นชื่อของความสุขนั่นเอง อันหมายถึงบุญส่วนผล เช่นเดียวกับบาปในกรณีที่แปลว่าทุกข์ ภัย อันตราย แต่บุญที่เป็นส่วนเหตุคือ การเจริญกุศลกรรมทุกประเภทที่เป็นกุศลธรรมส่วนเหตุ เช่น ศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่เป็นกุศลกรรม บุญด้วยกันทั้งนั้น

ดังนั้น ในฐานะเป็นกุศลกรรม อำนวยผลเป็นความสุข พระพุทธเจ้าจึงทรงสรุปว่า

“บัณฑิตเป็นผู้ไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย”

ในขณะที่เรามองอาการของความโลภ ความโกรธ ความหลง ผ่านอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ อันถือว่าเป็นทางดำเนินของคนโง่ หรือดำเนินไปเพราะความโง่ ดึงปัญหาเข้าสู่ตนเองในรูปของการแกว่ง ทำหาเสี้ยน รื้อฝอยหาตะเข็บ พัฒนาการของคนที่ถือว่าเข้าเกณฑ์ มาตรฐานของความเป็นมนุษย์ ที่ถือว่าเป็นชีวิตนำในโลก จนถึงบอกว่าโลกนี้เป็นของตนเรียกว่า “มนุษย์โลก”

เรามีการอธิบายกรอบขอบข่ายของคำว่ามนุษย์กันไว้มาก ถ้าจะถามว่าอะไรเป็นเกณฑ์ที่ถือได้ว่ามาตรฐาน สามารถกำหนดว่าใครมี พัฒนาการมาถึงระดับมนุษย์ ในเนื้อหาของคำว่า

สัตว์โลกที่มีใจสูง สัตว์โลกที่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ไม่ เป็นประโยชน์ และ สัตว์โลกที่มีเหตุผล

ข้อนี้พระอรหันตศาจารย์ท่านนิยามไว้ว่า อกุศลกรรมบถสิบ ประการชื่อว่ามีมนุษยธรรม แสดงว่าเกณฑ์กำหนดความเป็นมนุษย์ ตามมาตรฐานของพระพุทธศาสนา คือการที่คนสามารถครองตนด้วย หลักของอกุศลกรรมบถ ๑๐ อันเป็นทางชีวิตของคนฉลาด นักปราชญ์ คือ สุจริต ๓ ประการนั่นเอง ได้แก่

เจตนางดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย ถือเอาสิ่งของที่ที่ เจ้าของเขามีได้ให้ และล่วงละเมิดทางประเวณีต่อคู่ครองคนอื่น คือ สัมมากรรมันตะ การประพฤติชอบในอริยมรรคมีองค์ ๘

เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ นั่นก็คือ วชิสุจริต ๔ หรือสัมมาวาจาในอริยมรรคมีองค์ ๘

ความไม่คิดโลภอยากได้ของคนอื่น ความไม่คิดพยาบาทปอง

ร้ายใคร และใจที่เห็นก็ชอบตามทำนองคลองธรรม คือสัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ ซึ่งเป็นที่มาของความดีอีก ๙ ข้อข้างต้นนั่นเอง

ในแวดวงของการศึกษาพุทธธรรม สำหรับสาธุชนทั่วไป พระภิกษุ สามเณร ผู้บวชในปีแรก ๆ หลักธรรมส่วนใหญ่จะเรียนตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรวบรวมไว้ในหนังสือ นวโกวาท โอวาทของท่านผู้บวชใหม่ หรือเข้าสู่พระพุทธศาสนาไม่นานนักนั้น มีคำสอนกลุ่มหนึ่งท่านเรียกว่า โภธิปักขิยธรรม ธรรมที่เป็นกลุ่มธรรม ซึ่งจะนำคนผู้ปฏิบัติ ตามให้บรรลุผลสูงสุดทางพระพุทธศาสนา หรือ อภิญญาเทศิตธรรม คือธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพื่อนำไปสู่ความรู้ ความเห็นขั้นสูงสุดในที่นี้จะยกมาตามที่ทรงเรียบเรียงไว้ โดยจะนำมาจัดกลุ่มให้ดูว่า กุศลธรรมส่วนเหตุอันมารวมลงที่อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการได้อย่างไร ที่สำคัญคือก่อนพระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น มีคนมากราบทูลถามถึงความมีอยู่ของพระอริยบุคคลในอดีต ขณะนั้น ๆ ในกาลอนาคตว่ามีอยู่หรือไม่พระพุทธดำรัสที่ตรัสในคราวนั้นมีใจความว่า

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการมีอยู่ในพระธรรมวินัยใด พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท ก็ย่อมมีอยู่ในพระศาสนานั้น ตลอดกาลที่ทรงเสด็จออกผนวช จนกำลังจะปรินิพพานอันเป็นเวลารวม ๕๑ ปีนั้น พระองค์ไม่เคยเห็นพระอริยบุคคลนอกพระพุทธศาสนา แต่สำหรับในกาลอนาคตนั้น ทรงยืนยันว่า

ตราบใดที่อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการยังมีอยู่ การศึกษา การปฏิบัติชอบตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการยังมีอยู่ ตราบนั้นโลกจะไม่ว่างจากพระอริยบุคคลทั้ง ๔ ประเภท

คือพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และ พระอรหันต์

หลักพระพุทธศาสนาที่สรุปรวมเป็น อริยสัจ ๔ หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในลักษณะต่าง ๆ ที่ท่านใช้คำว่าอเนกปริยายนั้น มีฐานะเหมือนแม่น้ำ ๘๔,๐๐๐ สายที่มีความเป็นน้ำด้วยกัน แม้จะไหลมาจากแหล่งต่าง ๆ กัน แต่จะบรรจบกันที่มหาสมุทรดังกล่าวแล้ว ในภาคของการศึกษาเรียนรู้รู้ได้หลาย ๆ สายก็จะเป็นการดี แต่ในทางปฏิบัติแล้วจะเดินทางสายใดก็ตาม ตรงไปสู่มหาสมุทรคือวิมุตติรส ความหลุดพ้นจากอำนาจกิเลสและความทุกข์ด้วยกัน สำคัญอย่าหลงทางเสียก่อนเท่านั้น

โพธิปักขิยธรรม ธรรมในกลุ่มของธรรมที่นำคนให้ตรัสรู้ ธรรม ๓๗ ประการคือ

๑. สติปัฏฐาน ๔ ได้แก่

๑.๑ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติระลึกรู้พิจารณากาย ให้เห็นว่ากายนี้สักแต่ว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขาตามที่เข้าใจกันแต่ประการไม่

๑.๒ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติระลึกรู้พิจารณาเวทนา ให้เห็นว่าเวทณาก็สักแต่ว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขาตามที่เข้าใจกันแต่ประการไม่

๑.๓ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การตั้งสติระลึกรู้พิจารณาจิต ให้เห็นว่าจิตนี้ก็สักแต่ว่าจิต ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ตามที่เข้าใจกันแต่ประการใด

๒. สัมมัปปธาน คือความพยายามในทางที่ชอบ ๔ ประการ ได้แก่

๒.๑ สัมวรปธาน เพียรพยายามป้องกันบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นในจิตสันดานของตน

๒.๒ ปธานปธาน เพียรพยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมไปหมดไปในที่สุด

๒.๓ ภาวนापธาน เพียรพยายามสร้างกุศลคือความดีที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ที่ยังไม่เป็นให้เป็นที่ขึ้น

๒.๔ ออนุรักษนาปธาน เพียรพยายามรักษากุศลความดีที่บังเกิดขึ้นแล้วไม่ให้เกิดเสื่อมไป

๓. อิทธิบาท คือทางที่จะช่วยให้คนผู้ดำเนินไปประสบความสำเร็จ ๔ ประการ คือ

๓.๑ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น นั่นคือมีความพอใจในการกำหนดรู้ทุกข์ ละสมุทัย ทำนิโรธให้แจ่มแจ้ง ด้วยการปฏิบัติตนไปตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้น

๓.๒ วิริยะ ความกล้าหาญ ความเพียรในตามสมควรแก่ฐานะของสิ่งนั้น ๆ เช่นพยายามกำหนดรู้ความจริงของกลุ่มทุกข์ จนยอมรับความจริงของทุกข์ ถ้ายถอนผ่อนคลายยึดติดในชั้นรลงไปได้ตามลำดับ

๓.๓ จิตตะ มีความมุ่งมั่น เด็ดเดี่ยวมุ่งไปสู่ผลที่ตนต้องการจากการปฏิบัติ กระทำตลอดเวลาทั้งก่อนจะทำ ขณะทำ แม้แต่เกิดผลตามที่ต้องการแล้ว

๓.๔ วิมังสา การใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุหาผลของสิ่งนั้น อันเป็นตัวหลักในการดำรงชีวิต วิมังสา การใช้ปัญญาจึงต้องมีจากการเลือกพอใจอะไร ไม่พอใจอะไร พอใจชัดเจนแล้วใช้ความพยายามอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการ ในขณะที่พยายามอยู่นั้นเอง แม้จะทำไปด้วยความใส่ใจเอาใจใส่ก็ต้องตรวจสอบตลอดเวลา จนกว่าจะประสบผลสำเร็จและสำเร็จแล้วก็ต้องตรวจสอบว่า สำเร็จจริงหรือเปล่า

๔. อินทรีย์ ๕ และพลัง ๕

องค์ธรรมชุดนี้มีชื่อตรงกันทั้งหมด ๕ ข้อ เป็นการพูดกันตามสถานะของธรรมที่ทำหน้าที่ของตนในจุดที่ต่างกัน การเรียกเป็นการเรียกตามภารกิจหลักของธรรมในขณะนั้น ๆ ทำนองคนคนเดียวกันนั่นเอง แต่เรียกจากการทำงานของท่าน แต่ก็คือคนคนนั้นนั่นเอง คือ

๔.๑ สัทอินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธา ความเชื่อ ความเชื่อในที่นี้เน้นไปที่ความเชื่อมั่นในพระพุทธรุคุณตามที่นำมาสวดสาธยายกัน ถือว่าเป็นฐานสำคัญ ตามหลักที่ทรงแสดงสรุปไว้ว่า “ศรัทธาตั้งมั่นแล้วให้สำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ”

๔.๒ วิริยอินทรีย์ ความเพียรพยายามในทางที่ชอบในการป้องกันความชั่ว ลดความชั่ว เสริมสร้างความดีและรักษาความดี

๔.๓ สตินอินทรีย์ สติความระลึกได้ ระลึกทัน นึกออก สัมพันธ์กับการคิด การทำ การพูด อันเป็นกระบวนการดำเนินชีวิตในทางที่ชอบ

๔.๔ สมานินทรีย์ สมานีคือการทำให้สงบจากสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความสงบคือ นิวรณ์ ๕ ประการเป็นหลักสำคัญ

๔.๕ ปัญญินทรีย์ ปัญญาความรอบรู้ความจริงของสิ่งนั้น ๆ ไปตามลำดับ จนปริมาณความรู้มากพอที่จะขัดความมืดคืออวิชชาภายในใจออกไปได้ตามลำดับจนถึงหมดสิ้น

องค์ธรรมทั้ง ๕ นี้เอง เมื่อมองจากภารกิจที่ต้องทำตามหน้าที่ของตน เราสามารถมองผ่านความเจริญเติบโตของร่างกาย จะเป็นคนหรือสัตว์ก็ตาม ขั้นแรกคือการพยายามยืน เดิน นั่ง นอนให้ได้ ซึ่งตอนแรกจะมีการเกาะอิงคนอื่น สิ่งอื่นมาก ลดสิ่งเกาะอิงลงไปตามลำดับ จนสามารถยืน เดิน นั่งได้ตามลำพัง ในขณะที่เดิน ยืน นั่ง อาจจะมีแรงปะทะตามธรรมชาติ ไม่หกล้ม มีแรงปะทะผิดธรรมดา ก็ยืน เดินอยู่ได้ จนถึงต้องเผชิญกับสารพันปัญหา แต่มีความแข็งแกร่งพอที่จะฝ่าฟันอุปสรรคอันตราย ทำลายอันตรายเหล่านั้นลงไปได้ จากนั้นผลดีงามก็จะติดตามมาอีกเป็นอันมาก ในขณะที่ปัญหาต่าง ๆ ก็หายไปเป็นอันมากด้วย องค์ธรรมเหล่านี้หรือแม้เหล่าอื่นก็มีลักษณะอย่างนั้น คือต้องพยายามพัฒนาให้มีกำลังในส่วนตัวเองมากพอต่อการขจัดอุปสรรคอันตรายตามหน้าที่ของตน

ศรัทธา ความเชื่อ มีปัญหาขัดขวางคือความไม่เชื่อ อันเป็นอาการของความไม่รู้ การเพิ่มพูนพัฒนาศรัทธาจึงต้องมีกำลังในการขจัดความไม่เชื่อออกไปจากใจ ในความเป็นพระพุทธศาสนา ที่ล้วนสืบเนื่องมาจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หากคนเชื่อพระพุทธเจ้าได้ ความไม่เชื่อ ความสงสัย ความพร้อมที่จะละชั่วประพฤติดีก็จะติดตามมา แม้เพียงเชื่อมั่นในองค์พระพุทธเจ้า ทำนองคนป่วยที่พร้อมจะรับประทานยา ตามที่แพทย์สั่งแม้จะไม่ว่ารับประทานยาไปแล้วจะหายหรือไม่ แต่พร้อมที่จะทำเพราะความเชื่อหมอ

วิริยะ ความเพียร คนทุกคนมีปัญหาในตัวเอง คือทุกคนอยากได้ อยากมี อยากเป็นตามธรรมชาติ แต่ว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นภาระที่ทุกคนจะต้องแสวงหามาด้วยความเพียรพยายาม แต่คนกลับเห็นแก่ตน ถนอมตน จนเกียจคร้านมากบ้างน้อยบ้าง ความเกียจคร้านกลับเป็นอุปสรรคสำคัญในการดำเนินไปสู่ผลที่ตนต้องการ วิริยะ ความเพียรจึงต้องมีพลังมากพอต่อการขจัดความเกียจคร้านออกไป จนถึงที่ใจมีความเพียร

สติ ความระลึกได้ ระลึกทัน นึกออก ที่ตามปกติแล้วใจคนมักเผลอเรือ หลงลืม พลังพลาด อันเป็นอาการของความขาดสติ สติบกพร่อง ปัญหาจะติดตามมาทุกครั้งที่ขาดสติ การเสริมสร้างพลังสติจึงต้องมีกำลังมากพอต่อการลด ทำลาย อาการเผลอเรือ หลงลืม เลอะเลือน เผลอเป็นต้น จนกลายเป็นมีสติรักษาจิตคุ้มครองจิตทุกลำดับขั้นอันของการครองชีวิต

สมาธิ ความตั้งใจมั่น ในขณะที่ใจคนเป็นธรรมชาติที่ตื่นรบกวนแกว่ง ห้ามยาก รักษายากมักเลื่อนไหลไปตามอารมณ์ที่จิตชอบทำนองเดียวกับปลาที่เกิดเจริญโตอยู่ในน้ำ ไครยกขึ้นจากน้ำก็จะดิ้นเพื่อกลับไปสู่น้ำ แม้น้ำที่อยู่ในน้ำเอง ปลาก็คงดิ้นไปตามธรรมชาติของเขา

ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงเน้นหลักการสำคัญตรงนี้ไว้ว่า “ผู้ใด จักระวังจิตอันเที่ยวไปในที่ไกล เที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระมีร่างกายนี้เป็นที่อาศัยได้ ผู้นั้นจักพ้นจากบ่วงแห่งมาร” ดังนี้ อาการของจิตจึงตรงกันข้ามกับอาการของสมาธิอย่างสิ้นเชิง การพัฒนาสมาธิคือการสงบอาการฟุ้งซ่าน ชัดสายของจิตไปตามลำดับ

จนกว่าจะสามารถสยบความฟุ้งซ่าน ความซัดส่ายของจิตลงไปในที่ที่สุด
จากนั้นจิตจะมีความสงบอันเป็นคุณลักษณะของสมาธิ

ปัญญา ความรอบรู้อันเป็นด้านสว่าง ในขณะที่ใจคนถูก
ห่อหุ้มด้วยอวิชชา การพัฒนาปัญญาจึงทำไปตามลำดับ จนสามารถ
ขจัดความไม่รู้ให้ลดน้อยไปตามลำดับ อย่างน้อยระดับรู้บาป บุญ คุณ
โทษ ประโยชน์ ไม่ใช่ประโยชน์ จนสามารถปกครองตนรักษาตน
บริหารตนด้วยปัญญา ที่สำนวนพระศาสนาเรียกว่า บริหารียปัญญา
มีปัญญาในการบริหาร สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์
อารมณ์โดยคงความดีของตนไว้ได้เป็นอย่างน้อย

คุณลักษณะเหล่านี้แหละที่ท่านเรียกว่าเป็นอินทรีย์ คือความ
เป็นใหญ่ในฐานะ หน้าที่ภารกิจของตน ที่ไม่อาจใช้สิ่งอื่นมาทดแทน
แล้วมีประสิทธิภาพเท่ากัน ทำนองเดียวกับตาเป็นใหญ่ในการเห็นรูป
หูเป็นใหญ่ในการฟังเสียง ที่ไม่อาจนำประสาทส่วนอื่นมาทดแทนได้
นั่นเอง

กรณีของพลัง หรืออินทรีย์เองก็มีลักษณะอย่างนั้น ศรัทธาเป็น
ใหญ่ในด้านความเชื่อ วิริยะ เป็นใหญ่ในด้านความเพียร สติ เป็น
ใหญ่ในด้านการระลึก สมาธิ เป็นใหญ่ในการสร้าง รักษา พัฒนา
ความสงบ ปัญญา เป็นใหญ่ในด้านการรู้ จนเหลือสาเหตุแห่งปัญหา
คืออวิชชาความไม่รู้น้อยลงตามลำดับ

โพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรม ๗
ประการ คือ

๑. สติสัมโพชฌงค์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้
ธรรมคือสติ

๒. ธัมมวิจยสัมโพชฌงก์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ การวิจยธรรม

๓. วิริยสัมโพชฌงก์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ ความเพียร

๔. ปิติสัมโพชฌงก์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ ปิติ ความอิมใจ

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงก์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ ความสงบกายจิต

๖. สมာธิสัมโพชฌงก์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ สมာธิ

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงก์ องค์ธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ตรัสรู้ธรรมคือ อุเบกขา

องค์ธรรมแต่ละหมวดที่แตกต่างกันในด้านชื่อ จำนวน เป็นปริยายเทศนาที่ทรงแสดงในฐานะแม่น้ำร้อยสาย ที่สามารถนำคนผู้อาศัยไปพบกันได้ในจุดเดียวกัน หากเราจะมองแบบเทียบเคียงจะเห็นว่า การจำแนกออกเป็นข้อ ๆ เป็นเหมือนการแยกส่วนประกอบของยาแต่ละเม็ดออกมา จากยาแต่ละเม็ดนั่นเอง ในภาคการรับประทานคือรับประทานไปเลย จากนั้นเป็นภาระที่ยาจะทำหน้าที่ของเขาเอง ปริยายของธรรมที่ยกมารวมทั้งอริยมรรคมี ๓๗ ข้อ

ผู้ศึกษาสามารถมองผ่านศีล สมာธิ ปัญญา ก็ให้เห็นอาการของศีล สมာธิ ปัญญาในองค์ธรรมทั้งปวง

มองผ่าน ปัญญา ความบริสุทธิ์ ความเมตตากรุณา อันเป็นพระ
พุทธคุณ ก็จะได้เห็นลักษณะ อากาโรของพระพุทธรูป

มองผ่าน ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็จะได้เห็นอาการของ
ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง

มองผ่านความมีวิชา ตัณหา อุปาทาน ก็จะไม่เห็นอาการของ
อวิชา ตัณหา อุปาทาน แต่กลับเป็นกรรมอีกกระแสหนึ่งคือ กุศลธรรม
ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นเพราะหลักธรรมเป็นกระบวนการ กระแสของธรรมที่มี
รากมาจาก วิชา ในส่วนของกุศล มาจากอวิชาในส่วนของอกุศล
ซึ่งในด้านของกระบวนการทรงแสดงไว้โดยสรุปว่า

กุศลมูล คือรากเหง้าของกุศล ได้แก่ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง
๓ ประการนี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลให้บังเกิดขึ้นแล้ว กุศลธรรม
อย่างอื่นที่ยังไม่บังเกิด ก็จักบังเกิดขึ้น ที่บังเกิดขึ้นแล้วก็จะเจริญมาก
ยิ่งขึ้นเหตุนี้สมควรกระทำ บำเพ็ญให้บังเกิดขึ้นในจิตสันดานแห่งตน ไซ้
แม้วิชา ก็มีกระบวนการเดียวกันในสายของเขา

ความเป็นอริยมรรค ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สัมมามรรค**
คือทางที่ช่วยคนดำเนินไปสู่ความดี ความงาม ความชอบธรรม จนถึง
มรรคผลนิพพาน ในขณะที่อีกด้านหนึ่ง ที่เริ่มต้นด้วยอวิชชากลายเป็น
มิจจามรรคอันเป็นทางเดินย้อนศรพระนิพพาน นั่นคือความทุกข์
สารพัดจะติดตามมา ความลงตัวของโลกและชีวิตจึงขึ้นอยู่กับอาการ
ของอวิชชากับวิชา ที่สร้างภาวะความมืดความสว่างขึ้นภายในใจ
ของคนเป็นสำคัญ

ในความเป็นกุศลธรรมส่วนเหตุที่รวมเป็น ๓๗ ข้อซึ่งนำมาเรียบ
เรียงไว้ตามลำดับนี้กล่าวโดยเนื้อหาสาระคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ

แต่การสงเคราะห์นั้นต้องเข้าใจว่าธรรมะเองก็เป็นสังขาร มีปัจจัยปรุงแต่งในตัวเองอยู่มาก การมองจึงมองจากลักษณะเด่นขององค์ธรรมข้อนั้น ๆ ทำนองธาตุดิน ที่มองจากลักษณะเด่นคืออาการที่แน่นแข็ง แต่ในความเป็นปฐวีธาตุที่มีอาการแน่นแข็งนั่นเอง คงมีสัดส่วนของน้ำ ไฟ ลม อากาศตามสมควรแก่ฐานะเพียงแต่อาการไม่เด่นเท่านั้น

การสงเคราะห์องค์ธรรมข้างต้นลงในอริยมรรคก็พึงเข้าใจตามนี้คือ

สติปัญญา ๔ ก็คือสัมมาสติ สัมมัมปธาน ๔ ก็คือสัมมาวายามะ อธิธิบาท ๔ ฉันทะ เป็นสัมมาสังกัปปะ วิริยะ เป็นสัมมาวายามะ จิตตะ เป็นสัมมาสติ วิมังสา เป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ อินทริย์ ๕ พละ ๕ สัทธา เป็นสัมมาสังกัปปะ วิริยะ เป็นสัมมาวายามะ สติ เป็นสัมมาสติ สมาธิ เป็นสัมมาสมาธิ ปัญญา เป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ โภชณงค์ ๗ สติสัมโภชณงค์ เป็นสัมมาสติ รัम्मวិจยสัมโภชณงค์ เป็นสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ วิริยสัมโภชณงค์ เป็นสัมมาวายามะ ปิติสัมโภชณงค์ ปัสสัทธิสัมโภชณงค์ สมาธิสัมโภชณงค์ และอุเบกขาสัมโภชณงค์ เป็นสัมมาสมาธิ

ในขณะที่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ที่รวมเอาองค์ ๖ หมวดมารวมไว้กลายเป็นไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา ที่ตามปกติแล้วเรานำมาพูดเป็นภาษาไทยว่า สว่าง สะอาด สงบ อันเป็นลำดับของปัญญา ศีล สมาธิ ตามโครงสร้างของอริยมรรค บางครั้งเราพูดว่า สะอาด สงบ สว่าง ตามโครงสร้างของไตรสิกขา นั่นคือ

สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นปัญญาสิกขา แปลเป็นไทยว่า สว่างตามลักษณะของปัญญา

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นศีลสิกขา แปลเป็นไทยว่า สะอาดเพราะอาการเหล่านี้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหูได้

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นจิตตสิกขา แปลว่า ความสงบ ตามลักษณะของสมาธิ ที่ทำหน้าที่สงบ นิ वर्ณ ๕ อันประเภทของกิเลสที่เกิดขึ้นแล้วทำจิตให้ไม่สงบ

ในความเป็นอริยมรรคนั้นเอง ตัวของมรรคจริง ๆ คือ สัมมาญาณ แปลว่าความรู้ชอบ เป็นผลรวมของความสมบูรณ์แห่งองค์มรรค ๘ ประการ ในปฐมเทศนาทรงเรียกสัมมาญาณไว้หลายคำว่า จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง แม้จะต่างกันโดยพยัญชนะ แต่เหมือนกันโดยเนื้อหา คือความเป็นแสงสว่าง ที่ขอเพียงให้เกิดขึ้นเท่านั้นเขาจะทำหน้าที่ของตนทันทีคือ

ขจัดความมืดออกไปตามปริมาณของแสงสว่าง สิ่งที่เคยอยู่ในที่มืดจะปรากฏตามความเป็นจริงความทุกข์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่สืบเนื่องมาจากความมืดของท่านหมดไป ใจท่านจะมากด้วยกรุณาในรูปที่ไร้ขอบเขต ตามพระพุทธคุณดังกล่าวแล้ว

คุณลักษณะของกุศลธรรมส่วนเหตุ ที่สรุปรวมเป็นอริยมรรคนั้น ท่านจำแนกภารกิจของเขาเมื่อเกิดขึ้นภายในจิตใครก็ตาม จะแสดงอาการออกมาพร้อมกันมากบ้างน้อยบ้าง ๔ คือ

๑. นิยยานตถ ทำหน้าที่ขจัดตัวออกจากความทุกข์ จนถึงสังสารทุกข์

๒. เหตุวตถ เป็นเหตุที่จะนำคนให้ดับกิเลสและความทุกข์ให้บรรลู่ถึงนิพพาน

๓. ทสฺสนตฺถ เป็นเหตุให้คนได้เห็นพระนิพพาน

๔. อธิปเตยฺย เป็นใหญ่ในการนำจิตเข้าถึงความรู้ความเห็นในการที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสความทุกข์ ที่ท่านเรียกว่าวิมุตติ

จากหลักธรรมที่จำแนกมาจากอริยสัจตามลำดับนั้น พึงสังเกตว่าในด้านของการปฏิบัติ ตามหลักที่ว่าปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรม กลุ่มธรรมทั้ง ๔ โดยสรุปและการปฏิบัติต่อธรรมเหล่านั้นท่านจำแนกไว้ว่า

ธรรมสองประการ หรือนามรูป หรืออุปาทานขันธ์ ๕ เป็นปริณฺญาตัพพธรรม คือธรรมที่ควรกำหนดสถานะที่แท้จริงของเขา จนสามารถยอมรับความจริงตามไตรลักษณ์ดังกล่าว

ธรรมสองประการคือ อวิชชาและภวตณฺหา หรือสรวรพกิเลส เป็นปหาตัพพธรรม คือธรรมที่ต้องมองให้เห็นโทษในรูปแบบต่าง ๆ จนถึงทุกข์ในสังสารวัฏ แล้วพยายามลด ละ ดับ ไปตามกำลังความสามารถ

ธรรมสองประการคือ วิชชา วิมุตติ อันเป็นผลสูงสุดของการปฏิบัติ ทรงสอนในรูปของสัจฉิกาทัพพธรรม คือธรรมที่เป็นเป้าหมายที่ต้องทำให้แจ่มแจ้งขึ้นภายในจิต

ธรรมสองประการคือ สมถและวิปัสสนา เป็นภาเวตัพพธรรม คือธรรมที่ต้องลงมือประพฤติปฏิบัติจนเข้าถึงความสมบูรณ์

พึงสังเกตว่า เอาเข้าจริงแล้ว ธรรมที่ต้องปฏิบัติจึงมีเพียงอริยมรรคเท่านั้น หากมองแยกอริยสัจในรูปแบบของโรค จะพบความชัดเจนว่า

ทุกข์ คือปัญหา อาการของโรค ที่จะต้องหาคำตอบว่าอะไร?

สมุทัย คือสาเหตุแห่งปัญหา สมุฏฐานของโรค ที่จะต้องสาวให้พบว่ามีสาเหตุมาจากไหน?

นิโรธ ความดับทุกข์ คือการไม่มีโรค ไม่มีปัญหา อันเป็นผลตรงมาจาก

อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ อันเป็นหลักการ วิธีการในการแก้ปัญหา รักษาโรค จนยาที่รับประทานเข้าไปทำลายสมุฏฐานของโรคหมด โรคก็หมด ความหายจากโรคก็ปรากฏเต็มที่ โครงสร้างที่ทรงวางไว้ตามหลักของอริยสัจนี้คือสูตรสำเร็จ ที่สามารถนำไปใช้แม้ในกรณีอื่น ๆ ภายใต้อำนาจเดิม คือ

อะไร ? มาจากไหน? เพื่ออะไร? โดยวิธีการอย่างไร?

สภาวะธรรมฝ่ายอกุศล ที่ควรทราบ

อกุศลธรรม คือธรรมฝ่ายอกุศลให้เป็นเหตุแห่งความทุกข์ อกุศล แปลว่าโง่ ไม่ฉลาด แสดงอาการของ อวิชชาชัดเจน เป็นธรรมชาติ ชนิดหนึ่งที่อยู่ภายในจิตก่อนแต่เกิด และเขาก็เป็นเหตุให้คนเกิดมาด้วยการศึกษาทำความเข้าใจถึงสภาวะ อาการ ผลของอกุศลประเภทที่ แสดงอาการภายในจิตคนทุกวันมากบ้างน้อยบ้าง การนำเสนอในที่นี้ จะเริ่มต้นจากรากเหง้าของอกุศลภายในใจ ออกมาทางกาย วาจา ใจ จากหยาบไปหาละเอียดขึ้นตามลำดับ คือ

อกุศลมูล รากเหง้าของอกุศล ๓ ประการคือ

๑. โสภะ ความโลภอยากได้ของ ๆ คนอื่น เป็นอาการต่อเนื่องของจิตที่รับอารมณ์ ซึ่งผ่านมาจากประสาทสัมผัส ได้ผ่านการตัดสินใจพอใจ ด้วยการกำหนดว่าน่าใคร น่าปรารถนา น่าพอใจ ทำให้ใจไขว่คว้า ปรารถนาเพื่อได้ เพื่อมี เพื่อเป็น คน สัตว์ สิ่ง สถานะที่ตนชอบ อาการของความโลภนี้ หากหนักไปทางเพศ ทรงใช้คำว่าราคะ หากหนักไปทางคน สัตว์ สิ่ง สถานะจะใช้คำว่าโลภะ

๒. โทสะ ความประทุษร้าย อันเป็นอาการต่อเนื่องมาจากการกำหนดอารมณ์ที่มากระทบหลังจากมีการตัดสินใจว่าไม่ชอบ เพราะมีความรู้สึกว่สิ่งสัมผัสนั้น ไม่น่าใคร ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ จิตก็ปฏิเสธ ทำนองคนส่งของให้เมื่อเรารู้สึกไม่ต้องการ ก็จะแสดงอาการปฏิเสธ แรงบ้าง ไม่แรงบ้าง ตามแรงดันของความไม่พอใจ อาการของโทสะอาจจะออกมาระดับไม่พอใจ ไม่ยินดี ไม่ต้องการ รำคาญ โกรธ อันเป็นการเรียกตามความเข้มข้นของความโกรธเท่านั้น โดยเนื้อหาสาระแล้วหมายถึงกระแสของอกุศลสายนี้

๓. โมหะ ความหลง อันเป็นตัวอวิชชาที่ออกมาในรูปไม่รู้อะไรเลย ไม่อาจตัดสินใจรักหรือชังได้ เพราะไม่รู้ อาการเหล่านี้หากมีมากท่านเรียกว่าความมืดบอด เป็นกิเลสประเภทอุ้มเอาไว้ ไม่แน่ใจว่าจะทำอย่างไรดี อาการของโมหะในชีวิตประจำวันคือ อาการเคลือบแคลงสงสัยไม่แน่ใจ และไม่แน่ใจจนออกมาในรูปของความฟุ้งซ่าน คิดมาก

อกุศลธรรมทั้ง ๓ ประการนี้เป็นกิ่งใหญ่ของอวิชชา ที่จะแตกกิ่งก้านสาขาออกไปอีกมาก จนมีการพูดกันว่า กิเลส ๑,๕๐๐ ต้นหา ๑๐๘ แต่คงยึดโยงอยู่กับอวิชชา อันเป็นเสมือนรากแก้ว พระพุทธเจ้าทรงสรุปภารกิจของอกุศลมูล ๓ ข้อนี้ไว้ว่า

อกุศลมูลทั้งสามประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งอันบุคคลให้บังเกิดขึ้นภายในใจแล้ว อกุศลธรรมเหล่าอื่นที่ยังไม่เกิดจะเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วจะเจริญมากยิ่งขึ้น เหตุนั้นควรละเสีย หากจะมองกระแสของอกุศลธรรมเหมือนลาวาที่ไหลมาจากภูเขาไฟ ทุกจุดที่ไหลไปจะมีการเผา ทำลาย สร้างความเสียหายไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมดแรงไหล

ทุจจริต ๓ หรือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

การเรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นการมองในฐานะที่เป็นทางดำเนินชีวิตของคนใจ ไม่ฉลาด การเรียกว่า ทุจจริต เป็นการเรียกตามอาการที่แสดงออกทางกาย วาจา ใจ ของอกุศลกรรมบถ คือ อกุศลมูล ๓ ประการนั่นเอง ตอนต้นได้นำเอาอกุศลมูล ๓ ทุจจริต ๓ มาเรียงไว้โดยสรุป ในที่นี้จะขยายออกไปพิสดารขึ้น เพราะว่า การดำเนินไปบนเส้นของอกุศล ทุจจริต นั่นคือ การทำลายชีวิตของตน ไม่มีโอกาสแม้จะเป็นมนุษย์ ตามหลักของพระพุทธศาสนา แม้รูปร่างหน้าตาจะเป็นคน พอมองจากการทำ การพูด กลับเป็นฆาตกร อาชญากร หัวขโมย คนชั่ว คนพาล อัมพพาล แม้ตายไปแล้วก็มีฐานะเป็นสัตว์นรก เปอต อสุรกาย ดิรัจฉาน แสดงว่าความโง่นั้นไม่อาจให้คนเป็นคนดีได้ไม่ว่าในขณะนั้น ขณะต่อไป จนถึงภพชาติต่อ ๆ ไป

อกุศลกรรมบถ ก็คือการกระทำ พูด คิดไปตามแรงดันของกิเลสประเภทต่าง ๆ แต่คงยึดโยงอยู่กับความโลภ โกรธ หลง ที่มีรากมาจากอวิชชานั้นเอง และสิ่งที่ถูกประทุษร้ายก็คงเป็นโลกกับชีวิต หรือนามรูปอันเป็นภาพรวมของสังขารทั้งหลาย ในที่นี้จะนำมาแบ่งตามโครงสร้างของทุจจริตที่สะท้อนออกมาทาง กาย วาจา ใจ ตามลำดับ คือ

กายทุจจริต ๓ ประการ คือ เจตนาเป็นเหตุให้ฆ่าสัตว์ เจตนาลักทรัพย์ เจตนาประพฤตินิดในทางประเวณี เนื่องจากเป็นกระบวนการของกรรม ที่เน้นย้ำที่เจตนาคือความจงใจ ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่ เจตนาอันนั้นแหละเป็นกรรม เมื่อมีเจตนาแล้วบุคคลย่อมทำกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ

ในที่นี้เจตนาจึงประกอบด้วยอุกศลจิต ท่านจึงเรียกว่าเป็นอกุศลกรรม

๑. เจตนาฆ่าสัตว์ให้ตาย อันเป็นความผิดขั้นขาดศีล มีความชัดเจนทั้งผิดกฎหมาย ศีลธรรม ในขั้นของการผิดศีลท่านจำแนกองค์ประกอบที่จัดว่าเป็นปาณาติบาตไว้ ๕ ประการ คือ “สัตว์นั้นมีชีวิต เรารู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต เราต้องตั้งใจคิดจะฆ่า ใช้ความพยายามฆ่า ด้วยวิธีใดก็ตาม และสัตว์ตายลงตามที่ตนได้พยายาม”

ในความเป็นโลกและชีวิตนั้น ชีวิตชื่อว่ามีค่าสำคัญที่สุด การทำลายชีวิตจึงเป็นบาปกรรมที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนทำ คนที่ถูกฆ่าและผู้ที่เกี่ยวข้อง แต่บาปกรรมที่แรงมากต้องรับผลมากต่อเนื่องคือผู้ฆ่า เนื่องจากเกี่ยวเนื่องอยู่กับ เจตนา คนที่ถูกฆ่า ความพยายามของผู้ฆ่า ความรุนแรงมากน้อยจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลัก ๓ ประการนี้ คือ

“คนสัตว์ที่ถูกฆ่า มีขนาด มีคุณใหญ่หรือมากไหม? เจตนาในการฆ่านั้นแรงไหม ความพยายามมากไหม” หากมากหมดท่านจัดว่าเป็นบาปหนัก เช่นลูกฆ่าพ่อแม่ของตน เป็นต้น

๒. เจตนาถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการของขโมยสรุปว่า การยึดเอาสิ่งของของคนอื่นโดยเจ้าของเขาไม่อนุญาต ยินยอม การกำหนดความเป็นอทินนาทานที่สมบูรณ์ คือ

“ทรัพย์นั้นเจ้าของเขาหวงแหน เรารู้ว่าทรัพย์นั้นเจ้าของเขาหวงแหน มีเถยยจิตคิดจะลัก ทำความพยายามจะลักด้วยวิธีใดก็ตามแล้ว ได้ทรัพย์นั้นมาครอบครองเป็นของตน แม้ชั่วระยะสั้น ๆ ก็ตาม”

๓. เจตนาในการล่วงละเมิดทางประเวณี ที่หากแปลเต็มความหมายของท่านคือ “การประพฤตินิดคือกระทำลามก อันบัณฑิตทั้งหลายพึงติเตียนแน่นอนในการเสพเมถุน ชื่อว่า กามเมสุมิจอาจารย์” อันแสดงว่าการเสพเมถุนที่ห้ามในที่นี้ หมายถึง การเสพในกรณีของการล่วงละเมิดสิทธิในคู่ครองของคนอื่น หากหมายถึงการครองเรือนเยี่ยงสามีภรรยาทั่วไปไม่ องค์กรของกามเมสุมิจอาจารย์ ท่านกำหนดไว้ ๔ ประการ คือ

“วัตถุที่ไม่ควรเกี่ยวข้องกับ ล่วงละเมิด, มีจิตคิดจะเสพในวัตถุนั้น มีความพยายามเสพเมถุน มีความพอใจในการเสพเมถุนกัน”

พึงตระหนักกรอบของกามเมสุมิจอาจารย์ว่า ท่านหมายถึงมีเพศสัมพันธ์กันเท่านั้น หากเป็นเรื่องวัตถุกามอย่างอื่น ท่านจะหมายเอาในกรอบของทรัพย์ ที่ใครละเมิดผิดศีลข้อที่ ๒ แม้ลักคนไปเรียกค่าไถ่โดยไม่ยุ่งเกี่ยวทางเพศ ก็ถือว่าเป็นการลักทรัพย์ด้วย

กามเมสุมิจอาจารย์ ตามปกติเท่าที่พบมาท่านจะเน้นไปที่ชายล่วงละเมิดทางเพศกับสตรี ที่อยู่ภายใต้การปกครอง คู่ครองของคนอื่น ในฐานะของภรรยา โดยยกเว้นสตรีไว้เพียง ๘ ประเภท คือ

“สตรีที่มารดา รักษา บิดารักษา ท่านทั้งสองรักษา พี่สาวน้องสาวดูแล พี่ชายน้องชายดูแล ญาติรักษา ตระกูลรักษา ธรรมเนียมรักษา เช่นชี นักบวชสตรีประเภทต่าง ๆ ” สตรีนอกจากนั้นใครล่วงละเมิดท่านจัดเป็นกามเมสุมิจอาจารย์ทั้งนั้น

อนึ่งคำว่าประเวณีแปลว่าเชื้อสาย ตระกูล การล่วงละเมิดสิทธิทางเพศต่อสตรีอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาตน ที่ชัดเจนคือทำการสืบเชื้อสายตระกูลเขาให้สืบสน พ่อเป็นคนอื่นอีกคนหนึ่งแต่กลับทำให้เข้าใจว่า

เป็นอีกคนหนึ่ง เป็นการทำลายตระกูลวงศ์คนอื่น อันหมายรวมถึงการทำลายชีวิต ทรัพย์สิน สิทธิทางเพศของเขาไปด้วยในขณะเดียวกัน และนั่นคือการหลอกลวงอยู่ด้วยนั่นเอง

ถามว่าสตรีที่มีสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่น นอกจากสามีของตน หรือชายที่มีฐานะเดียวกับสตรีที่ได้รับการยกเว้น ๘ ประเภท จัดเป็นกาเมสุมิจณาจารหรือไม่ ย่อมเป็นกาเมสุมิจณาจารอยู่นั่นเอง และเป็นการละเมิดสิทธิทางเพศ ทรัพย์ ชีวิต และเป็นหลอกลวงตนเอง คนอื่นไปในขณะเดียวกันด้วย

๔. มุสาวาท การพูดไม่ตรงตามความจริง ท่านนิยามข้อความเต็มรูปของมุสาวาทไว้ว่า “คนทั้งหลายย่อมกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นจริง ให้เห็นว่าเป็นจริงด้วยเจตนา นั้น ฉะนั้นเจตนาที่เป็นเหตุให้กล่าวไม่จริงนั้น ชื่อว่ามุสาวาท”

มุสาวาทมีองค์ประกอบหลัก ๔ ประการ คือ

“เรื่องนั้นเป็นเรื่องไม่จริง มีจิตคิดจะกล่าวเท็จ มีความพยายามเพื่อพูดเท็จโดยวิธีใดก็ตาม คนฟังเชื่อตามที่ตนพูดออกไป”

การตัดสินความจริงหรือไม่จริงของสิ่งที่นำมาพูด ท่านเน้นไปที่ประสาทสัมผัสคือ

ถ้าพูดไปตามที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา หรือว่าตนไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้ทราบ ไม่ได้รู้มาทางประสาทสัมผัสก็พูดไปตามนั้นไม่มีการขยายความหรืออำความให้เกินจริงไป

๕. ปิสุณวาจา การพูดวาจาต่อเสียด ข้อนี้ท่านนิยามไว้ ๓ ความหมายคือ

วาจาอันโดยอ้อมบด ทำลายความสามัคคี คือทำความสามัคคีให้แตกแยกกระจาย วาจาอันชื่อว่า ปิสุณา หรือ คำกล่าวที่บดความสามัคคี คือทำให้แตกแยกด้วยเจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าวนั้นด้วย ชื่อว่า ปิสุณวาจา หรือว่า คำกล่าวอันใดมุ่งทำตนเองให้เป็นที่รัก และทำคนอื่นให้สูญเสียความรัก คำกล่าวนั้นชื่อว่าปิสุณวาจา

สรุปว่า ปิสุณวาจา คือวาจาที่เกิดขึ้นจากแรงริษยาบ้าง โลกบ้าง โกรธบ้าง เบียดเบียนบ้าง มุ่งแสวงหาประโยชน์เพื่อตนบนความพินาศสูญเสียของคนอื่น

ปิสุณวาจามีองค์ประกอบหลัก ๔ ประการ คือ

“มีคนที่ตนจะทำให้เกิดความแตกแยก มีเจตนามุ่งให้เกิดความแตกแยก ทำความเพียรพยายามเพื่อให้เกิดความแตกแยก คนฟังรู้เนื้อความนั้น” เขาจะแตกแยกกันตามเจตนา การกระทำหรือไม่ก็ตาม แต่คนพูดก็บาปไปแล้ว

๖. ผรุสวาท เจตนาพูดคำหยาบคายร้ายกาจ แปลว่าคำพูดที่ทำให้ความเดือดร้อนแผ่ไป ท่านนิยามไว้ว่า “คำพูดโดยอ้อมกระทำ ความเดือดร้อนให้แผ่ไปในหัวใจ คำพูดนั้นชื่อว่า “ผรุสวาท”

คำหยาบมีองค์ ๓ คือ

“ใจผู้พูดมีความโกรธต่อคนที่ตนจะพูด มีคนรองรับคำคำ มีการด่าแข่ง สบประมาทเป็นต้นออกไป”

๗. สัมผัสปปลาปะ เจตนากล่าวคำเหลวไหลไร้สาระ ท่านนิยามไว้ว่า “การกล่าววาจาที่ทำลายประโยชน์และความสุข ต่าง ๆ ด้วยเจตนาอันเจตนาที่เป็นเหตุให้กล่าววาจาเช่นนั้นชื่อว่าสัมผัสปปลาปะ”

สัมผัปปลาปะม็องค์ ๒ คือ “เจตนากล่าววาจาที่ไม่เป็นประโยชน์ กล่าววาจาที่ไม่เป็นประโยชน์นั้นออกไป” คนฟังจะมีความรู้สึกต่อการ ฟังอย่างไรไม่สำคัญ แต่คนพูดก็พูดเป็นอกุศลไปแล้ว เป็นบาปไปแล้ว

มโนทวจริต คือการคิดผิดทางใจ ๓ ประการ

มโนทวจริต คงเป็นอาการของอวิชชา ที่สะท้อนออกมาในรูปของ ความโลภ โกรธ หลง เพียงแต่เป็นความรู้สึกภายในใจ คนคิดร้อนเอง คนอื่นหาร้อนด้วยไม่ เป็นบาปกรรมที่จุดไฟเผาผลาญตนเอง ในขณะที่ พอคความร้อนแรงขึ้น ก็พร้อมที่จะทำลายคน สัตว์ สิ่งที่เกิดตน นั่น คือความผิดข้างต้น ๗ ประการ ที่สรุปรวมเป็นการประทุษร้ายต่อชีวิต ทรัพย์ คู่ครอง สิทธิในการรับฟังข้อมูลข่าวสารของคนอื่น รวมถึงชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครองของตนเองไปด้วยในขณะเดียวกัน

มโนทวจริต คือการคิดผิด ๓ ประการได้แก่

๑. อภิชณา ความเพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์สินของคนอื่น ท่านนิยาม อาการทางจิตไว้ว่า

“ธรรมชาติโดย้อมคิดถึงทรัพย์ของผู้อื่นอยู่เฉพาะหน้า ธรรมชาตินั้นชื่อว่า อภิชณา” อภิชณา จึงเป็นอาการของความโลภที่แสดงออกมาทางสีหน้า แววตา อาจจะมีท่าทางด้วย องค์ประกอบของอภิชณา มีเพียง ๒ ประการ คือ

“ทรัพย์สมบัติของผู้อื่น มีจิตคิดจะให้ของนั้นมาเป็นของตน”

อาการของความอยาก ในสิ่งที่ตนอยากท่านจำแนกไว้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ความอยากได้ในทางที่ชอบธรรม เมื่อมีความพอใจเกิดขึ้นก็

แสวงหาสิ่งนั้นทุกลำดับขั้นตอนไม่มีปัญหาทางด้านกฎหมาย คีล จน ถึงคุณธรรม

๒. ความอยากได้ในทางที่ไม่ชอบธรรม พอชอบใจ พอใจอะไร แล้วใช้อารมณ์โลภจัด ขโมย ลัก ฉ้อ โกง สรุปรว่าดำเนินชีวิตไปตามหลักของสัมมาชีพ กับมิจฉาชีพนั่นเอง

๒. พยาบาท ความพยาบาท อาฆาต ความปองร้ายต่อคนอื่น ท่านนิยามไว้ว่า ประโยชน์และความสุขย่อมเสียหายไป ด้วยความประทุษร้ายอันใด ความคิดประทุษร้ายนั้นชื่อว่า พยาบาท องค์ประกอบของพยาบาทมี ๒ ประการ คือ

“คนอื่น ตนคิดให้คนอื่นมีความเสียหาย” อันเป็นความคิดประทุษร้ายตนเอง ประโยชน์และความสุขที่ถูกทำลายไปจึงเป็นประโยชน์ ความสุขของตนเองเป็นสำคัญ

๓. มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด ท่านนิยามไว้ว่า ธรรมชาติโดยย่อมีความเห็นที่วิปริตผิดไปจากความเป็นจริง ธรรมชาตินั้นชื่อมิจฉาทิฎฐิ มิจฉาทิฎฐิในที่นี้ท่านเน้นไปที่มิจฉาทิฎฐิที่แรงมาก ๆ คือ มิจฉาทิฎฐิที่ท่านเรียกว่าเป็นนิตยมิจฉาทิฎฐิ เพราะความเห็นเช่นนี้ทำลายตนเอง ปิดกั้นตนเองจากสมบัติทั้งหลายคือมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ คือ

๑. นัตถิกทิฎฐิ มีความเห็นว่าไม่มีใน ๑๐ เรื่องใหญ่คือ “การทำบุญไม่ได้รับผล การบูชา การต้อนรับแขก การทำดีทำชั่วไม่มีผล โลกนี้ โลกหน้าไม่มี พ่อ แม่ไม่มีคุณ คน สัตว์ที่ตายไปแล้วเกิดอีกไม่มี ท่านที่สามารถพัฒนาตนเองจนเกิดความรู้แจ้ง โลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเอง และสามารถแนะนำชี้แจงคนอื่น ที่สมบูรณ์ด้วยความสามัคคี

ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้ก็ไม่มี การปฏิเสธในลักษณะนี้คือการปฏิเสธความมีกรรมดีกรรมชั่ว สังสารวัฏ คุณของมารดาบิดาและพระพุทธคุณนั่นเอง

๒. อเหตุกทฤษฎี ความเห็นว่าสรรพสิ่งไม่ได้เกิดมาจากเหตุอะไร หมายความว่าแม้ผลจะปรากฏให้เห็นก็ตาม แต่เขาก็ปฏิเสธไม่ยอมรับว่าผลนั้นมาจากเหตุ ไม่ว่าจะเหตุดีหรือไม่ดีก็ตาม เขามีความเห็นว่าทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตแม้แต่ตัวชีวิตเองก็หาเกิดมาจากเหตุไม่ แสดงว่าเขาปฏิเสธทั้งเหตุทั้งผลไปในขณะเดียวกันนั่นเอง

๓. อกิริยทฤษฎี เห็นว่าการกระทำทุกอย่างไม่จัดเป็นการกระทำ ไม่ว่าจะสิ่งนั้นจะเรียกว่าบุญหรือบาปหรือกลาง ๆ ก็ตาม แสดงว่าเป็นการปฏิเสธเจตนา กรรม ผลกรรม และความต่อเนื่องของกรรม ตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และทรงแสดงไว้ กลุ่มความเชื่อสามกลุ่มนี้ท่านจัดเป็นอภิปัสตร์ ไม่มีใครสามารถช่วยได้ แม้คนระดับพระพุทธเจ้าไปโปรด ก็ไม่อาจจะโปรดได้ เพราะใจเขาบอดสนิท ญาณจารย์เจ้าลัทธินั้น แม้เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า แต่กลับไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากพระพุทธเจ้าเลย คือ

อชิตเกสก์มพล มีความเห็นเป็นนัตถิกทฤษฎี คือเห็นว่าไม่มีอะไรในโลกนี้ โลกหน้า สังสารวัฏ

มักขลิโคสาล มีความเห็นเป็นอเหตุกทฤษฎี ถือว่าผลทั้งหลายไม่ได้มาจากเหตุ

ปุรณกัสสปะ มีความเห็นว่าการกระทำทุกอย่างไม่เป็นการกระทำ อันเป็นอกิริยทฤษฎี

และความเห็นผิดชนิดสุดขั้นนี้เอง คืออาการมืดสนิทด้วยอวิชชา ภายใตใจของคน มีผลให้ปิดกั้นทำลายตนเอง คนอื่นอีกเป็นอันมาก

องค์ประกอบหลักของมิจฉาทิฏฐิมิ ๒ ประการ คือ เนื้อความที่ ยึดไว้นั้นผิดจากความเป็นจริง และเขามีความเห็นว่าเป็นความจริง จนเกิดอาการยึดติดไม่ยอมวาง แม้จะตายก็ไม่ปล่อยวางความเห็น เช่นนั้น

ในขณะที่โลกนี้มีเรากับคนอื่น อกุศลกรรมบถเป็นทางเดินของ คนโง่ ที่เกิดมาจากความโง่คืออวิชชาและจมอยู่กับปลักของความโง่ หนักขึ้นตามลำดับ ความคิดเช่นนี้จึงเหมือนกับสนิมเกิดแต่เหล็ก ค่อยๆ กัดกร่อนทำลายเหล็กไปตามลำดับ เหล็กนั้นสูญเสียโอกาสในการ เสริมค่าให้แก่ตน คนอื่นอันใด คนที่มากด้วยอกุศลกรรมบถแม้เพียง ข้อเดียวก็มีลักษณะเช่นนั้น

อาการผลของอกุศลกรรมบถนั้น สามารถสรุปได้ด้วยพระพุทธ คำรัสในพระธรรมบทที่ว่า

คนที่ทำบาปกรรมเอาไว้ ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละ โลกนี้ไปแล้วยิ่งเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง เพราะมองเห็นว่าตนได้ทำบาปกรรมเอาไว้

เนื่องจากอาการของความโลภ โกรธ หลงที่สำแดงตนออกมาใน รูปแบบต่าง ๆ นี้เอง ท่านจึงเรียกอกุศลมูล ๓ ประการว่า เป็น ปปญฺจ ธรรม คือธรรมที่หน่วงเหนี่ยวคนเอาไว้ให้เนิ่นช้า เสียเวลา ในการลด ละความชั่ว ประพฤติความดี เพื่อนำชีวิตของคนให้สัมผัสความสุขใน โลกต่าง ๆ จนถึงความสุขด้วยการหลุดพ้นจากกระแสโลก

นิเวศน์ ๕ ประการ

คำว่า นิเวศน์ แปลว่า สิ่งที่เกิดขึ้นได้ ชัดขวาง ตัดรอน ริดรอน บั่นทอนคนจากความดี ความสุข ความสงบ ที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว คืออาการของความโลภ โกรธ หลง ที่มีความเข้มข้นน้อยลง กว่าอาการของมโนทุจริต คือมโนทุจริตนั่นเอง แต่ไม่ถึงกับพุ่งเล็งออกไปข้างนอก จนปรากฏแก่สายตาของคนอื่น แต่เป็นอาการเร้าร้อนด้วยแรงกิเลส ในรูปของกลุ่มรุมเผาใจ ทำใจให้สลายไปไม่สงบ มีอาการของความเป็นสนิม ฝุ่นละอองของใจ ที่ทำความเศร้าหมองจนชัดขวางความดีที่จะเข้ามา และแสดงความดีออกไปในแต่ละขณะ หากในขณะนั้นจิตมีนิเวศน์ข้อใดข้อหนึ่งปรากฏอยู่ นิเวศน์ ๕ ประการ คือ

๑. กามฉันทนิเวศน์ ความคิดถึงสิ่งที่ตนรักใคร่พอใจชอบใจในอดีตก็ได้ อนาคตก็ได้ ปัจจุบันก็ได้ เพราะแต่ละอย่างจะดึงจิตออกจากความสงบด้วยกันทั้งนั้น

อาการของกามฉันทที่ปรากฏแก่จิตของใครก็ตาม สภาพจิตจะเป็นเหมือนน้ำที่เจือด้วยสารพัดสี ทำให้จิตตั้งมั่นไขว่คว้าปรารถนา จนเป็นเหมือนคนที่ตกเป็นหนี้คนอื่น คือต้องชดใช้กันเรื่อย ๆ จนกว่าจะหมดหนี้ ปัญหาว่าความรู้สึกแฉนี้เกิดมาได้อย่างไร ก็กลับไปสู่หลักการทางจิตคือมาจากจิตไปกำหนดอารมณ์ที่มากระทบว่า น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เก็บสะสมความพอใจไว้ตามกระบวนการของจิตคือ รับ จำ คิด รู้ จิตคุ้นเคยกับอารมณ์แฉนี้จึงนำมาคิดถึงมากเป็นพิเศษ อันเป็นธรรมดาของจิตปุถุชนชั้นกามาวจร ในขณะที่การกำหนดด้วยสุกนิमित คือการกำหนดว่าสวयงามนำให้เกิดกามฉันททำนองก็สอนให้กำหนดตามความเป็นจริงคือ อสุกนิमित คือความไม่

สวयไม่งาม ก็จะมีบรรเทาลงไปได้

๒. พยาบาทนิเวรณ การที่จิตเหนียวนี้เกิดด้วยอำนาจความพยาบาทอาฆาต เมื่อความคิดเหนียวนี้เกิดขึ้นท่านอุปมาจิตว่าเป็นเหมือนน้ำที่ร้อนจัด สภาพจิตจะถูกเผาผลาญด้วยแรงพยาบาท ทำให้เจ้าของจิตประสบปัญหาเหมือนโรคที่เกิดขึ้นเสียดแทงกาย แต่นี้จะแรงกว่าคือเสียดแทงใจ ถ้าจะถามว่า ความพยาบาทเกิดขึ้นได้อย่างไร? ก็คงเป็นกระบวนการทางจิตที่เราคิด กำหนดเอาเอง จากการมองอารมณ์ที่จิตกระทบด้วยความไม่ชอบ จึงมีความรู้สึกว่ สิ่งนั้นไม่น่าใคร ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ ท่านเรียกว่า ปฏิฆสัญญา คือการกำหนดหมายด้วยความรู้สึกไม่พอใจ การแก้ไขจึงต้องมองกันด้วยเมตตาจิต อันมีอาการเย็นตามธรรมชาติของธรรม

๓. ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม เหม่อลอย จนถึงเซ็ง เป็นอาการของกายผสมจิต เกิดมาจากรับประทานอาหารมากเกินไป ไข้เกียจ บิดเบือน สุขภาพไม่ดี ความหดหู่ของจิต ใครก็ตามที่จิตถูกครอบงำด้วยถีนมิทธะ จิตจะเป็นเหมือนน้ำที่เจือด้วยจอกแฉน ยากที่จะมองเห็นเงาหน้าของตนได้ชัดเจน ทำให้คนเป็นเหมือนตกเป็นทาสของคนอื่น จะสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง หากต้องการจะแก้ไข ต้องมีใจหนักแน่นด้วยความเพียร บากบั่น หมั่นขยัน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เป็นต้น

๔. อุทธัจจกุกกุจจะ อาการฟุ้งซ่าน ไร้ค่าญของจิต เป็นอาการของโมหะผสมโทสะ จิตที่ถูกครอบงำด้วยความคิดอย่างนี้จะเป็นเหมือนน้ำขุ่นข้นด้วยโคลนตม ทำให้คนที่ถูกอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำจะเป็นเหมือนคนติดคุกคือขาดอิสรภาพในการตัดสินใจฉัย ปัญหา

ในลักษณะเกิดมาจากสภาพจิตที่ไม่สงบ ที่ไม่สงบก็เพราะคิดมาก คือคิดมากเพราะขาดความชัดเจนในสิ่งที่ตนคิด การแก้ไขคือการพยายามทำให้สงบจากอารมณ์ที่เป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบ

๕. วิจิกิจฉา ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ ตัดสินไม่ได้ เป็นอาการของโมหะเช่นกัน อาการของจิตที่ถูกวิจิกิจฉาครอบงำท่านจึงบอกว่าเป็นเหมือนทางที่เต็มไปด้วยหลุมบ่อขวากหนาม คนที่เดินไปบนเส้นทางลักษณะนั้นจะมีปัญหาบนเส้นทางตลอด หากจะถามว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ตอบว่าเกิดจากขาดการใช้ความคิดด้วยอุบายวิธีที่แยบคายไม่มากพอต่อการขจัดความสงสัยออกไปจากใจ การแก้ไขในชีวิตประจำวัน คือการพยายามใช้ความคิดในการตัดสินใจสิ่งที่ตนรับจำ นำมาคิด โดยพยายามคิดให้ได้ คิดให้ดี คิดให้เป็น จนถึงคิดให้ชอบมีกรอบความคิดที่สมเหตุสมผล

เนื่องจากอกุศลกรรมบถหรือทุจริต ๓ เป็นพฤติกรรมสัมผัสโลกในทางลบของคน สัตว์ ในรูปของกิริยาปฏิบัติ กิจการ สร้างปัญหาต่อเนื่องกันมานับแต่โลกมีสัตว์โลกเกิดขึ้น หากสืบสาวแบบสาวลึกถึงเหตุหลักแล้ว นี่คือนิวาสมุตตยคือเหตุแห่งความทุกข์ที่แท้จริง พระธรรมเทศนาในส่วนที่เป็นพฤติกรรมทางลบ จึงหมุ่รวมอยู่ในเรื่องของอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการเป็นสำคัญ จากความเป็นอกุศลกรรมที่จำต้องอาศัยเจตนา คือจงใจ ตั้งใจทำ ตั้งใจพูด ตั้งใจคิด ทำให้อาการของกรรมไหลไป ๓ จังหวะหลักคือ เจตนาที่เกิดขึ้นก่อนทำ เจตนาที่เกิดขึ้นขณะทำ เจตนาที่เกิดขึ้นหลังจากได้ทำไปแล้วทั้งสามสามารถแสดงออกมาจากหยาบไปจนทำคุณภาพของจิตให้ตกต่ำใน ๓ ช่วงของการทำคือ

ทำด้วยตนเอง ใช้ให้คนอื่นทำ ยกย่องสรรเสริญการทำ ความชั่ว ของคนอื่นที่ทำเช่นนั้น มีความพอใจในการทำ ความผิดในกรณีนั้น ๆ

จากความเปลี่ยนแปลงทางจิตที่ออกมาเป็นการ ทำการพูด ๓ ช่วงแรก จัดว่าล่วงอกุศลกรรมบถ เพียงแต่ช่วงหลังไม่ถึงชั้นอกุศล กรรมบถ

เพราะความเป็นอกุศล เป็นทางแห่งความเสื่อม สามารถให้ผล แก่คนทำในรูปวงจรของ กิเลส กรรม วิบาก ดังกล่าว สามารถทำ หน้าที่ให้คนอื่นไปถือกำเนิดตามแรงส่งของอกุศลกรรม ให้บังเกิดใน อบาย ๔ คือ นรก เปต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน ในขณะที่เดียวกัน สามารถให้ผลในขณะนั้น ๆ ขณะต่อมา และกาลต่อไป จนถึงภพชาติ ต่อไป

ในพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ท่านจำแนกผลบาปอกุศลในรูปของ การดลบันดาลของบาปกรรม ที่พร้อมจะเกิดขึ้นตามสมควรแก่กรรม ไว้ทุก ๆ ข้อ คือ

๑. ผลของอาณาปาณาติบาต เจตนาเป็นเครื่องทำลาย ประทุษร้ายชีวิตคน สัตว์ อื่น มี ๙ ประการ คือ ร่างกายผิปกติ รูปร่างไม่ สวยงาม ร่างกายไม่แข็งแรง กำลังเฉื่อยช้า ปัญญาไม่ว่องไว, จิตใจมัก ขลาดกลัว อาจฆ่าตนเองหรือฆ่าคนอื่นเรื่อยไป มีโรคภัยไข้เจ็บ เบียดเบียนมาก ประสพความพินาศจากบริวาร อายุสั้น

๒. ผลของอทินนาทาน การถือเอาสิ่งของของคนอื่นเขาไม่ได้ให้ ๖ ประการ คือ มีทรัพย์น้อย ยากจน อดอยากหิวโหย ไม่ได้สิ่งที่ตน ต้องการจะได้ ทำมาหากินไม่ค่อยเจริญ ทรัพย์สมบัติมักเสียหาย เพราะสาธารณภัย ราชภัย โจรภัย หรือคนภายในสร้างปัญหาซ้ำเติม

๓. ผลร้ายจากกาเมศุมิจฉาจาร ๑๑ ประการ คือ มีคนเกลียดชังมาก มีคนปองร้ายมาก ขากจนขัดสน อคอยากยากจน เกิดเป็นหญิงกะเทย เป็นชายในตระกูลต่ำ มักได้รับความอับอายบ่อย ๆ ร่างกายไม่สมประกอบ มากไปด้วยความวิตกกังวล หลัดพรากจากคนที่ตนรักได้ง่าย ๆ

๔. ผลของมุสวาท เจตนาเป็นเหตุพูดเท็จ ๘ ประการ คือ พูดไม่ซัด ฟันไม่เรียบ ปากมีกลิ่นเหม็นมาก ใจตัวร้อนจัด ตาไม่อยู่ในระบบปกติ มักกล่าววาจาด้วยลิ้นและริมฝีปาก ทำทางไม่สง่าผ่าเผย จิตใจรวนเรคล้ายคนวิกลจริต

๕. ผลของปิสฺนวาท คือการกล่าววาจาสื่อเสียด ๔ ประการ คือ ตนเองตำหนิตนเองได้ มักถูกกล่าวหาโดยไม่จริง บัณฑิตนักปราชญ์มักติเตียน คบกับใครมักไปไม่ได้ไม่ตลอด จะแตกแยกกันที่สุดในที่สุด

๖. ผลของมฺรฺสวาท การกล่าวคำหยามคายร้ายกาจ ๔ ประการ คือ ทรัพย์สมบัติพินาศได้ง่าย ๆ มักได้ขึ้นได้ฟังแต่คำไม่ทำให้สบายใจ มีกายวาจาหยามเป็นปกติ ก่อนจะตายจะตายอย่างไม่มีสติ

๗. ผลของสัมผฺปปลาป การกล่าววาจาเพื่อเจ้อ เหลวไหล ๔ ประการ คือ ทำตนให้เป็นคนประเททอธรรมวาที คือพูดธรรมให้ไม่เป็นธรรม พูดอธรรมให้เป็นธรรม ไม่มีคนเลื่อมใสในคำพูด ไม่มีอำนาจมาก มากเข้าถึงวิกลจริตได้ง่าย ๆ

๘. ผลของอภิขณา ความเพ่งเล็งโลภอยากได้ของ ๆ คนอื่นมาเป็นของตนมีโทษ ๔ ประการ คือ ทำให้เสื่อมจากทรัพย์และความดี ถือกำเนิดในตระกูลต่ำ มักได้รับคำตำหนิติเตียน ขาดแคลนลาภสักการะ

๙. ผลของพยาบาท ความมุ่งร้ายอาฆาตต่อคน สัตว์อื่นมี ๔ ประการ คือ รูปร่างกายไม่สวยงาม มักมีโรคภัยเบียดเบียน อายุสั้น มักตายด้วยอาการที่รุนแรง เช่น ถูกประหาร

๑๐. ผลของมิเจนาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม ๔ ประการ คือ จิตจะห่างไกลต่อรัศมีแห่งความดีงาม กุศลธรรม, มีปัญญาน้อยไม่พอต่อการตัดสินใจทางที่ถูกต้อง มักถือกำเนิดในตระกูลคนต่ำค้อยปัญญา มีฐานะต่ำในสังคมต่ำไม่ทัดเทียมคนอื่น

สถานะหลักของอกุศลที่สืบเนื่องมาจากอวิชชา จะมีความเข้มข้นระดับใดก็ตาม ย่อมสร้างปัญหาให้เกิดในระดับต่าง ๆ เสมอ อาการชัดเจนก็คือระดับของอกุศลกรรมบถข้างต้นนี้ มีโทษโดยสภาพของมันเป็นการทำตนเองคนอื่นให้เดือดร้อนมากบ้างน้อยบ้าง มีความทุกข์ในระดับต่าง ๆ ที่สามารถหมุนวนเกิดขึ้นซ้ำซาก ตามกระบวนการของ “กิเลส กรรม วิบาก” เพื่อให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาตระหนักโทษของอกุศล ที่มีผลกระทบตนโดยตรงก่อนคนอื่น ได้ตระหนักในฐานะที่ตนเป็นที่รักของตน มีโอกาสให้แก่ตน ด้วยการพยายามตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่ถูกวิธี นั่นเป็นเหตุแห่งความเสื่อม มาดำเนินชีวิตบนเส้นทางที่จะนำตนไปสู่ความเจริญ

เราจะพบพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าที่ทรงจำแนกแสดงเรื่องนี้ไว้โดยเอนกปริยาย แต่มีจุดหมายอย่างเดียวกันคือการมองเห็นแล้วงดเว้น ลด ละ ไปตามกำลังความสามารถ เช่น

๑. ธรรมและอธรรมให้ผลไม่เสมอกัน ธรรมย่อมนำคนไปสู่สุคติ อธรรมย่อมนำคนไปสู่ทุคติ

๒. ความชั่วร้ายไม่ทำเสียเลยดีที่สุด เพราะเมื่อทำไปแล้วความชั่ว

จะตามแผดเผาในภายหลัง

๓. ความชั่วเหมือนสนิมเหล็กที่เกิดในตน แล้วทำลายตน เหมือนขุยไฟ่เกิดขึ้นเพื่อมาดับไฟ่ ผลกั้วยเกิดขึ้นเพื่อมากอกั้วย ถูกม้าอัสดรเกิดขึ้นเพื่อมาแม่ม้า ฉะนั้น

๔. ความโลภเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย

๕. การเบียดเบียนกันเป็นความทุกข์ในโลก เป็นต้น

ในความเป็นองค์รวมของไทย เนื่องจากอกุศลเป็นกระบวนการเลื่อนไหลในรูปกระแส ที่ตราบใดที่ยังมีเหตุให้ไหล โอกาสหยุดไหลจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังที่เราพูดกันว่า กงเกวียน กงกรรม ไทยของทุจริตทางไตรทวาร อันเป็นอาการถาวรของคนที่มาไปด้วยความเขลาหลงมงาย จึงเกิดขึ้นซ้ำซากเสมอ เช่น

๑. หลังจากทำ พูด คิด ไปแล้วแม้ตนเองก็สำนึกเสียใจ ตำหนิตนด้วยตนได้

๒. ท่านผู้รู้ใคร่ครวญ พิจารณาแล้วจะตำหนิ ติเตียน

๓. ตนเองครองชีวิตด้วยความเรำร้อน มากไปด้วยความวิตกกังวล หวาดระแวง สูญเสียความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่องอาจ ไม่กล้า

๔. ทำลายโอกาสในการได้มาซึ่ง ลาภ ยศ สรรเสริญ สุขของตนด้วยตนเอง

๕. ชื่อเสียงที่ปรากฏในสังคมจะเป็นข่าวซ้ำเติมตนเองให้มีทุกข์มากขึ้น จนกระจ่ายออกไปสู่มวลญาติมิตร ในรูปของความชั่วหาญาติ

๖. เนื่องจากสภาพจิตผิดปกติดังต่อเนื่อง แม้ยามจะตายก็จะหลงตาย ตายอย่างขาดสติ

๗. เพราะตายด้วยจิตที่เศร้าหมอง จึงให้ต้องไปบังเกิดในทุคติมี นรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน ตามการจำแนกของกรรม

กุศลมูล ๓ ประการ

กุศลมูลคือรากเหง้าของความดี ความฉลาด อันเป็นกิ่งก้าน สาขาของวิชาคือความรู้ มีลักษณะตรงกันข้ามกับอกุศลมูลคือ

๑. อโลภะ ความไม่โลภอยากได้ของใคร
๒. อโทสะ ความไม่คิดประทุษร้าย โกรธ อาฆาต พยาบาทใคร ๆ
๓. อโมหะ ความไม่หลง คือความรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

กุศลมูล คือรากเหง้าของความฉลาดทั้ง ๓ ประการนี้ อย่างใด อย่างหนึ่งก็ตามที่บุคคลให้บังเกิดขึ้นแล้ว กุศลธรรมเหล่าอื่นที่ยังไม่บังเกิดก็จะบังเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็จะเจริญมากยิ่งขึ้น เหตุนั้นควรกระทำบำเพ็ญให้เกิดขึ้นตามกำลังความสามารถแห่งตน

โลกที่เราอาศัยอยู่ ท่านเรียกว่ามนุษยโลก แม้แต่ผู้อาศัยในโลก มนุษย์ก็มีบทบาทสำคัญในการสร้าง ทำลายความคิดของเขาในแต่ละขณะ ฐานสำคัญของความเป็นมนุษย์ ที่จะช่วยให้มนุษย์เป็น มนุษย์ด้วยกายใจ จนสามารถสร้างสรรค์ พัฒนาโลกให้เหมาะสมต่อการอยู่ร่วมกัน ในรูปของ “โลกก็ไม่ช้า ธรรมก็ไม่เสีย” นั้นพระพุทธ ศาสนาเน้นไปที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่เป็นผลผลิตของอวิชา ด้วยการลดอวิชาลงไปอย่างน้อยในระดับที่เขามีความเห็นชอบในบาป บุญ คุณ โทษ หรือมีความรู้สึกรักเมตตาต่อกัน หรือพัฒนาสติเขาให้ มีพอต่อการรักษาตนเอง แต่ละอย่างนี้เป็นเพียงวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายคือ การอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข ปกติภาพ สงบระงับเวรภัย

อันตรายเยี่ยงสัตว์ลงไป กุศลกรรมบถ ๑๐ จึงเป็นเกณฑ์มาตรฐาน
ของความเป็นมนุษย์ ตามที่ท่านนิยามไว้ว่า

กุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่ามนุษย์ธรรม คือธรรมที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์
พร้อมทั้งส่วนกายและจิตใจ ยกจิตของสัตว์เข้าสู่ภูมิของมนุษย์
ประสานรับกับความเป็นมนุษย์โลก มนุษยชาติ

กุศลกรรมบถ ๑๐ ก็คือ สัจจิต ๓ ประการ อันเป็นธรรมฝ่ายขาว
ภายใต้การนำของความรู้ ในลักษณะที่รู้ว่าอะไรเป็นคุณแล้วลงมือ
ประพฤติปฏิบัติได้ นั่นคือ

๑. เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตาย งดเว้น
จากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ และงดเว้นจากการ
ประพฤตินิดในทางประเวณี นี่เป็นส่วนของการประพฤตีสัจจิตทางกาย

๒. เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเครื่องงด
เว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ
เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อ เหลวไหลไร้สาระ นี่
เป็นส่วนของสัจจิตทางวาจา ๔ ประการ

๓. ความไม่โลภอยากได้ของ ๆ คนอื่น ความไม่พยายามปกป้อง
ร้ายใคร ๆ ความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม อันเป็นอาการของ
ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฐิ นี้คือสัจจิตทางใจ ๓ ประการ

การกระจายออกไปของกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เมื่อเรามองย้อน
กลับจากที่นำมากล่าวไว้แล้วในตอนต้นจะพบว่า กายกรรม ๓ คือ
สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ กุศลกรรมทางวาจา ๔ คือสัมมาวาจา
และสัมมาอาชีวะ ซึ่งในแง่ของไตรสิกขาก็คือ สีสสิกขา กุศลกรรม

ทางใจก็คือ ความสงบของอกุศลลงได้ อกุศลมูล ๓ ประการคือ ความไม่โลภ ความไม่ประทุษร้าย และปัญญา คือความไม่หลง ในระดับนี้ไม่ได้หมายถึงชาวล้วน แต่อาจจะมีเทา ๆ จางไม่ชัดเจน แต่ก็ไม่ถึงกับมีติดบอดจนสร้างปัญหา

เมื่อกล่าวโดยเจตนาในฐานะเป็นกระบวนการของกรรม คงมีอาการต่อเนื่อง ๓ ช่วง คือเจตนาก่อนทำ ขณะทำ หลังจากได้ทำไปแล้ว ในรูปของการกระจายผลแห่งความดีงาม สามารถเสริมสร้างความประณีตภายในจิตไปตามลำดับแม้ในเรื่องเดียวกัน ด้วย

การทำความดีเหล่านั้นด้วยตน เชิญชวนชักชวนคนอื่นให้ทำตาม สามารถแสดงชี้แจงประโยชน์ที่คนจะได้จากการทำความดีนั้น ๆ ใจตนเองมีความยินดีพอใจชอบใจในกุศลธรรม อันเป็นความชัดเจนของทิศทางชีวิต ตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบคำถามของเทวดาที่ว่า

“จะรู้ได้อย่างไรว่าคนจะเสื่อมหรือว่าจะเจริญ

คนจะเสื่อมก็รู้ได้ง่าย คนจะเจริญก็รู้ได้ง่าย

คนใดใคร่ธรรมเป็นผู้เจริญ คนใดชังธรรมเป็นผู้เสื่อม” รับผิดชอบต่อ

ใจที่พอใจยินดีในธรรม เรียกว่าเป็นคนมีคุณธรรม ย่อมแสดงความชัดเจนของชีวิต ตราบเท่าที่ใจเขายังยินดีในกุศลธรรมอยู่

สภาวะของกุศลกับอกุศล เป็นความจริงของเหรียญสองด้าน ที่ไม่ปรากฏร่วมกัน ในจุดเดียวกัน ในขณะเดียวกัน มีอาการที่แยกออกจากกันอย่างชัดเจน เหมือนฝั่งแม่น้ำสองด้าน แผ่นดิน กับแผ่นฟ้า ในขณะเดียวกันก็มีการต่อสู้กันใครแพ้ชนะขึ้นอยู่กับพลังใครมากกว่ากัน

สามัญชนไม่มีใครที่ถูกครอบงำด้วยกุศลหรืออกุศลตลอด แต่กุศลกรรมบถก็คือ หลักพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ ใครจะเริ่มต้นจากอะไรไม่สำคัญ เพราะในความเป็นกุศลกรรมบถนั้น มีคุณธรรมระดับนำจิตให้มองภาพรวมของ โลกกับชีวิตก็คือ สัมมาทิฏฐิ หากมองเฉพาะชีวิตก็คือเมตตา ที่แต่ละข้อเป็นหลักธรรมระดับนำโลกด้วยกัน ภาวะของกุศลที่เป็นเหมือนแสงสว่าง จะเกิดผลดีงามสืบเนื่องมาจากแสงสว่างอีกมาก ที่สำคัญคือโทษของอกุศลในรูปลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ในตอนต้นอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากอวิชชา จะพลอยอันตรายไปด้วย ในขณะที่เดียวกันผลคืออานิสงส์ที่สืบเนื่องมาจากการเลือกดำเนินชีวิตอย่างฉลาดหรือของคนที่มีความฉลาดจะติดตามมาอีกมาก จะยกมาบางประการตามที่พระพุทธเจ้า พระโบราณอาจารย์ท่านรวบรวมไว้ เพื่อประกอบการศึกษา การพิจารณาอานิสงส์ของสุจริต ๓ ประการ ตามนัยที่ทรงแสดงไว้ในทุจจริตสูตร อังคุตตรนิกาย ๗ ประการ คือ

๑. แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองไม่ได้
๒. ท่านผู้รับทราบพิจารณาแล้วยอมยกย่องสรรเสริญ
๓. เกียรติคุณในทางคิงามจะพุ่งขจรกระจายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก
๔. วิถีชีวิตของเขาจะมีความเจริญงอกงามในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามลำดับ
๕. จิตจะดำรงมั่นคงอยู่ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
๖. ไม่หลงทำกาลกิรียา คือไม่หลงตาย

๗. ตายไปแล้วจักบังเกิดในสุคติ โลกสวรรค์ตามสมควรแก่
สุจริตที่ตนเข้าถึง เป็นต้น

ในความเป็นศีล ๕ ข้อ พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแสดงอานิสงส์
ไว้เป็นอเนกปริยาย เช่นในมหาปริณิพพานสูตรทรงแสดงไว้ ๕ ประการ
คือ

๑. คนมีศีลย่อมได้ลาภ ได้โภคะมาก
๒. เกียรติคุณอันดีงามของผู้มีศีลย่อมฟุ้งกระจายไป
๓. เมื่อเข้าไปในสมาคมใดก็ตามผู้มีศีลจะมีความองอาจกล้าหาญ
ไม่ครั้นคร้ามขามเกรงว่าใครจะโจทก์ ท้วง
๔. ผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วยศีลจะไม่หลงทำกาลกิริยา
๕. ผู้มีศีลสมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายไปแล้วจะเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์

“บทสรุปรวมของกุศลกรรมบถคืออำนวยการประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ
ให้สัมผัสมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ตามปริมาณ
ความเข้มข้นของกุศลธรรมเหล่านั้น”

พระธรรมในภาคปฏิบัตินั้น ท่านแสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดง
ธรรมมีพระอรหัตเป็นยอด หมายความว่าปริยายของธรรมจะทรง
แสดงที่ไหนก็ตาม แม้เพียงข้อเดียว แต่กลับมีลักษณะเหมือนการปลูก
พืช ที่เริ่มต้นจากจุดเล็กนิดเดียว แต่กลับผ่านกาลเวลาจนกลายเป็น
เป็นต้นไม้ ที่สมบูรณ์พร้อมที่จะยืนหยัดท่ามกลางธรรมชาติรอบตัว มี
พลังมากพอที่จะดำรงตน ต้านทานแรงกระแทก ออกดอกผลสืบต่อ
พืชพันธุ์ให้ความร่มเย็นแก่คนที่อาศัยร่มเงา เป็นต้น และนั่นคือธรรม

ในภาคปฏิบัติ เราจึงพบว่า แม้ศิลปะเพียง ๕ ข้อก็ทรงแสดงอันสงส์สืบต่อจากจุดสมათานรักษา เพิ่มความเข้มข้นมาตามลำดับ ยกจิตคนสู่ความสมบูรณ์ด้านโภคสมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติดังกล่าว

พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงมีความสมบูรณ์พร้อมอย่างที่น่ามาสรรเสริญกันว่า มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด และสมบูรณ์ด้วยอรรถะ คือเนื้อหา พญัญชนะคือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารเรื่องนั้น ๆ จากหลักฐานการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าเราพบความหลากหลายในการนำเสนอ แต่นั่นก็คือหลักของอริยสัจ ๔ ในทางเนื้อหา พระธรรมเทศนาในยุคแรกที่เราค้น ๆ เช่น

พระปัญญาวัคคีย์ บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์ ด้วยการฟังอนัตตลักขณสูตร ที่แสดงเรื่องขันธ ๕ มีความเป็นไตรลักษณ์ เมื่อใจผู้ฟังเกิดปัญญาเห็นชอบคือ สัมมาทิฐิในอริยสัจ ๔ ที่มองผ่านทุกขสัจจนเข้าถึงความจริงความรู้ก็ลงตัวเป็นสัมมาญาณ ท่านเหล่านั้นก็บรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์

พระยส ได้ฟังพระธรรมเทศนาที่เรียกว่า อนุบุพพิกธา ที่เรียงไปตามลำดับ ทาน ศีล ผลจากทาน ศีลที่ช่วยให้บังเกิดในสวรรค์ เน้นย้ำให้ว่า กามแม้เป็นทิพย์อย่างในสวรรค์ก็มีโทษ จากนั้นทรงแสดงทางออกจากกามนำเข้าสู่หลักอริยสัจ ๔ ประการ จบลงด้วยการบรรลุมรรคผลสูงสุดเช่นเดียวกัน

พระอัสสชิ แสดงธรรมกถาสั้น ๆ เพียง ๒ บรรทัดแก่พระสารีบุตรความว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับแห่งธรรมนั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้ ด้วยข้อความเพียงเท่านั้น พระสารีบุตรก็เป็นพระ

โสดาบันแล้ว ที่สำคัญคือพระมหาโมคคัลลานะที่ฟังจากพระสารีบุตร อีกต่อหนึ่ง ก็บรรลุมรรคผลเป็นพระโสดาบันได้

สรุปว่า ธรรมภาคปฏิบัตินั้น มีลักษณะเป็นกระแสธรรม เมื่อเกิดขึ้น นอกจากจะแสดงสถานะของตนแล้ว จะทำลายสิ่งตรงกันข้ามกับตนด้วยในขณะเดียวกัน อาการของกุศลธรรมจะปรากฏเด่นชัดขึ้นตามลำดับ ในขณะที่ฝ่ายตรงข้ามกับกุศลธรรมก็จะอ่อนกำลังลงไปตามลำดับ พอฝ่ายกุศลสมบูรณ์ ฝ่ายอกุศลก็ดับไปอย่างสมบูรณ์ ทำนองความเย็นเกิดขึ้นเต็มที่ในจุดใด ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับความร้อนในจุดนั้นจะหมดไป ในขณะที่ทุกอย่างที่สืบเนื่องมาจากความเย็นจะปรากฏเต็มที่ในจุดนั้น

การศึกษาพระสัทธรรมในขั้นของพระปริยัติสัทธรรม เป็นภารกิจหลักทีเดียว เพราะว่าการสืบสานพระสัทธรรม การนำพาพระพุทธศาสนาให้แพร่กระจายไปจากอดีตจนถึงปัจจุบัน นั่นคือผลงานการสืบสานมาตามโครงสร้างของพระสัทธรรม ที่มีการหมุนหมุนเนื่องกันมา บนเส้นทางแห่งพระพุทธปณิธาน ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยไว้ และทรงสืบสานมาร่วมกับพระสงฆ์ในยุคสมัยนั้น พระพุทธปณิธานนั้นทรงประกาศต่อหน้าของพระยามาร ที่มากrabทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้านิพพาน เพราะถือว่าเสร็จภารกิจในการหาทางตรัสรู้แล้ว แต่ในแง่ของความเป็นจริง เป็นเพียงความสำเร็จเพียงกึ่งเดียวเท่านั้น เพราะกรอบของความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านนิยามไว้ว่า

พระพุทธเจ้า คือ ท่านที่ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองแล้ว สอนบุคคลอื่นให้ตรัสรู้ตามพระองค์ด้วย การสอนคนอื่นเป็นปรหิตประโยชน์ คือประโยชน์ที่เกื้อกูลต่อคนอื่น ที่ทรง

ปฏิบัติในรูปของพระพุทธจริยา ๓ ประการที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น เพื่อให้บรรลุประโยชน์แก่คติธรรมดาของชีวิตที่ต้องแตกดับ และธรรมดาของพระพุทธเจ้าที่จะต้องสั่งสอนชาวโลก การทำภารกิจที่ต้องมีต่อโลกต้องดำเนินไปจนเป็นหลักฐาน สามารถสืบต่อกันได้ก่อน การดับขันธปรินิพพานนั้นควรจะมีในกาลสมควร ดังนั้นพระพุทธปณิธานจึงออกมาในรูปของการตั้งพระทัยที่จะดำรงพระชนม์เพื่อทำงานในการ

ให้พุทธบริษัทได้มีการศึกษาเรียนรู้ตาม พระปริยัติสัทธรรม มีการปฏิบัติไปตามหลักของพระปริยัติสัทธรรม ที่เรียกว่า ปฏิบัติสัทธรรม เมื่อปฏิบัติจนได้สัมผัสผลตามสมควรแก่เหตุ ที่เรียกว่า ปฏิเวธสัทธรรมแล้ว ให้มีพลังความสามารถในการหมุนกงล้อแห่งพระสัทธรรม ด้วยการเผยแผ่ชี้แจงแสดงพระปริยัติสัทธรรมแก่บุคคลอื่นต่อ ๆ กันไป

กระบวนการศึกษาปฏิบัติ จนได้สัมผัสผลด้วยตนเองแล้ว นำไปเผยแผ่แก่คนอื่น เป็นการสร้างหลักร่วมทางความคิด หลักร่วมทางกิจกรรม หลักร่วมทางผลประโยชน์ มีความสำนึกเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา ในรูปของความเป็นสถาบัน เป็นองค์กร เป็นมรดกทางศาสนา วัฒนธรรม ที่อำนวยประโยชน์แก่ตนและโลกมาตลอดกาล จึงมีมโนปณิธานในการสืบสานพระพุทธศาสนาตามโครงสร้างเดิมคือ

ให้การศึกษา นำพาปฏิบัติ แต่ละคนก็ได้สัมผัสผลด้วยตนเอง นำไปเผยแผ่แก่คนอื่นด้วยความเมตตากรุณาต่อเขา และมีความพร้อมที่จะปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา อันเป็นกระบวนการที่ทำร่วมกันสืบต่อกันมาตลอดกาลยาวนานของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

การศึกษาปริยัติ ๓ ประเภท

ในความเป็นพระปริยัตินั้นเอง ความเป็นปริยัติหาแตกต่างกันไม่ แต่ปัญหาหลักอยู่ที่เจตนาในการศึกษา แม้แต่ช่วงของการนำไปใช้ กลับมีความแตกต่างกันข้อนี้ทรงจำแนกคนศึกษาพระสัทธรรมออกเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. **อลัททูปมปริยัติ** เป็นการศึกษาแบบอสรพิษ คือเรียนรู้เพื่อนำไปต่อสู้ถกเถียงกัน พ่นพิษใส่กัน หักล้างเอาชนะคะคานกัน เป็นการศึกษาที่ทำตนเอง สังคมให้ตกต่ำลงไป ไม่ใช่วัตถุประสงค์ของการศึกษาทางพระพุทธศาสนา

๒. **นิสสรณปริยัติ** เป็นการศึกษาเพื่อนำไปใช้เป็นทางดำเนินชีวิตของตนเอง ตามหลักของพระธรรมคุณ คือ เอหิพัสสโก มาศึกษาเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ โอปนยิโก แล้วนำหลักธรรมเหล่านั้นมาปฏิบัติ เพื่อช่วยให้ตนเองสามารถหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ อันเป็นผลที่พึงประสงค์หลักในพระพุทธศาสนาและชีวิตของคน

๓. **ภัณฑาคาริกปริยัติ** การศึกษาเพื่อรักษาสິงที่ดิงงมในพระพุทธรศาสนาเอาไว้ ในฐานะเป็นสังจรธรรมเป็นสมบัติของมนุษยชาติ เพื่อถ่ายทอดให้คนอื่นได้ศึกษาปฏิบัติจนสัมผัสผลตามที่ตนได้ผ่านกระบวนกรนี้มาแล้ว การศึกษาประเภทนี้ เป็นการศึกษาของพระอรหันต์ที่เสร็จภารกิจตามหลักของพระสัทธรรมแล้ว การศึกษาของท่านจึงเหมือนกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ที่ต้องดำเนินงานทุกขั้นตอนของทรัพย์สินเพื่ออำนวยความสะดวกต่อประเทศชาติ ประชาชน ไม่ใช่ทำเพื่อตน

ดังนั้น วัตถุประสงค์หลักของการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ที่ตรงต่อเจตนารมณ์ในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงต้องทำในกรอบของปริยัติ ๒ ประการหลังเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้เอง แม้กล่าวโดยเนื้อหาสาระจากการปฏิบัติ หลักธรรมที่นำมาเรียบเรียงไว้ในตอนต้นมีมากพอต่อการปฏิบัติ จนบรรลุผลทุกลำดับขั้นที่ทรงแสดงไว้ รวมตลอดถึงมรรคผลนิพพาน แต่ในด้านของปริยัติแล้ว เพื่อสืบต่อการศึกษา การเผยแผ่ ในรูปของความหลากหลายมากขึ้นนั้น การศึกษาในรูปวิจิตรพิสดารมากเท่าไรก็จะเป็นการดี ที่แม้เมื่อทำไปแล้วใจได้รับพลังของความศรัทธา ปสาทะ สติปัญญาในส่วนของ การเรียนรู้ การคิดพิจารณา ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งแล้ว

หลักธรรมจำเพาะบางหมวดที่ควรรู้

หลักธรรมอันเป็นทิศทางการปฏิบัติเข้าสู่สัจธรรมอย่างถูกต้องจาก
พระพุทธศาสนา

ลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย

ปัญหาในการศึกษา ปฏิบัติ สัมผัสผล การเผยแผ่ และการดูแล
พระพุทธศาสนา คือ ปัญหาเรื่อง ความไม่รู้ หรือ อวิชชาในสถานะ
ของพระธรรมวินัย ปัญหาว่าอะไรคือธรรม อะไรคือวินัย อะไรคือคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือไม่ จะต้องมีความชัดเจนในเบื้องต้น
ปัญหาเหล่านี้พระมหาปาชาบดีโคตมี พระน้านางของพระพุทธเจ้า ได้
กราบทูลถามให้ทรงแสดงเกณฑ์มาตรฐานในการศึกษา ปฏิบัติของ
พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย เป็นการถามขณะที่ท่านเป็นอรหันต์แล้ว อัน
เป็นการแสดงว่าท่านมีความมุ่งหมายให้สรุปหลักยึดเหนี่ยวในการ
ตัดสินใจของคนอื่น หรือพระพุทธศาสนาที่เป็นองค์รวม

ข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของ การละชั่ว ประพฤติดี
เป็นหลัก ทรงเน้นฝ่ายอกุศลที่ควรละ กับฝ่ายกุศลธรรมที่ควร
เจริญ จัดเป็นวิธีการในการสอนธรรมหลักของพระพุทธเจ้า

แต่ละข้อจะทรงนำด้วยข้อความว่า

ดูกร โคตมี ธรรมเหล่านี้ใดมีลักษณะเป็นไปเพื่อเพิ่มความชั่ว
ลดความดีใน ๘ เรื่อง คือ เพิ่มความกำหนัด ความทุกข์ การ
สะสมกิเลสเพิ่มขึ้น ความอยากเพิ่มขึ้น ไม่ยินดีตามที่ตนมีตน
ได้มากขึ้น การคลุกคลีกับคนอื่น สัตว์อื่นมากขึ้น ความ
เกียจคร้านมากขึ้น ทำให้เป็นคนเลี้ยงยากมากขึ้น การเพิ่มใน
ลักษณะนี้ต้องเข้าใจว่า นี่ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอน
ของพระศาสดา

พึงสังเกตว่าทั้งหมดเป็นอาการของอกุศลมูล คือ ความโลภ โกรธ
หลง

ความกำหนัด ความอยาก ความไม่สันโดษ การคลุกคลีด้วยหมู่
คณะ ความเป็นคนเลี้ยงยาก เป็นอาการของความโลภ หรือ ราคะ
ความกำหนัด

ความทุกข์ การสะสมกิเลส ความเกียจคร้าน เป็นอาการร่วม
ของอกุศลมูลกับผลของอกุศลมูล และเมื่อมองจากสายอริยสังข สายนี
ความทุกข์ คือ ทุกขสังข นอกนั้นคือ สมุทัยสังข

ความหมายของคำว่า ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสอนของ
พระศาสดาในที่นี้ จึงหมายถึงพระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนให้ประพฤติ แต่
กลับทรงสอนให้กำหนดรู้ และ กำหนดให้เห็นโทษแล้วละเป็นสำคัญ

ลักษณะของพระธรรมวินัยคืออะไร

ทรงแสดงกุศลธรรมที่ตรงกันข้ามกับอกุศลดังกล่าวแล้ว อัน
เป็นการพลิกอีกด้านหนึ่งของเหรียญขึ้นมา

กรอบของคำว่าพระธรรมวินัยตรงนี้ก็คือ นิโรธ กับ มรรค หรือ กุศลธรรมส่วนเหตุกับผลนั่นเอง แสดงว่าความหมายของคำว่า นี่คือธรรม นี่คือนิยาม นี่คือคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาในที่นี้ ทรงเน้นที่องค์ธรรมที่จะต้องลงมือประพฤติปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลส ความทุกข์ ด้วยการเพิ่มความสุขจนสมบูรณ์เป็นเป้าหมาย ข้อความที่ทรงใช้เหมือนกันคือ ทรงยืนยันฝ่ายกุศลธรรมทั้งส่วนเหตุและส่วนผล และทรงปฏิเสธฝ่ายอกุศลดังกล่าวแล้ว รับสั่งนำความว่า

โคตมี ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ย่อมใจ เป็นไปเพื่อปราศจากทุกข์ การไม่สะสมกองกิเลส ความอยากน้อยลง มีความสันโดษ ทำตนสงัดจากการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีความเพียรพยายาม ทำตนเป็นคนเลี้ยงง่าย

โคตมี เธอพึงศึกษาว่านี่คือธรรม นี่คือนิยาม นี่คือคำสั่งสอนของพระศาสดา

ข้อนี้เป็นหลักสากลที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสอนเหมือนกัน ดังที่ทรงสรุปไว้ในโอวาทปาติโมกข์ ทรงใช้คำว่า

นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

กุศลธรรมเหล่านี้คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง และผลจากจิตที่ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง หรืออาการของปัญญา ความบริสุทธิ์ ความเมตตากรุณา ที่อำนวยให้เกิดความสุข ความสงบจากระดับศีล จนถึงบรมสุข คือพระนิพพาน อันเป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา นั่นเอง

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ ระดับคือ

๑. ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่าง เห็นจริง ในสิ่งที่เขาควรรู้จักควรเห็น
๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังตรงตามแล้วจะเห็นความจริงได้
๓. ทรงสั่งสอนเป็นอสังขาร คือผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติตาม จะได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ประการแรก ในเทศนาการสอนของพระพุทธเจ้านั้น ทรงให้ความสำคัญแก่ผู้ฟังเป็นฐานหลัก เพราะทรงแสดงด้วยพระมหากรุณาต่อคนฟังหรืออนุเคราะห์ต่อชาวโลก เป็นภารกิจของพระศาสดา ผู้เอ็นดูต่อสัตว์โลก ทรงสอนโดยไม่ปกปิดอะไรไว้ แต่ประการสำคัญคือ

ธรรมทั้งปวงควรรู้จักควรเห็นด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าคนฟังมีขีดความสามารถที่จะรับรู้ได้ประโยชน์จากการฟังหรือไม่

หลักการแสดงจึงทรงดำเนินไปด้วยการปรับความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับคนให้สามารถเป็นไปด้วยกันได้ มีความเปลี่ยนแปลงในตัวตามสมควรแก่เหตุ โดยอาจจะมองหลักการทำงานที่ทรงใช้พระพุทธกิจข้อสุดท้ายคือ

การตรวจสอบดูคนที่พื้นฐานการเรียนรู้ในชั้นต่าง ๆ ทรงรอบรู้ข้อมูลด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับคนนั้นได้ชัดเจน แล้วทรงแสดงธรรมไปตามพื้นฐานของเขา แสดงว่าเขาจะต้องมีความสามารถรู้ สามารถเห็น และได้ประโยชน์จากการรู้เห็นหลักธรรมนั้น ๆ

ประการที่สอง ทรงมีอุบายวิธีในการสอนเป็นอเนกปริยาย เนื่องจากคนฟังเป็นเป้าหมายในการสอน สถานะของคนฟังในขณะนั้นจึงมีความสำคัญ พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีหลักคือ ทรงเริ่มที่อ่อนก่อน

เพราะคนฟังพร้อมหมดแล้ว อย่างที่ทรงแสดงกับพระยสะ บางคนมี ปัญหาที่ต้องทำความเข้าใจ ปรับความพร้อม ก็ต้องเริ่มต้นจากหยาบ ตามด้วยละเอียด ทำนองเอาซุงมาทำเฟอร์นิเจอร์ พระธรรมเทศนาจะมีลักษณะเคลื่อนไหวจนสามารถติดตามเกิดจินตภาพตามที่ทรงแสดง ขั้นตอนตรงนี้ท่านบอกว่ามีหลักการในการสอน ๔ ประการ คือ

สันตัสสนา ทรงแสดงเรื่องนั้นชัดเจนคนจะเห็นลักษณะ อากา รหน้าที่ ผล และแรงกระตุ้นให้เกิดสิ่งนั้น จากการฟังและคิดตามไป

สมาทาปนา ทรงเชิญชวนชักชวนให้สนใจติดตาม ปรับเข้าสู่ กระบวนการของอิทธิบาท คือมีความพอใจ พยายาม มีความมุ่งมั่นที่ จะรู้เห็น ด้วยการใช้วิมังสาทุกขั้นตอน

สมุตเตชนา คนส่วนมากจะไม่ค่อยมั่นใจในตนเอง ความรู้สึกไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่สามารถ มักจะสอดแทรกเข้าไปในจิต จะปลุกปลอบ ให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง พร้อมทั้งจะลงมือตรวจสอบทดลอง

สัมปหังสนา ในขณะที่ฟังตาม คิดตาม จนถึงปฏิบัติตาม คนจะ รู้สึกเพลิดเพลิน ตามปริมาณความยินดีในธรรมของผู้ฟัง

ประการสุดท้าย เป็นการยืนยันผลของการปฏิบัติว่า เหตุแห่ง ทุกข์ หรือ เหตุแห่งสุข ความทุกข์ความสุขที่คนสัมผัสนั้น เป็นอาการ ของเหตุปัจจัยตามที่ทรงแสดงไว้เสมอ มีลักษณะเป็นสัมผัสตรง เฉพาะตัวคน ตามหลักพระธรรมคุณบทว่า สันติญฺฐิโก และปัจจุตฺต เวทิตพฺโพ แผลงนี้คือกระบวนการขับเคลื่อนพระสังฆธรรมตามพระ พุทธปณิธาน คือพระปริยัติสังฆธรรม ปฏิบัติสังฆธรรม และ ปฏิเวธสัง ฆธรรมนั่นเอง

ธัมมสวนานิสงส์ อานิสงส์ของการฟังธรรม ๕ คือ

๑. ผู้ฟังจะได้ฟังในสิ่งที่ยังไม่เคยฟังมาก่อน
๒. สิ่งใดที่เคยฟังมาแล้วแต่ยังไม่เข้าใจสิ่งนั้นชัด จะเข้าใจสิ่งนั้นชัดขึ้น
๓. สามารถขจัด บรรเทา ความเคลือบแคลงสงสัยลงไปได้
๔. สามารถทำความเข้าใจของตนให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้
๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

หมวดธรรมชุดนี้ มีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์ในรูปวงจรต่อเนื่อง ในการพัฒนาชีวิตให้เข้าสู่ความจริง ตามหลักธรรมที่ทรงตรัสรู้ และทรงแสดงไว้ในลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย เป็นการเน้นย้ำความชัดเจนของสังฆธรรม ที่เป็นธรรม ที่เป็นวินัย ที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า

อาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เป็นการศึกษาภารกิจของพระพุทธเจ้าในการอนุเคราะห์ด้วยการอธิบายชี้แจง แสดงสังฆธรรม แต่ชาวโลกทั้งปวงจะต้องปรับจิตของตนอย่างน้อยระดับยอมรับ นับถือ ฟัง เมื่อฟังแล้วจะได้ธรรมสวนานิสงส์ทั้ง ๕ ข้อ หากคนฟังด้วยดีจะสัมผัสได้ด้วยตนเองในขณะนั้น ๆ ครบทั้ง ๕ ข้อ ใน ๕ ข้อนั้นเน้นที่การพัฒนาปัญญาเป็นหลัก แม้แต่ความผ่องใสภายในจิต ก็เน้นที่ความผ่องใสจากอวิชชา ความหลงเป็นสำคัญ และกระบวนการฟังธรรมตรงนี้คือ

กระบวนการของจิตที่กุมทิสทางการรับ จำ กิด ฐู บนกระแสนของธรรม สามารถเพิ่มความเข้าใจให้แก่ภารกิจในแต่ละจุด สามารถ

หลักธรรมจำเพาะบางหมวดที่ควรรู้ ๑๔๕

ช่วยให้คนเป็นพหูสูต จนรุ่งเรื่องด้วยปัญญาอันเป็นคุณลักษณะของ
พุทธสาวกที่ว่า

อดีโรจติ ปญฺณาย สมนาสมฺพุทฺธสาวโก

สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้รุ่งเรื่องด้วย
ปัญญา

ธรรมที่เป็นฐานหลักในการพัฒนาตน

ถ้าเราจะเปรียบเทียบผลของการปฏิบัติธรรม เป็นเหมือนการเข้าไปสู่เมือง บ้าน ที่มีประตูรอบด้าน ใครจะเข้าทางประตูใดก็ตาม เพราะมีความชัดเจนว่าเมื่อไปถึงจุดหนึ่งก็จะบรรจบกันเอง ทำนองแม่น้ำทุกสายไหลลงสู่มหาสมุทรดังกล่าวในตอนต้น ในที่นี้จะนำหลักธรรมบางชุด ที่ทรงแสดงในฐานะเป็นฐานชีวิต ที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาการด้านต่าง ๆ จนสามารถเข้าถึงอุดมการณ์ของชีวิตคือ ทำประโยชน์ตนและประโยชน์บุคคลอื่นได้สมบูรณ์เต็มตามกำลังความสามารถของแต่ละคน

มงคลสูตร ๑๐ ข้อแรก

มงคลสูตรนี้เป็นสูตรสำเร็จจากสามัญเข้าถึงจุดสูงสุด ทรงเรียงเป็นรูปขั้นบันไดธรรม นำจิตวิญญาณของมนุษย์ ดำเนินไปบนเส้นทางของอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ตอนสุดท้ายทรงรับรองผลของการปฏิบัติตามหลักมงคลสูตรที่สมบูรณ์ว่า

สัพพัตถมปราชิตา เป็นความไม่พ่ายแพ้ในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ

สัพพัตถ โสตุถิ คจฺจนฺติ ให้คนเข้าถึงความสุขสวัสดิในที่ทั้งปวง

เรามีการพูดกันว่า มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของคนเกี่ยวเนื่องกับตัวเขาและสิ่งแวดล้อมเขา สิ่งแวดล้อมมีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติของเขา เรารู้จักเขาชัดเจนมากพอที่จะหาประโยชน์จากเขาได้หรือไม่

ในมงคลขุดนี้เน้นไปที่ การตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ของคนที่ต้องการมงคลทั้งหลาย ในการตั้งตนไว้ชอบนั้นเอง หากการตัดสินใจคัดเลือกสิ่งแวดล้อมผิด มงคลชีวิตก็เกิดขึ้นไม่ได้ หมายความว่า คนก็ขาดฐานในการดำรงชีวิตในทางที่ชอบ ข้อนี้เมื่อเทวดาทั้งหลายมาร่ำบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้พากันคิดเรื่องมงคล ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดตรัสบอกมงคลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าทรงแสดงมงคล ที่เริ่มด้วยท่าทีที่จะต้องมิต่อสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง เหมาะสมคือ

๑. การไม่คบพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา ๓ อย่างนี้เป็นอุดมมงคล

๒. การอยู่ในประเทศอันสมควร การทำบุญไว้ในกาลก่อน การตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ๓ อย่างนี้แต่ละอย่างก็เป็นอุดมมงคล

หมวดแรก ๓ ข้อ เป็นสิ่งที่มีมาก่อนแล้วและมีอยู่ทุกส่วนของโลก เราเกิดท่ามกลางคนเหล่านี้ คนเหล่านี้อาจมีอยู่แล้ว แม้ในครอบครัวของเรา และในตัวตนของเราเอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของการเลือกทางเดินให้ เพราะเหตุดาถาถึงอุดมมงคล ประเทศอันสมควรก็มีอยู่ตามสมควรแก่ฐานะว่า เราต้องการความเจริญในด้านใด ความเจริญในฐานะนั้น ๆ จะเกิดขึ้นได้ในที่ใด เวลาใด ต้องการอาศัยการคบหากับบัณฑิต การบูชาผู้ควรบูชาเป็นตัวเสริมบุญที่กระทำไว้ในกาลก่อนนั้น ทุกคนคงมีตามสถานะ แต่ไม่ทราบเหมือนกันว่าใครจะมีมากน้อยแค่ไหน การตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ถึงต้องเน้นไปที่ปัจจุบันกรรมเป็นหลัก ทรงแสดงไว้ในที่นี้ ๓ ข้อหลัก คือ

๑. การสดับตรับฟังมามาก หมายถึงการมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ตามลำดับขั้นตอนของความเป็นพหุสูตรครบ ๕ ประการ คือ

- เรียนรู้ทางประสาทสัมผัส ๖ คือ ได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้มา มาก มากเท่าไรยิ่งดี

- มีการทรงจำเรื่องที่ผ่านมาได้มาก

- บางอย่างที่เป็นหลักเกณฑ์ กฎ สูตร องค์ประกอบสำคัญ ๆ ก็ท่องจำไว้ได้จนคล่องปาก สามารถนึกออกมาใช้ทำ พูดได้ทันที

- มีการนำเอาเรื่องเหล่านั้นเพ่งพิจารณาด้วยใจ จนสามารถตัดสินใจวินิจฉัยอารมณ์ที่ผ่านได้ถูกต้องชัดเจน

- มีความรู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องนั้นตามสมควรแก่ฐานะ องค์ประกอบทั้ง ๕ นี้ เราอาจสรุปด้วยคำสั้น ๆ ว่า มีความรู้ดี

๒. ศิลปินมีความเฉลียวฉลาดสามารถในศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถจัด สามารถทำ จนกลายเป็นคนมีความชำนาญในศิลปะสาขานั้น ๆ แม้เพียงสาขาเดียว แต่เก่งจริง ๆ ก็สามารถหาประโยชน์จากศิลปะที่ตนศึกษามาได้ ข้อนี้คือ ความสามารถดี ความคิดดี

๓. วินโย สุสิกฺขิตโต มีวินัยที่ศึกษาสำเหนียกมาดีแล้ว หมายความว่า เป็นคนมีวินัยในตน สามารถควบคุมตนให้อยู่ในศีลลางแห่งธรรมได้ โดยไม่จำเป็นต้องมีใครมาควบคุม ลงโทษ หรือ ให้อภัย ข้อนี้คือ จรรยา คือความประพฤติดี อันเป็นฐานหลักของพัฒนาการชีวิต ตามโครงสร้างของพระพุทธคุณบทว่า

วิชาจรณสัมปັນโน ทรงสมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา

ใครก็ตามที่สามารถปฏิบัติพัฒนาตนมาจนสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมหลัก ๒ ประการนี้ ท่านแสดงว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดตามนัยแห่งพุทธศาสนสุภาษิต ที่ท่านสังกุมารพรหมกล่าวต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าทรงรับรองว่าเป็นความจริงว่า

ในหมู่ชนที่ยังรังเกียจกันด้วยชาติ โคตร กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุด แต่ท่านที่สมบูรณ์ด้วยวิชาคือความรู้ จรรยา คือความประพฤติเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็คือสัตว์สังคม การเชื่อมโยงตนเองกับคนอื่นจึงจำเป็นต้องใช้การกระทำดีต่อกันมีการสงเคราะห์หรืออนุเคราะห์กันเป็นต้นที่สำคัญคือการสื่อสารกันทางวาจา เพราะเพียงแต่การพูดจาไพเราะอ่อนหวานอันมีพื้นฐานมาจากเมตตาจิตที่มีต่อกัน นั่นคือน้ำใจที่มีความสำคัญในการยึดเหนี่ยวใจคนกับคน คนกับสัตว์ แม้แต่สัตว์กับสัตว์

อธิษฐานธรรม ๔ คือ

๑. ปัญญา ความรอบรู้ อันมาจากปัญญาที่ติดมาโดยกำเนิด และปัญญาที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส การนำมาคิด และการลงมือประพฤติปฏิบัติ จนสามารถมีปัญญาระดับบริหารตนคุ้มครองตนได้ ทรงใช้คำว่า อย่าประมาทในปัญญาทุกขั้นตอน

๒. สัจจะ ความจริงใจ คือจะประพฤติกระทำอะไรก็ตามให้ทำจริง พูดจริง คือจริง จนมีลักษณะเป็นสัตยาธิษฐาน อันแสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อความดีที่ตนจะต้องทำให้เป็นไปตามนั้น ไม่ว่าใครจะยกย่องหรือไม่ก็ตาม ทรงใช้คำว่า "ให้ตามรักษาสัจจะ"

๓. จาคะ ความเสียสละให้ปัน แบ่งปัน จนถึงสามารถเสียสละประโยชน์สุขส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น เป็นภารกิจที่จะต้องกระทำอย่างต่อเนื่องทรงใช้คำว่า "พึงเพิ่มพูนจาคะ"

๔. อุปสมะ สงบจิตจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ ข้าศึกต่อความสงบเมื่อเรามองสืบสาวไปถึงตัวเหตุจริง ๆ คือความคิดที่กระตุ้นจิตให้กำหนดทางเพศ ชัดเคื่องต่อคนสัตว์ลุ่มหลงมกภายในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลาย ๆ เรื่อง และใจที่ประมาทเผอเรอ หลงลืมเลอะเลือน

ธรรม ๔ ประการนี้คือ อากาการของกลุ่มธรรม ๒ กลุ่ม ปัญญากับสัจจะ เป็นมรรคสัจ จาคะกับอุปสมะ ในความหมายที่สมบูรณ์จริง ๆ คือนิโรธสัจ ในที่นี้เป็นผลคือความสงบจากกิเลสระดับต่าง ๆ เราจึงพบว่า จาคะและอุปสมะโดยมากจะทรงใช้ในฐานะเป็นไวยพจน์ คือคำแทนอาการของพระนิพพาน

มราวาสธรรม ๔ คือ

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ สัตย์ซื่อ มีความจริงใจที่ออกมาทางกาย วาจา จนมีความหนักแน่นมั่นคงในสัจจะ เพราะตระหนักแน่แน่ว่า คนเราจะได้เกียรติก็เพราะความสัตย์

๒. ทมะ การฝึกปรือตนเอง พัฒนาดนเองอย่างมีความรับผิดชอบ จนสามารถควบคุมตนเอง ห้ามใจตนเองจากความคิดที่เป็นบาป อกุศล ทำนองคนที่ขับรถสามารถใช้รถเหมาะสมแก่กรณี ที่สำคัญคือ รถจะดี แพงอย่างไรก็ตาม หากไม่สามารถหยุดได้เมื่อต้องการจะหยุด รถนั้น จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย ทมะที่ผ่านการฝึกปรือมาตามลำดับถึงจุดหนึ่งต้องมีกำลังในการห้ามกันความชั่วที่เกิดขึ้นภายในจิต ไม่ให้ออกมาแรงจนผิดศีลได้

๓. ขันติ ความอดกลั้น อดทน ทนทาน เป็นอาการของจิต ที่มีพลังการฝึกปรือมากพอต่อการที่จะยอม อดกลั้น อดทน ในเรื่องที่ยึดถาวรไม่ได้แล้วจะมีปัญหาต่อตนเอง สังคม นั่นคือการอดทนต่อความวิปริตของธรรมชาติ ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นทางกายใจ อดทนต่อความเหนื่อยยากในภารกิจการทำงาน ที่สำคัญคืออดทนต่ออารมณ์ อันมีลักษณะยั่ววนให้อยาก ให้กำหนด อารมณ์ที่ยั่วยุให้เกิดความโกรธ

๔. จาคะ กุศลเจตนาที่ปรารถนากุศลธรรม คือความสงสารต่อคน สัตว์ที่มีความมุ่งที่จะช่วยบรรเทาความทุกข์ของเขา หรือพัฒนาคุณธรรมของตน มีความพร้อมที่จะเสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลกัน จนถึงสามารถสละประโยชน์สุขของตน เพื่อประโยชน์ของคนอื่น

สมรवासธรรม คือธรรมของผู้ครองเรือน ๔ ประการนี้ ทรงตอบ คำถามของอาฬวกยักษ์ ที่ขอให้ทรงแสดงหลักธรรมสำหรับคนครอง เรือน ทรงแสดงมาตามลำดับแล้วทรงสรุปตอนสุดท้ายว่าใครก็ตาม อยู่ครองเรือนด้วยศรัทธา มีธรรม ๔ ประการนี้คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ บุคคลนั้นแลแม้ละโลกนี้ไปแล้วย่อมไม่เสร้างโศก

พึงสังเกตว่า ทมะในที่นี้ทรงเน้นที่การพัฒนาปัญญา ในขณะที่ ขันติทรงเน้นไปที่ความเพียร คืออดทนทำความเพียรไปอย่างมีปัญญา

ธรรมที่เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของคนดี

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ประการ คือ

๑. สติ ความระลึกได้ ระลึกทัน นี้ก็ออกตามสมควรแก่ขณะและสิ่งที่ตนระลึก

๒. สัมปชัญญะ ความรู้ตัวทั่วพร้อม

สติ กับ สัมปชัญญะ เป็นองค์ธรรมหลักของชีวิต ผลสูงสุดจากปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนา จนบรรลุผลสมบูรณ์อย่างพระพุทธเจ้า คือทรงสมบูรณ์ด้วยสติ สัมปชัญญะหรือปัญญานั้นเอง

หากมองจากงานหลักของจิต ๔ ประการ จะพบว่าสติต้องใช้ในการรับอารมณ์แต่ละขณะ สติต้องใช้ในการจำทรงสิ่งต่าง ๆ สติต้องใช้ในการคิดในแต่ละขณะ ความคิดเหล่านั้นออกมาสัมพันธ์กับสถานะของสิ่งนั้น ๆ คือเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน การจำอดีตเป็นการคิดย้อนหลังได้มากเท่าไรก็ดี แต่ที่สำคัญว่ารับรู้มามากไหม จำไว้ได้มากไหม สามารถคิดได้วิจิตรพิสดารมากพอไหม

ปัญหาว่าเรารู้เรื่องเหล่านั้นดีพอหรือเปล่า พอรลึกลงในขณะนั้น ๆ จะมีอาการเหมือนเราประคองภาชนะใส่น้ำที่เต็มเปี่ยม สามารถเดิน

ได้โดยน้ำไม่หกไหม พอถึงอนาคตจะพบว่าวิจารณ์ญาณอันเกิดขึ้นจากการประสานเชื่อมโยง อดีต ปัจจุบันกับอนาคตเป็นรูปของวิจารณ์ญาณเห็นการณ์ไกล ที่สำคัญอย่างยิ่งต้องระลึกได้โดยไม่เผลอ หลงลืมพลังพลาดที่มีปัญหามาตลอด การมีสติอย่างต่อเนื่องก็คือ ความไม่ประมาทอันเป็นทางไม่ตายนั่นเอง

สัมปชัญญะ ในแง่ความจริงก็คือปัญญา แต่เป็นการเรียกอาการของปัญญาที่แผ่ไป แปรตามรูปศัพท์จริง ๆ ท่านแปลว่า **ความรู้ทั่วทั่วพร้อม** หมายความว่า **รู้สัมพันธ์กับขณะที่ระลึกถึง** เช่นระลึกได้ว่า จะรับประทานอาหารก็รู้ทันในกระบวนการของการรับประทานอาหาร หรือระลึกว่าจะจับไฟพอจับก็ระลึกทันการจับและได้จับไปแล้ว ท่านอุปมาไว้ในมิลินทปัญหาว่า สติเป็นเหมือนขาวนารบรวงข้าวมากำไว้ สัมปชัญญะคือการใช้เคียวตัดรวงข้าว ซึ่งเป็นงานสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องของสติ และสัมปชัญญะ หรือ สติ ปัญญา

สัมปชัญญะเป็นพัฒนาการทางปัญญา ในขณะเดียวกันก็ทำลายอวิชชาไปตามลำดับ ท่านแสดงในรูปของภาวณาที่มีการศึกษา อบรม บ่มเพาะ จนมีพลังมากพอต่อการตัดสินใจฉะเลียงเลือกงดเว้นประพฤติกปฏิบัติไปตามสมควรแก่กรณีของเรื่องนั้น

ท่านจำแนกไว้เป็น ๔ ประการ คือ

- **สัตตถกสัมปชัญญะ** ความรอบรู้ว่าจะอะไรเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ อันเป็นความชัดเจนในกลุ่มธรรม ตามโครงสร้างอริยสัจ หรือ สมุทัย กับมรรคมมีองค์ ๘ ประการ

- **โคจรสัมปชัญญะ** มีความรู้ชัดเจนว่าทางใดควรไปหรือไม่ควรไป ควรคิดหรือไม่ควรคิด ควรพูดควรทำหรือไม่

ธรรมที่เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของคนดี ๑๕๕

- สัปปายสัมปชัญญะ รู้ว่าอะไรเป็นที่สบาย คือเกื้อกูลต่อการปฏิบัติภารกิจครองชีวิต เช่นรู้ความสบายหรือคุณค่าที่พึงประสงค์ของที่อยู่ ธรรมชาติ บุคคล อาหาร อากาศ อิริยาบถ แล้วเลือกใช้ได้ตามที่ตนต้องการ

- อสัมโมหสัมปชัญญะ มีความรู้ระดับสามารถขจัดความหลงได้ แสดงว่าอาการของความโลภ โกรธ ที่สืบเนื่องมาจากความหลงลดตามลงไป ในขณะที่เดียวกันก็แสดงอาการของปัญญามากพอต่อการตัดสินใจวินิจฉัย และแสดงให้เห็นความจริงของสังขธรรมข้อนี้ว่า มีอุปการะคุณทุกขั้นตอนของการดำรงชีวิต พัฒนาชีวิต นำชีวิตเข้าสู่อุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนา คนเราขาดอะไรคงขาดไปได้บ้าง หากขาดสติ สัมปชัญญะเพียงขณะเดียว อาจจะไม่มีโอกาสแม้จะกล่าวว่ายเสียใจก็ได้ ความสมบูรณ์พร้อมของสติสัมปชัญญะ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงในฐานะที่เป็นธรรมระดับโลกว่า

สติ โลกสุมิ ชาคโร สติเป็นธรรมเครื่องตื่นในโลก

ปัญญาโลกสุมิ ปชฺโชโต ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก และ

ปัญญา ยปริสุขุณฺติ คนจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา เป็นต้น

ธรรมอันทำให้งาม ๒ ประการ คือ

๑. ขันติ ความอดกลั้น ความอดทน ความทนทาน จนถึงความอดออม อดใจ ไม่หวั่นไหวไปตามแรงกระแทกทางประสาทสัมผัส หรือแม้กระทั่งมาจากข้างใน

๒. โสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม ความเบิกบานแจ่มชื่น เป็นอาการสืบเนื่องของจิต ที่แสดงความอดกลั้นอดทนต่อกรณีต่าง ๆ ได้

แล้ว หรือกำลังอดทนอยู่ ไม่แสดงอาการอึดอัด รำคาญ กระสันอยาก ในอารมณ์ออกมา แต่กลับมีความเข้มข้นภายในจิต อันเป็นคุณลักษณะของความเอิบอิมใจ เบิกบานใจที่สามารถรักษาใจไว้ในธรรม แม้จะมีแรงกระแทกจากข้างนอกก็ตาม ในคัมภีร์ระดับอรรถกถาอภิธรรมัตถสังคหะ ท่านเรียกอาการทางจิตในรูปนี้ว่า สันติ โสรจ จะ คือมีความเข้มข้นสงบภายในใจ

แสดงว่าพลังอำนาจของขันติ สามารถสงบทำลายแรงกระแทกจนคงความสงบให้แก่จิต ไม่เหลือแม้ตะกอนใจในรูปของเสียใจ ไม่พอใจ โหยหาอาลัย แต่กลับมีความเข้มข้นเบิกบาน ตามสถานะของขันติ ตามพระพุทธดำรัสในโอวาทปาติโมกข์ที่ว่า

ขนฺติ ปรมํ ตโป ตีติกขา ความอดกลั้นความทนทานเป็นความเพียรเผาบาปอย่างยอดเยี่ยม

ขนฺติ โสรจฺจ เป็นหลักธรรมทำให้คนมีความงามได้อย่างไร

ขนฺติ โสรจฺจ เป็นกุศลธรรม คือกัลยาณธรรมตามสถานะอยู่แล้ว ในขณะที่เดียวกันก็ทำคนที่มีคุณธรรมทั้งสองนี้ให้มีความงามตามไปด้วย ในกระแสของโลก สังคม เรามักให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกตามประสาทสัมผัส คือให้ความสำคัญกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม สัมผัสน่าจับต้อง จึงให้ความสำคัญแก่โลกแห่งสัมผัส คือ

๑. ความงามที่มีการปรุงแต่งประดับประดารูปเสียงนั่นเอง ให้คนยอมรับความสวยงามมากยิ่งขึ้น จนกลายเป็นธุรกิจระดับโลก ใครสามารถสร้างเงื่อนไขให้คนยอมรับได้ง่าย คนนั้นสามารถอาศัยรูป เสียง ของตนสร้างฐานะความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ตนได้ แม้จะเป็นความงาม

ระยะสั้น ๆ แต่กลับลงทุนกันมากนัก

๒. ความงามแห่งทรวดทรง อย่างที่พูดกันว่า ผิวพรรณสวยงาม เสี่ยงไฟเราะ ทรวดทรงสมส่วน รูปร่าง แม้จะหาความงามสากลไม่ค่อยได้ คนก็นิยมชมชอบจนสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจ เป็นธุรกิจต่าง ๆ ในโลกเป็นอันมาก แต่ดีที่คงความงามไว้นานกว่าการตกแต่งประดับประดาร่างกาย

๓. ความงามที่แสดงออกทางสุนทรีย์ สามารถสร้างความประทับใจ ทั้ง อัจฉริยะต่อความเป็นผู้ดี ความเป็นกุลบุตร กุลธิดา ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการทางกาย วาจา ที่ผ่านการฝึกปรือกันมา แสดงอาการปกติภาพปกติสุข จนสามารถสัมผัสได้ อันเป็นความงามระดับ ศิล หรือศีลธรรมจรรยา ความเป็นผู้ดี มีความถาวรมากขึ้นกระจายให้โอกาสแก่คนทั่วไป เพราะไม่ไปยึดโยงกับฐานะทางเศรษฐกิจ รูปร่างกายอันเป็นส่วนหนึ่งของรูปธรรม

๔. ความงามที่เกิดขึ้นจากคุณธรรมภายในใจคน ที่สามารถเคลื่อนไปตามกระแสธรรมที่เมื่อมองจากพระพุทธลีลา สามารถสร้างความประทับใจแก่คนดีที่ได้พบเห็นอาการเหล่านั้นคือข้อที่นางสุภัททา ธิดาท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี สะท้อนภาพลักษณะของพระสมณะในพระพุทธศาสนาผ่านพุทธลักษณะตอนหนึ่งว่า มีกายสงบ มีวาจาสงบ มีใจสงบ อันเป็นการสะท้อนธรรมในรูปของการทำให้ดู อยู่ให้เห็น หรือสำนวนที่ว่า บัณฑิตย่อมไม่หวั่นไหวในยามประสบความสุขและยามประสบความทุกข์

ความอดกลั้นอดทนที่เข้าถึงใจแสดงอาการชัดเจนทางใจคือ ไสรัจจะ ความสงบเสงี่ยม ความเข้มแข็งภายในใจ เป็นบุคลิกภาพที่

ยิ่งใหญ่ สร้างความประทับใจสร้างความเลื่อมใสให้แก่ผู้พบเห็น เป็นความงามสากลสูงชั้น วิญญาณจะไม่มองท่านที่รูปร่าง ทรวดทรง เครื่องประดับ แต่กลับมองผ่านเข้าสู่คุณธรรมภายในใจของท่าน ผ่านอาการของศีลที่ปรากฏให้เห็นความสงบทางกาย วาจา เหตุนี้คุณธรรม ๒ ประการนี้จึงทรงเรียกว่า ธรรมที่ทำให้คนให้งาม

อัปปริสธรรม ๗ ประการ

คำว่า อัปปริสธรรม คือธรรมอันเป็นคุณสมบัติของสัตบุรุษที่เราอาจเรียกชื่อท่านเป็นอย่างอื่นว่า บัณฑิต นักปราชญ์ เมธี เมธา คนดี วิญญาณ สาธุชน เป็นต้น ความหมายมาจากอาการที่แสดงออกสะท้อนกลับไปสู่จิตของท่านว่า ท่านผู้มีน้ำใจสงบจากบาปอกุศลได้แล้ว ตามสมควรแก่ฐานะท่าน พระพุทธเจ้าที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกพระองค์ว่า พระมหาสมณโคตม แปลว่า **พระโคตมผู้มี ความสงบอย่างสูงสุด** อันเป็นการเน้นที่พระบริสุทธิคุณ ในขณะที่คำว่าสัตบุรุษ เน้นที่ปัญญาคุณในรูปของอาการไหลเลื่อนไม่สะดุด คือปัญญาภาคใช้งานตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ คือ

๑. ทัมมัญญูตา ความรู้จักเหตุ ธรรม หลัก กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามสมควรแก่กรณีของเรื่องนั้น รู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดผลอย่างไร สรุปว่ารู้สมุทัย กับ มรรค มีความประจักษ์ชัดเจนว่า เหตุอย่างนี้จะต้องเกิดผลอย่างนี้ อาจจะมีผลจากเหตุสาวไปหาผล หรือมองจากผลสาวไปหาเหตุก็ตาม แต่ต้องมีความชัดเจนในธรรม เหตุ กฎเกณฑ์

๒. อัตถัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักอรรถ จุดมุ่งหมาย ผลเจตน์จำนง วัตถุประสงค์เป็นต้น มีความหนักแน่นในผลว่าผลอย่างนี้จะต้องมาจากเหตุอย่างนี้ สรุปรวมก็คือรู้จักทุกข์ คือสภาพปัญหา และนิโรธคือ

สภาพที่ปราศจากปัญหา อันเป็นวัตถุประสงค์เป้าหมายที่ตนต้องการ

๓. อัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักตน ว่าเราเป็นใคร มาจากไหน มีฐานะ หน้าที่ สิทธิ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ คุณธรรมเป็นอย่างไร อย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า ดูตนออก บอกตนได้ ใช้ตนเป็น

๔. มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือความพอเหมาะพอควร เช่นรู้จักประมาณในการรับ การบริโภค การใช้สอย การพูด การทำ อย่างที่พูดกันว่าพอใจ พอดี พอประมาณ พอควร หรือการทำ ความดีให้ถูกต้อง ทำความดีให้ถึงดี ทำความดีอย่าให้เกินดี ทำความดีให้พอดี มีการลงตัวในเรื่องนั้น ๆ ทำนองการขันนอต จะพบว่าตัว นอตนั้นต้องพอดีโตไปนิด เล็กไปหน่อยไม่ได้ จะไม่สำเร็จประโยชน์

๕. กาลัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักกาล รู้จักเทศะ เวลาที่เหมาะสม ในการพูด การทำ การคิด การเกี่ยวกับคนอื่น ๆ สรุปว่าให้เหมาะแก่ กาล ตามปกติแล้วกาละกับเทศะ จะต้องไปด้วยกัน การมองด้วย ความรู้จึงต้องมองไปที่เทศะ คือสถานที่ที่ต้องทำ พูด ปฏิบัติภารกิจ ในเวลานั้น ๆ ด้วย เพราะบางครั้งเวลาอำนวยให้ แต่สถานที่ไม่ อำนวยให้ทำอย่างนั้น ก็ต้องหยุดตนเองไว้ได้

๖. ปริสัทธัญญูตา ความรู้จักกลุ่มคน คณะบุคคล ที่ตนเข้าไป เกี่ยวข้องในขณะนั้นว่าเขาเป็นคนพวกไหนมีพื้นฐานด้านต่าง ๆ เป็น อย่างไร การติดต่อเกี่ยวข้องกับท่านเหล่านั้นทำอย่างไร กิริยาอาการที่ จะทำให้เป็นที่พอใจคืออะไร เป็นต้น

๗. ปุคคลัญญูตา หรือ ปุคคลปโรปรัญญูตา ความรู้จักบุคคลที่ ตนเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยว่า เขาเป็นใครมีพื้นฐานด้านต่าง ๆ เป็น ความรู้ คุณธรรม ความสนใจของเขาเป็นอย่างไร เป็นต้น จนเป็นผล

ให้การเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ออกมาทางสร้างสรรค์พัฒนา

องค์ธรรมทั้ง ๗ ประการนี้พึงสังเกตว่าเป็นปัญญาในระดับของการใช้งาน ในรูปของศิลปในการใช้ปัญญา สามารถใช้ได้ ใช้ดี ใช้เป็น มีความถูกต้องเหมาะสม ตัวยุทธหลักจริง ๆ คือความรู้เหตุผลและชัดเจนในตนเองสามารถทำ พุทธคิดในรูปของการประสานร้อยรัดกันขององค์ธรรมทั้ง ๗ ในขณะที่เดียวกันหากมองให้เห็นเป็นหลักธรรมที่ประสานรับกันอยู่จะพบศรัทธา ความเพียร สติ สมาธิ ความอดทน เป็นต้นอยู่ด้วยตามหลักการเคลื่อนไหวของกุศลธรรม

นาถกรณธรรม ๑๐ ประการ

นาถกรณธรรม แปลว่าธรรมซึ่งเป็นที่พึ่งของคนในโลกนี้ อันเป็นหลักการสำคัญของการครองชีวิตตามหลักของ อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน แต่ตนที่จะเป็นที่พึ่งของตนได้ก็ต่อเมื่อตัวตน บุคคลนั้นต้องมีคุณธรรมเป็นหลักในการพึ่งตนเอง ตอนต้นของพระสูตรนำไปสู่องค์ธรรม พระพุทธเจ้ารับสั่งแก่ผู้ฟังในขณะนั้นคือพระภิกษุว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอยู่อย่างมีที่พึ่ง อย่าอยู่โดยไม่มีที่พึ่ง เพราะตถาคตสงสารเธอทั้งหลาย จึงขอให้เธอทั้งหลายอยู่อย่างมีที่พึ่งเถิด อย่าอยู่โดยไม่มีที่พึ่งเลย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นที่พึ่งอย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งเลย

ดังนั้นพอมองจากองค์ธรรมเราจะพบว่า ทรงจำแนกอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการออกไปโดยนัยะหนึ่งนั่นเอง นั่นคือ

๑. คีล ความสำรวมระวังรักษากาย วาจาของตนให้สุจริตคือดีงามไม่มีโทษ รักษาระเบียบวินัย สามารถครองชีวิตไม่ผิดกฎหมาย นั่นคือการครองชีวิตอย่างปกติภาพปกติสุข ไม่ทำตนและคนอื่นให้เดือดร้อน

๒. พานุสัจจะ การศึกษาศดับรับฟังมามาก คือมีประสบการณ์มาก ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางประสาทสัมผัส ทรงจำแม่น นำมาคิดจนมีความเข้าใจในสิ่งสัมผัสเหล่านั้นมากขึ้น

๓. กัลยาณมิตตตา คบหาสมาคมกับคนดี ที่แสดงให้เห็นว่าเขามีความรัก ห่วงประโยชน์ มุ่งอุปการะต่อตน และพร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน คือเห็นกันเมื่อไข้ ให้กันเมื่อทุกข์ ไม่ทอดทิ้งกันยามยาก

๔. โสวัสสตา ความเป็นคนมีอัธยาศัยอ่อนโยน พร้อมที่จะยอมรับ นับถือ เชื่อฟังคนอื่นจนกลายเป็นคนมีลักษณะว่าง่ายสอนง่าย ทำความเข้าใจอะไรกันได้ง่าย ช่วยให้คนอื่นพร้อมที่จะให้การส่งเสริม จัดเป็นคุณลักษณะนิสัยที่ดึงสิ่งที่ดีงามมาสู่ตน

๕. กิงกรณิเยสุ ทุกขตา มีความสามารถหมั่นขยันในการศึกษาเล่าเรียน ทำธุระหน้าที่ปฏิบัติภารกิจที่ตนรับผิดชอบ มีปัญญาเป็นเครื่องมือในการพิจารณา ไตร่ตรอง เลือกรู้เห็น สามารถทำหน้าที่ของตนให้ประสบความสำเร็จ

๖. ธรรมกามตา มีความพอใจยินดีใส่ใจในธรรม คือความดีงาม ถูกต้อง สามารถเคลื่อนไหวไปตามกระแสของกุศลธรรม มีความสนใจพอใจที่จะศึกษาค้นคว้า จนถึงเข้าลักษณะของนักปราชญ์ ที่ไม่รู้จักอึดในการศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างไฟที่ไม่อึดด้วยเชื้อ ทะเลไม่อึดด้วยน้ำ

๗. **วิริยารัมภะ** มีความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องในการป้องกันบาป ขจัดบาป เสริมสร้างความดี รักษาความดี มีความบากบั่นมั่นคงเป็นนิตย์

๘. **สันตภูฏี** ความสันโดษยินดีในสิ่งที่ตนได้มามีอยู่ในครอบครอง และในการบริโภคใช้สอยไปตามสมควร ไม่มากไม่น้อยเกินไป

๙. **สติ** ความระลึกได้ ระลึกทัน นึกออก ตามสมควรแก่กรณี ของอารมณ์ที่ตนระลึก มีกำลังมากพอต่อการขจัดความเผอเรอ หลงลืม พลังพลาด นั่นคือความไม่ประมาทนั่นเอง

๑๐. **ปัญญา** ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ มองสิ่งทั้งหลายจะแยกกันอยู่หรือรวมกันอยู่ ตามความเป็นจริง

นาถกรณธรรมเหล่านี้ ฟังสังเกตว่าคืออริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ในรูปของธรรมปฏิบัติ ท่านเรียกว่า **พหุประการธรรม** คือธรรมที่มีอุปการะมาก ที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามสถานะของอริยสัจ ๔ ด้วย แต่เป็นพหุประการธรรมด้วยกันทั้งนั้น หลักธรรมเหล่านี้จะเอื้อประโยชน์แก่คนในรูปเป็นที่พึงได้หรือไม่ กลับไปอยู่ที่เขามีธรรมเหล่านี้มากพอต่อการให้ตนได้พึ่งหรือไม่ เหมือนกับการมีสติมากพอต่อการช่วยในขณะนั้น ๆ ไหม บางทีเราบอกว่าปล่อยไป จึงเกิดมีปัญหาในเรื่องสติไม่มีให้พึ่งในขณะนั้น หาใช่เพราะธรรมพึ่งไม่ได้ไม่ ดังนั้นเมื่อพูดถึงกรณีนี้ ท่านยกตัวอย่างในภาคปฏิบัติจนเกิดผลตามที่ตนต้องการว่า

พระธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มไม้ใหญ่ป้องกันผู้กำร่มไม้ให้เปียกฝนเวลาฝนตกขณะนั้น

หลักธรรมที่เป็นหลัก ในการดำเนินชีวิตให้งดงาม

กลุ่มธรรมกลุ่มนี้คงเป็นกุศลธรรมส่วนเหตุ คือภาเวตัพพธรรม ธรรมที่บุคคลต้องลงมือประพฤติปฏิบัติ ประสิทธิผลตามที่ทรงแสดงไว้ จึงจะเกิดขึ้นได้ และแต่ละหมวดในภาคปฏิบัติจะบูรณาการกันเอง จนอำนวยผลได้ตามกระบวนการของกุศลธรรมเช่นที่กล่าวมาแล้ว ในที่นี้จะยกมาเป็นตัวอย่างบางหมวด เช่น

ปัญญาวุฒิธรรม คือธรรมที่จะนำชีวิตคนให้ดำเนินไปสู่ความ
เจริญ ๔ ประการ

๑. สัมปยุตตสังเสว คบหาสมาคมกับคนดี ด้วยการร่วมหลักความคิด ร่วมกิจกรรม ร่วมทางผลประโยชน์กับท่าน

๒. สัทธัมมสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ หมายรวมถึงการเกี่ยวข้องกับท่านด้วยการพบปะสนทนา การเข้าร่วมกิจกรรม ได้รับการแนะนำ เสนอ สั่งสอนจากท่าน ให้ทำด้วยความเคารพ พยายามหาประโยชน์จากกุศลเจตนาของท่านให้มากไว้

๓. โยนิโสมนสิการ พยายามทำใจโดยอุบายวิธีที่แยบคาย คิดได้ คิดดี คิดเป็น คิดชอบ ประกอบด้วยเหตุผลในการคิด หาประโยชน์ จากทุกอย่างที่ตนสัมผัส

๔. ธัมมานุষ্ঠมมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติ ชอบยิ่งปฏิบัติตามธรรมมองเห็นผลประโยชน์ต่อเนื่องกันชัดเจน อย่าง โครงสร้างพระพุทธรูปดำรัสที่ตรัสส่งพระอรหันตสาวกไปเผยแผ่พระพุทธ ศาสนาในคราวแรก มีวัตถุประสงค์คือ การทำงานเพื่อคนเป็นอันมาก น้ำใจของคนทำต้องมุ่งอนุเคราะห์ต่อเขา กระบวนการในการแสดง ธรรมคือ แสดงอะไร แสดงแก่ใคร แสดงที่ไหน แสดงอย่างไร มีอะไร เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ที่สอดคล้องกับคนฟังกลุ่มนั้น คนนั้น แสดง จบแล้วเขาควรจะได้ประโยชน์อะไรเป็นต้น และนั่นคือ การทำความดี ถูกที่ การทำความดีถูกคน การทำความดีถูกดี การทำความดีพอดี การทำความดีถึงดี ช่วยให้เราทำดีแล้วจึงได้ดี

ธรรมกลุ่มนี้พระบาลีเรียกว่า วุฒิ แปลว่าธรรมที่จะนำคนไปสู่ ความเจริญบ้าง ปัญญาวุฒิ คือ ความเจริญองงามแห่งปัญญาบ้าง หรือวุฒิธรรม คือธรรมที่จะนำคนผู้ปฏิบัติให้สัมผัสความเจริญบ้าง ทั้งหมดล้วนเป็นการบ่งบอกความเป็นอริยมรรคของหลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้

จักร ๔

จักร ๔ คือธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ ดุจรถนำ คนไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตนต้องการ การนำจักรหรือล้อมาเป็น ล้อในการสอนธรรม เป็นเรื่องของยุคสมัย เพราะแม้ปฐมเทศนาเองก็ ทรงใช้คำว่า ธัมมจักร คือล้อแห่งธรรม เพราะว่าสมัยนั้นสิ่งที่

สามารถนำคนไปสู่ความสำเร็จได้เร็วมาก ทั้งแสดงถึงพลาณภาพที่ไม่อาจทัดเทียมได้ก็คือ จักรรัตนะ จักรแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ มีลักษณะเป็นล้อที่สามารถส่งไปให้ทำลายฝ่ายตรงกันข้าม ไปในที่ที่พระเจ้าจักรพรรดิต้องการเสด็จได้ในเวลาที่รวดเร็ว ธรรมในที่นี้ที่ทรงใช้คำว่า จักร ก็มีลักษณะเดียวกันคือ หากใครสามารถสร้างคุณสมบัติที่กำหนดว่าเป็นจักรได้ครบ คุณธรรมเหล่านั้นก็จะนำเขาไปไปสู่จุดหมายปลายทางตามที่ตนต้องการได้ แต่ต้องทำความเข้าใจว่านี่ก็คือ ปริยายเทศนา ที่เมื่อลงมือประพฤติปฏิบัติแล้วจะอำนวยผลให้เช่นเดียวกับวุฒิธรรมเป็นต้นนั่นเอง เพราะหลักธรรมเหล่านี้ก็คือ มรรคสังคังกล่าว คือ

๑. ปฏิรูปปเทสวาสะ การได้ การอยู่ในสถานที่ถิ่นที่มีความเหมาะสมที่จะช่วยให้ตนสามารถใช้เป็นที่พัฒนาตนตามสมควรแก่ฐานะนั้น ๆ อาจจะเรียกว่าทำเลดีงาม เช่นการศึกษาปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็น ปฏิรูปเทศ เป็นต้น

๒. สัปปริสุปัสสยะ การคบหาสมาคมกับท่านที่เป็นนักปราชญ์บัณฑิต ที่ได้นามว่าสัตบุรุษ

๓. อัดตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ในทางชอบธรรม มีเจตน์จำนงที่จะนำไปสู่ผลดีงาม ตามที่ได้ศึกษาหาความเข้าใจจากสัตบุรุษ

๔. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นคนที่มีความดี บุญกุศลที่ตนทำไว้ในกาลก่อน มีพื้นฐานดีมีความพร้อมที่จะได้รับประโยชน์จากสถานที่ คนที่ตนคบหา จิตสำนึกของตนเอง

พึงสังเกตว่าการมองเหตุในรูปของการสืบสาวไปถึงกิเลสหรือกรรมเสมอ อดีตกรรมเป็นเรื่องพระพุทธานุภาพที่ทรงรู้จากพระญาณ

ของพระองค์ ในแง่กรรมท่านจะพูดในรูปของกรรมดีกรรมชั่ว ที่มาจาก บารมีและอาสวะ บารมีคือการเก็บสะสมสิ่งดี ๆ เอาไว้ภายในจิต สร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ ให้คนมีความโน้มเอียงไปทางใฝ่ดี ตัวอย่างที่ เห็นได้ชัดคือ คนที่พบเห็นพระพุทธรูป พระพุทธเจ้าด้วยกันทำไม จึงได้รับผลจากการเห็น การฟังธรรมต่างกัน แม้จะฟังเรื่องเดียวกัน นี้ แสดงว่าความแตกต่างกลับไปอยู่ที่บุญ บาปในอดีตที่มีความยิ่ง หย่อนแตกต่างกัน

จากจุดนี้จึงสามารถหาข้อสรุปได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของคน จะบวกหรือลบก็ตาม มีสาเหตุแฝงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้คือ แรงของ อาสวะและบารมี หรืออกุศลกรรม และกุศลกรรมในอดีตร่วมด้วยเสมอ

ความเป็นจักรขององค์ธรรมทั้ง ๔ ประการคือ การที่คนสามารถ ใช้ประเทศอันสมควร กับบุญที่ทำไว้ในกาลก่อน เป็นแรงผลักดันให้ พบกับสัตบุรุษ มีความศรัทธาที่จะเข้าไปหาท่าน ฟังธรรม กำหนด ข้อความที่ตนฟัง พิจารณาข้อความ แล้วน้อมนำเอาธรรมเหล่านั้นมา ปฏิบัติพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ หลักการที่สำคัญคือการตั้งตนไว้ชอบของ แต่ละคนอีก ๓ ประการกลายเป็นปัจจัยเสริม ซึ่งก็คงเป็นไปตามกฎ แห่งกรรม นั่นคือคนทำความดีก็ได้รับผลดีนั่นเอง

อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท แปลว่าคุณธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จ ในสิ่งที่ตนประสงค์ ที่ไม่นอกเหนือวิสัย องค์ธรรมข้อนี้มาจากอิทธิ บาท แปลว่าความสำเร็จ บาท แปลว่าทางหรือเหตุ องค์ธรรมจึงเป็นอริ ยมรรคเช่นเดิม องค์ธรรม ๔ ข้อนี้มีความสำคัญมาก เมื่อนำไปปฏิบัติ

หลักธรรมที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้สังคม ๑๖๗

จะมีอาการหมუნหมუნเนื่องกันตลอดไป ทำนองเดียวกับพวกภูติกรรม และกุศลกรรมส่วนเหตุกลุ่มอื่น ๆ คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ ยินดีในสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นการ เรียน การทำงาน การปฏิบัติธรรม เป็นต้นก็ตาม

๒. วิริยะ เพียรพยายามหมั่นประกอบ ประพฤติ กระทำไปตาม สมควรแก่กรณีของภารกิจนั้น ๆ เป็นการใช้ความเพียรอย่างกล้าหาญ มุ่งมั่นสู่ผลที่ตนต้องการอย่างหนักแน่นมั่นคง

๓. จิตตะ เอาใจใส่สนใจใส่ใจทุกขั้นตอนของการทำงานที่ต้องจัด ต้องทำเหล่านั้น บางคราวอาจจะทำในรูปของจิตจดจ่อต่อภารกิจ เหล่านั้นอย่างเอาจริง เอาจัง เด็ดเดี่ยว

๔. วิมังสา มีการตรวจสอบ ตรวจตรา หาเหตุผลในสิ่งนั้น ตรวจสอบแม้ก่อนจะปลุกฝังความพอใจ ขณะใช้ความเพียร การแสดง อาการมุ่งมั่น รวมถึงการพิจารณาตนเอง ในความหมายที่เต็มทีนั้น ท่านใช้คำบาลีว่า ฉันทสมาธิประธานสังขาร อันเป็นการพยายามเพิ่มพูน ความดีเหล่านั้นด้วยความเพียรพยายามที่หนักแน่นมั่นคง จนกว่าจะ บรรลุผลที่ตนต้องการ องค์ธรรมทุกข้อใช้ข้อความข้างท้ายเช่นเดียวกัน

ธรรมเพื่อสร้างสันติสุขในสังคม

หลักธรรมในกลุ่มนี้ ได้นำเอาหลักธรรมที่ทรงแสดงไว้ในรูปของการเป็นสมาชิกของสังคมที่จะช่วยให้การอยู่ด้วยกันของคนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นมิตร มีความอาทรห่วงใยดูแลกันอย่างไม่มีอะไร ก็ไม่สร้างปัญหาให้แก่สังคมที่ตนเป็นสมาชิก ทั้งหมดเป็นกลุ่มธรรมประเภท อริยมรรคอีกเช่นเคย เพราะความสันติเป็นผลรวมของการเจริญกุศล ละอกุศล ใครต้องการผลคือสันติ ก็ต้องทำด้วยเว้นเหตุแห่งความไม่สงบกับสร้างเหตุให้เกิดความสงบ กุศลส่วนเหตุที่นำมาเป็นกรณีตัวอย่าง คือ

ธรรมคุ้มครองโลก ๒ ประการ คือ

๑. *hiri ความละอายต่อบาป อกุศล ทุจริตต่าง ๆ hiri แปลว่า ความละอายต่อบาป อกุศล ทุจริต ความชั่วมีลักษณะเป็นมโนธรรมสำนึก เกิดจากจิตสันดานที่ดีงามของเขาส่วนหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันได้อาศัยสิ่งที่เกี่ยวโยง กับตนในปัจจุบันผลักดันให้ปริมาณhiriเพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่นชาติตระกูลที่ดีของตน อายุเพิ่มขึ้น การศึกษาที่มุ่งพัฒนาจิตสำนึก และความเข้มแข็งภายในจิต ที่ช่วยให้ไม่อ่อนไหวไปตามอารมณ์*

๒. โอตตปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาป การกระทำที่เป็นบาป ผลของบาป เป็นมโนธรรมสำนึกเช่นกัน แต่อาศัยแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอก เพิ่มความเข้มข้นให้ เช่น พิจารณาว่า หากตนทำ ความชั่วเช่นนั้นลงไป แม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ ท่านผู้รู้ได้รับรู้เรื่อง เหล่านั้นแล้วจะติเตียน อาจจะถูกจับกุมคุมขังลงโทษ ที่สำคัญคือ การ ต้องทนทุกข์ทรมานในอบายหลังจากตายไปแล้ว

หิริ โอตตปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลกได้อย่างไร ?

คำว่า โลกในที่นี้เน้นสัตว์โลก คือมนุษย์เป็นหลัก โลกที่เราอยู่ อาศัยรองลงมา พึงสังเกตว่าสารพันปัญหาที่เกิดขึ้นบนโลก เมื่อเรา มองย้อนกลับไปสู่สมุทัยอันเป็นเหตุหลักก็จะพบตัวกิเลส โกรธ หลง ทนที่จากแรงดันของโลก โกรธ หลงที่ขาดการควบคุมนี้เอง คนสัตว์ ต้องประสบทุกข์ ภัย โรค อันตราย ปัญญาที่เกี่ยวข้องชีวิต เศรษฐกิจ สังคม สงคราม หากคนในสังคมมีความละอายต่อบาป กลัวต่อบาป กันพอสมควร ปัญหาสารพันที่ชาวโลกกำลังเผชิญอยู่จะเกิดขึ้นได้หรือ แต่เพราะคนขาดมโนธรรมสำนึก จนไม่อาจควบคุมตนเอง ให้มีความ ละอายต่อบาปพอสมควร โลกจึงยากที่จะสงบอย่างที่เราพบเห็นกัน ประจำวัน แต่ถ้าวันใดใจคนมีหิริโอตตปปะมากพอ ความรุนแรงทั้ง หลายที่สร้างปัญหาให้แก่ตนเอง สังคม ประชาคมโลกก็จะลดน้อย ถอยลง การอยู่ร่วมกันด้วยสันติอันเป็นความปรารถนาร่วมกันก็จะ เกิดขึ้น เป็นการยืนยันว่า ขอเพียงชาวโลกมีหิริโอตตปปะกันพอ สมควรเท่านั้น ธรรมสองประการนี้จะคุ้มครองโลกให้อยู่ร่วมกันโดย ปกติสุขได้ตลอดกาลนานทีเดียว

ในฐานะที่เป็นมโนธรรม ที่สามารถพัฒนาให้มีความเข้มข้นสูงขึ้น จนช่วยให้บาปลดลง อำนาจให้สภาพจิตของคนมีความเบิกบานบรรเทียง จนถึงบังเกิดในสุคติในที่สุด พระพุทธเจ้าจึงทรงเรียกว่า หิริโอตตปปะ เป็นเทวธรรม คือธรรมที่ทำให้คนผู้มีคุณธรรมเหล่านี้เป็นหลักใจให้เป็น เทวดาด้วยใจ จนถึงเป็นเทวดาจริง

บุคคลหาได้ยาก ๒ คือ

๑. บุพพการี คนที่ที่อุปการะต่อคนอื่น ด้วยความเมตตา กรุณา จริงหวังประโยชน์ต่อคนที่ตนทำอุปการะเป็นหลักจริง ๆ แต่ต้องเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาที กำหนดความเป็นคนดี ง่ายหายาก ที่การทำของคนเป็นสำคัญ ดังนั้นอุปการะคุณจึงเป็นกิริยา คือใครทำ ประโยชน์อะไรแก่ใครก่อนในกรณีใดก็ตาม จากการทำอย่างนั้นของเขา หากเขาทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ จริงใจ เขาได้ชื่อว่าเป็นบุพพการี คือผู้ ทำอุปการะก่อนในขณะนั้น และหากมีความต่อเนื่องพอสมควรก็ถือว่าเขาเป็นบุคคลที่หาได้ยากไปด้วย ที่คนประเภทนี้หายากเพราะคนที่ ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่นด้วยความสุจริตใจ ไม่หวังผลตอบแทน จากคนที่ตนอุปการะ ช่วยเหลือ หาได้ไม่ง่ายเลย

๒. กตัญญูกตเวทิต์ ผู้ที่รู้อุปการะคุณของคนอื่นที่มีต่อตนแล้ว สำนึกคุณต้องการทดแทนคุณ และเป็นการทดแทนในลักษณะไม่ใช่ การแลกเปลี่ยน แต่เป็นสำนึกถึงค่าของน้ำใจของท่านผู้อุปการะคุณ ต่อตน ที่ใคร ๆ ไม่อาจคิดคำนวณเป็นเงินตราได้ ทำให้กลายเป็นคน กตัญญูกตเวทิต์ต่อบุพพการีของตน แต่คำว่าบุพพการีก็เช่นกัน เรามัก มองแนวการผูกขาดทำนองเป็นตำแหน่งผู้ใหญ่ในชีวิตคน ราชสีห์ก็ เป็นสัตว์ที่ต้องการกตัญญูต่อหนูตัวเล็ก ๆ ที่มาช่วยกัดเชือกที่มัดขา

ตนออกไป จนราชสีห์ปลอดภัยจากการติดบ่วง บุพพการี กัตถุญญกตเวที จึงเป็นกิริยา ปฏิภาณที่คนดีทำต่อกัน ตามสมควรแก่กรณีของการ กระทำก่อนหลัง

แต่ตามปกติของสังคม ผู้ใหญ่ในครอบครัว ตระกูล สังคม ประเทศชาติมักกระทำสิ่งที่เป็นการต่อผู้้น้อยมากกว่าที่ผู้้น้อยทำ ต่อท่าน การให้ความสำคัญแก่บุพพการีผู้ใหญ่ จึงคงมีความสำคัญอยู่

การมองจากภาพรวมของโลก สังคม ในขณะที่มารดาบิดา สามารถเลี้ยงลูกให้มีความเจริญเติบโตได้หลายคน ลูกหลายคนอาจ จะไม่มีใครเลี้ยงคนชราสองคนได้ ทำให้มองเห็นว่าคนสองประเภทนี้มี กิริยาปฏิบัติต่อกัน ในทำนองสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องหนุนช่วยกัน ช่างหายากจริง ๆ ท่านจึงบอกว่า คนสองประเภทนี้เป็นบุคคลที่หาได้ ยาก

พรหมวิหาร ๔ ประการ

คำว่า พรหมวิหาร แปลว่าธรรมที่เป็นหลักใจ เรือนใจของคนที่เป็น ผู้ใหญ่ ทั้งที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ทุกคนต้องมีคุณธรรม เหล่านี้ภายในใจด้วยกัน คือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข เป็นความรู้สึกที่มีกำลังมากพอต่อการลดความอยาก ความโกรธ กามราคะ ความรัก ฉันทครอบครัว มีความรักลงไป มีใจเมตตาต่อคนอื่น หวังเห็นคน สัตว์ สามารถดำรงชีวิตโดยไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน ให้แต่ละชีวิตสามารถครองตนให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะ

๒. กรุณา ความสงสารต้องการช่วยให้คน สัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์

เป็นความรู้สึกต่อเนื่องมาจากเมตตา ที่มองคนสัตว์อื่นด้วยความเป็นมิตร ยามที่มิตรของตนประสบปัญหา ท่าทีที่ถูกต้องคือ กรุณา อันแสดงให้เห็นอนุภาพของธรรมชัดเจน เพราะในกรณีเช่นนั้นเมตตาไม่แข็งพอ ใจจะกลายเป็นวิหิงสา คือความคิดเบียดเบียน ซ้ำเติม คนสัตว์ที่กำลังมีปัญหาอยู่ หรือไม่อย่างนั้นอาจจะตื่นตระหนกจนโศกเสียใจ ซ้ำเติมปัญหาให้เลวร้ายยิ่งขึ้นก็ได้ กรุณาที่ถูกต้องท่านจึงใช้ในกรณีที่คนสัตว์ประสบความทุกข์เป็นหลัก

๓. มุทิตา ความพลอยชื่นชมยินดีในการที่คนสัตว์ ที่ตนมีเมตตาจิตเป็นฐานอยู่นั้นเอง หรือในขณะที่เรากำลังช่วยเหลือเขาจากความทุกข์ หรือเขาหลุดพ้นจากปัญหาความทุกข์ จิตที่มีเมตตาพร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเขา จึงเกิดความยินดีชื่นชมกับเขา มุทิตาในแง่ของความเป็นจริงหาทำได้ง่ายนักไม่ หากใจเราไม่มีเมตตาต่อเขาเป็นพื้นฐานอยู่ในขณะนั้น ๆ เพราะตามปกติสามัญชนแล้ว ยามที่คนอื่นได้ดีมีสุขมักจะริษยา หรือต้องการมีส่วนร่วม ส่วนแบ่งผลประโยชน์จากเขา อันเป็นความรู้สึกในทางทำลายล้าง เบียดเบียน แต่มุทิตาเป็นความรู้สึกเปลื้องเปลื้องยินดีที่เห็นคนอื่นเขาได้ดี มีส่วนอย่างสำคัญในการรักษาคุณภาพจิตของคนที่มีมุทิตา และรักษาคุ้มครองป้องกันผลดีงามที่คนอื่นสัตว์อื่นกำลังได้ครอบครองอยู่

๔. อุเบกขา การทำใจวางเฉยไม่ดีใจ เสียใจในการประสบความพิบัติ อันตรายตามกรรม คือการกระทำของเขาเอง ที่สำคัญคือนอกวิสัยที่จะช่วยเหลืออะไรได้ หรือไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องทำอะไร เป็นความรู้สึกที่สืบเนื่องมาจากความเมตตา ในยามที่คนซึ่งเราเมตตาประสบปัญหาที่กรุณา รอดพ้นจากปัญหามีความผาสุกเราก็มุทิตา แต่พอคนที่เราเมตตานั่นเอง เกิดไปฆ่าคนตาย ถูกศาลตัดสิน

จำคุกหรือประหาร หรือคนที่เราเมตตาตัวเอง ดำรงตนเป็นปกติสุข ต่อเนื่องกันมา สามารถวางใจสบายใจได้ ก็ทำให้สบาย แต่หาใช่เป็นการวางเฉยจนไม่ยอมรับรู้อะไร เพียงแต่เป็นเหมือนการมองลูกที่กำลังเดินจนเดินได้ดีแล้ว พ่อแม่คงมองด้วยความสงบ แต่พร้อมจะช่วยเหลือหากมีปัญหา อุเบกขาจึงเป็นอาการของปัญญา ที่สามารถเพ่งพินิจตัดสินใจในการทำ ที่เมื่อทำไปแล้วจะต้องเกิดประโยชน์และยุติธรรม ดังนั้น อุเบกขาจึงทำหน้าที่ขจัดความรู้สึกรักชังจนใจลำเอียงด้วยอคติออกไป

พรหมวิหารจึงเป็นคุณธรรมที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์พัฒนา บำบัดหน้าเข้าหาความสงบสุขจากปัจเจกชนแต่ละคน จนถึงความเป็นเทพ พรหม อริยะ ได้ตามลำดับ พัฒนาการทางจิตที่เพิ่มความเข้มข้นของธรรมทั้ง ๔ ประการนี้

กล่าวโดยสรุป เมตตา มีสัตว์ทั้งปวงเป็นอารมณ์ กรุณา มีสัตว์ที่ประสบปัญหาเป็นอารมณ์ มุทิตา มีสัตว์ที่ประสบความดั่งามเป็นอารมณ์ อุเบกขา มีสัตว์ที่ประสบผลกรรมที่ไม่อาจแก้ไขหรือไม่จำเป็นต้องทำอะไรเป็นอารมณ์

หากมองจากภาพการครองเรือน พรหมวิหารทั้ง ๔ ข้อ เปรียบบ้านทั้งหลัง แต่การใช้บ้านของคนจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่จำเป็น และที่สำคัญคือได้รับประโยชน์จากการใช้เช่นนั้น

เมตตา หรือการดูแลบ้านทั้งหลังให้เรียบร้อย กรุณา เปรียบเหมือนห้องน้ำ ห้องอาหาร ใช้ในกรณีที่มีทุกข์ต้องบำบัด มุทิตา เหมือนห้องรับแขก ใช้ในกรณีของการเพิ่มเติมความรัก ความผูกพัน บันเทิงใจต่อกัน อุเบกขา ไม่มีภารกิจอะไรที่ต้องจัดจะต้องทำในขณะที่

นั้นก็ต้องนอน แต่หาใช่หลับจนไม่รู้อะไรเลยไม่ เป็นอาการของความหลับที่พร้อมจะตื่นขึ้นมา แล้วเคลื่อนไหวไปตามจังหวะที่เหมาะสมที่ควร

จากความเป็นพรหมวิหาร ๔ ประการนี้เอง ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นปัญญา ความบริสุทธิ์ ความเมตตากรุณา อันเป็นพระพุทธานุภาพได้ เช่นเดียวกับการมองเห็นมีความไม่โลภ มีความไม่โกรธ มีความไม่หลง และมีความสงบ ของกามราคะ พยาบาท วิหิงสา โสกะ วัชชยา และอคติ พรหมวิหารจึงเป็นเรือนใจของคนดีทุกคนในโลกนี้ ประการสำคัญอยู่ที่เขามีศิลปในการให้ธรรมทั้ง ๔ ประการที่สอดคล้องกับสถานะของคนที่เขาไปเกี่ยวข้องในขณะนั้น ๆ หรือไม่สำคัญ

สังคหวัตถุ ๔

คำว่า สังคหวัตถุ แปลว่า เป็นธรรมที่จะนำไปสู่การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ซึ่งกัน มีลักษณะของหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ในรูปของการหนุนนำด้วยใจรัก เมตตา ปราบปรามดีกันอย่างต่อเนื่อง สามารถประสานคนจากจุดย่อยจนถึงโลกโดยรวม ทรงสอนให้มองแนวเดียวกับจักร ๔ แต่เป็นการหมุนทั้งโลกไปด้วยกัน อุปมาเหมือนยานพาหนะที่จะช่วยกันนำประชากรโลกไปสู่การอยู่ร่วมกันฉันมิตร คติไทยเคยคิดถึงหลักธรรมข้อนี้และมีการเน้นย้ำกันมาตามลำดับ ในรูปของการปวารณาสารพัดในพื้นที่ปฐพี เอาไมตรีแลกได้ดังใจจง ปลุกไมตรีอย่ารู้ร้าง สร้างกุศลไม่รู้โรย เอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับหลักธรรมชุดนี้ ได้มีการนำไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

พุทธวิธีในการครองใจคน ศิลปในการครองรัก ศิลปในการครองเรือน หลักมนุษยสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนา และหลักในการสร้างเมตตาตามหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาด เป็นต้น

ข้อที่น่าคิด คือพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า แม้คนที่เป็นมารดาบิดา หากขาดคุณธรรม ๔ ประการนี้เป็นจุดเชื่อมโยงใจ อาจจะไม่ได้รับความเคารพนับถือศรัทธาจากบุตรธิดาของตน

สังคหัตถุ ๔ คือ

๑. ทาน การให้ การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ การเสียสละ การแจกแบ่ง การให้ปัน เป็นต้น

ทานเป็นกุศลเจตนาที่อาศัยปัญญามองเห็นคุณค่าของการให้ มีความรักความเมตตาต่อคนที่ตนจะให้ ใจไม่มีความตระหนี่ความเสียดายในสิ่งที่ตนจะให้ เป็นกระบวนการทางจิตที่อาศัยเจตนาก่อนให้ ขณะให้ หลังจากให้ไปแล้ว แสดงมาในรูปของการสงเคราะห์ ยามที่คนอื่นประสบปัญหา อนุเคราะห์ เป็นการแสดงไมตรีจิตมิตรภาพตามปกติของคนที่อยู่ร่วมกัน และสำนึกเห็นคุณค่าของคน สถาบัน เกิดความศรัทธา ความเคารพ ความภาคภูมิใจ จนถึงมองไปที่ผลที่ตนจะได้รับจากการให้ทาน แล้วบริจาคบูชา คน สถาบัน ความดี หรือที่มีปัญญา มากกว่านั้นอาจจะมองเห็นว่าทานเป็นคุณธรรมประดับจิตให้มีความสงบเย็น หรือคิดว่าการให้ทานนี้ดีแล้วให้ เป็นต้น ชาวโลกเชื่อมต่อกันเองกับคนอื่นด้วยการให้การรับ ที่หนุนเนื่องกันมาตลอดกาลยาวนาน พระพุทธเจ้าจึงทรงเน้นหลักสำคัญที่พึงประสงค์มากคือการให้สามารถผูกความเป็นมิตรไมตรีไว้ได้

๒. ปิยวาจา หรือ เปยวัชชะ เจรจาถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน แสดงออกซึ่งความรัก เมตตาหวังดีเป็นมิตรต่อคนที่ตนพูดด้วย ประการสำคัญคือจะต้องเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ที่เมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระ พื้นฐานในการพูดท่านใช้คำว่า เมตตา วาจา คือวาจาที่

กอบปร ด้วยเมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วยเมื่อเป็นเช่นนั้นได้ วาจาก็จะมา ในรูปของวจีสุจริต ๔ ประการเป็นฐานเบื้องต้น คืองดเว้นจากการพูด เท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ คำเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ เนื้อหาของคำ พูดจึงเป็นคำสัตย์จริง คำส่งเสริมสามัคคี ประสานสามัคคี กระชับ ความสามัคคีตามสมควรแก่กรณีของบุคคล พูดคำไพเราะอ่อนหวาน และคำพูดที่กอบปรด้วยสาระประโยชน์

๓. *อัตถจริยา* *ประพฤติกะทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์* พยายาม ช่วยเหลือขวนขวายในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง คนอื่น สรุปล แล้วจะเป็นการสงเคราะห์สังคมทั้งด้วยวัตถุและธรรม ประการที่สำคัญคือการประพฤติดังนี้ต้องเป็นคนมีความฉลาด ในกระบวนการของเหตุผล เช่นจะช่วยคนสักคนก็ต้องมีคำถามที่ต้องหาคำตอบว่า ช่วยใคร ทำไมจึงต้องช่วย ช่วยอย่างไร ช่วยมากน้อยเพียงไร ช่วยไปแล้วเขาจะได้ประโยชน์อะไร เป็นต้น

๔. *สมานัตตตา* *การวางตนเสมอไม่ถือตัว* วางตนเสมอในคนทั้ง ปวง เคยเป็นอย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้น ในขณะที่เดียวกันการทำตนให้ เข้ากับคนอื่นได้ตามปกติ มีผลในทางสร้างสรรค์ พัฒนา จำต้องอาศัย หลักของสัปปริสธรรมในตอนต้น คือต้องมีความชัดเจนในสถานะของ ตนในขณะนั้น ๆ ตระหนักถึงเหตุผล ความเหมาะสม กาล สถานที่ ตัวคน สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในขณะนั้น ๆ อันแสดงให้เห็นปัญญา ของตนในการปรับความสัมพันธ์ของตนกับคนอื่นอย่างฉลาด สำนึกถนในการครองใจคน สร้างมนุษยสัมพันธ์ มีนักบริหารท่านหนึ่ง สรุปลองค์ธรรม ๔ ข้อนี้ว่า *โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน* วางตนได้เหมาะสม

สาราณียธรรม ๖

สาราณียธรรม แปลว่า ธรรมที่จะนำไปสู่ความรักใคร่ผูกพันกัน โดยอาศัยฐานใจสำคัญคือเมตตา ปัญญาภาคใช้งานประสานใจคน และตระหนักแน่ถึงกฎเกณฑ์ของสังคมที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน

๑. เมตตากายกรรม จะทำอะไรกับใคร อย่างไรก็ตามจะต้องทำ ด้วยเมตตาต่อเขาทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่มีอาการของหน้าไหว้ หลังหลอก พร้อมทั้งจะประพฤติกระทำสิ่งที่อำนาจประโยชน์ต่อตนเอง ด้วยการปฏิบัติธรรม และคนอื่นที่จะได้ประโยชน์จากการกระทำของตน

๒. เมตตาวาจกรรม จะพูดกับใคร ถึงใคร ให้พูดด้วยใจที่กอบปร ด้วยเมตตา หวังดีต่อผู้ฟังและผู้ทีตนพูดถึง กรอบของคำพูดอาจจะ มองจากเนื้อหาสาระของวาจาว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องจริงไหมเป็นธรรมไหม คนฟังมีความรู้สึกเป็นอย่างไร พอใจหรือไม่พอใจ เรื่องนั้นมีประโยชน์ ไหม ถึงเวลาที่จะพูดหรือไม่เป็นต้น แล้วพูดไปโดยมุ่งประโยชน์แก่คน ทุกฝ่ายเป็นสำคัญ

๓. เมตตามโนกรรม คิดอะไรถึงใครให้คิดไปด้วยเมตตา หวังดี ทีในแง่ของภาคปฏิบัติ คนมีเมตตาจิตนั่นเองได้รับประโยชน์จากคุณ ภาพจิตโดยตรง แต่ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเตรียมจิตให้พร้อมที่จะทำ พูดกับคนอื่นด้วยเมตตา

๔. สาธารณโภคี พร้อมทั้งจะเฉลี่ยแบ่งปัน ลาก ผลประโยชน์แก่ คนที่ใกล้ชิดกับตนไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตามในรูปของการแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ แบ่งกันอยู่ อันเป็นอาการของเมตตาต่อคน มีปัญญาใน การครองชีวิตเยี่ยงบัณฑิตในโลกนี้

๕. **ศีลสามัญญตา** *ความเป็นผู้มีศีล* เคารพกฎเกณฑ์ กติกาของการอยู่ร่วมกัน ปฏิบัติตนผสมผสานกลมกลืนกับคนอื่น ตามหลักของศีล มรรยาท กฎ กติกาที่ถือปฏิบัติกันในหน่วยงานนั้น ๆ มีความประพฤติถูกต้องดีงามตามสมควรแก่สังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ในขณะนั้น ๆ อันเป็นการช่วยรักษาภาพลักษณ์ขององค์กร สถาบันของตนอย่างมีความสำนึกรับผิดชอบ

๖. **ทิฏฐิสามัญญตา** *ความเป็นคนมีความคิดเห็นตรงกัน* เสมอกันกับคนอื่น ปัญหาสังคมคือ ปัญหาเรื่องความเห็นกับผลประโยชน์ค่อนข้างเป็นเรื่องใหญ่มาก ความแตกแยกที่เคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ศาสนา ตลอดกาลยาวนานนั้น คือความขัดแย้งกันทางความเห็น กฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน และขัดแย้งกันในเรื่องผลประโยชน์ ทุกอย่างพร้อมที่จะบานปลายกลายเป็นความรุนแรง แม้ในกาลต่อมานักการเมืองมักพูดถึงสาเหตุหลักที่นำไปสู่การทำลายล้างคือ *เงินตรา สตรี อำนาจ* เมื่อกล่าวโดยเนื้อหา ก็คงเป็นเรื่องเดียวกันนั่นเอง

หลักของสาราณียธรรม เป็นการอุดช่องว่างทางอารมณ์ ของคนภายในสังคม โดยอาศัยการประสานกับใจของกันและกัน จนมีความรักความเข้าใจ ความเห็นใจ มีความจริงใจต่อกัน ตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า

พึงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต อย่าประพฤติกรรมให้เป็นทุจริต

จากการเริ่มต้นด้วยเมตตา ไมตรี มีปัญญาจนออกมาเป็นรูปธรรมสัมผัสได้เช่นนั้น ทรงสรุปรวมให้ทราบว่าการทำงานเช่นนี้จะนำไปสู่ การสร้างความรัก ความเคารพ เพิ่มพูนการสงเคราะห์กันให้มากยิ่งขึ้น

คนจะอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นมิตร สนิทสนมกัน สร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความสามัคคี และมีเอกภาพที่พึงประสงค์จริงภายในสังคม

สังคม สันติ ในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นสำนักเห็นคุณค่าของคุณธรรม นำมาเป็นหลักในการครองชีวิตร่วมกับคนอื่น หาใช่การเรียกร้องให้คนอื่นทำตามที่ตนต้องการ ตามที่คนจำนวนไม่น้อยเข้าใจ และกระทำแพร่หลายไม่

อภิธานิยธรรม ๗

อภิธานิยธรรม คือ ธรรมที่เน้นย้ำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยปกติสุข มีความเจริญ งามงามไพบุลย์ บรรเทา ขจัดความเลื่อมให้จางไป คลายไปตามลำดับ กล่าวในแง่ของความเป็นจริง อริยสัจ ๔ ประการ แต่ละกลุ่ม หากคนปฏิบัติเป็น ล้วนแต่เป็นหลักธรรมที่นำคนไปสู่ความเจริญ และช่วยให้ห่างไกลความเลื่อมด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่ในที่นี้ทรงแสดงในฐานะที่มรรค คือหนทางที่ใครก็ตามเดินไป จะพบผลดีงามตามที่ทรงแสดงไว้ในข้อธรรมนั้น ๆ แม้อภิธานิยธรรมเอง ก็ทรงแสดงไว้จำนวนมาก เฉพาะในที่นี้จะยกมาเฉพาะที่เรียกเต็มชื่อว่า ภิขุอภิธานิยธรรม คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ อันเป็นหลักการทางสังคมที่คนหมู่มาอยู่ด้วยกัน การสร้างคุณธรรมในสาธารณธรรมให้เกิดขึ้น มีความจำเป็นสำหรับคนที่ตัดสินใจมาอยู่ด้วยกัน การประชุมบ่อย ๆ อย่างเป็นกิจลักษณะมีความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่สงฆ์ จะต้องทำ

ต่อหมู่คณะ ทรงแสดงในรูปของความรับผิดชอบในสถานะของตน หมู่คณะ สถาบัน ประการสำคัญคือ ความตรงต่อเวลา ความรับผิดชอบ แสดงให้เห็นความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อการงาน ตามปกติแล้วคน ส่วนมากเวลาเข้าประชุม มักจะต้องรอดคณะกรรมการกว่าจะพร้อม ดู ไปคล้ายจะเป็นการลงโทษคนดีที่มีความรับผิดชอบต่อภารกิจอันเป็น พฤติกรรมที่ผิดวิสัยในการอยู่ร่วมกัน

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติไว้ ไม่เพิกถอนสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว มีความตั้งใจสมาทานศึกษา สำเนียงในสิกขา บททั้งหลาย ตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

ข้อนี้เป็นหลักการสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ที่ยึดถือพระ ธรรมวินัยเป็นองค์ศาสนาแทนพระพุทธเจ้า พระธรรมนั้นเป็นสัจธรรม เป็นความจริงตามที่ทรงแสดง แต่พระวินัยเป็นพระพุทธรบบัญญัติ เป็นการวางหลักการกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความรับผิดชอบ ต่อพระธรรมวินัย พระพุทธรบบัญญัตินั้นมีความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ที่สำคัญคือ เป็นพุทธอาณา คืออำนาจเฉพาะองค์ศาสนา คนในรุ่น หลังเป็นเพียงคนที่เข้ามาอาศัยร่มเงาของพระพุทธศาสนา จะมาทำ กับพระพุทธศาสนาอย่างสมบัติส่วนตัวไม่ได้ ใครขึ้นทำ นั่นคือทำลาย พระพุทธศาสนาแทนที่จะเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เพราะ นั่นคือ ทำตนให้วิปริตจากพระธรรมวินัย และทำพระธรรมวินัยให้ วิปริตจากที่ทรงแสดงไว้

๔. ภิกษุใดเป็นผู้ใหญ่ เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก ให้ ความเคารพนับถือท่านเหล่านั้น ให้ความสำคัญต่อคำว่ากล่าว ของท่านเหล่านั้น ข้อนี้เป็นหลักการทางสังคมที่ต้องมีหัวหน้า บ้าน วัด

ศาสนา ประเทศล้วนมีประมุข หัวหน้า ท่านเหล่านั้นในแง่ของความ เป็นจริงคือ ท่านที่ได้รับสมมติให้ทำหน้าที่ตรงนั้น สมาชิกขององค์กร ต้องยอมรับสมมติตรงนั้น หากขาดการยอมรับนับถือ จะนำไปสู่การ ไม่ให้ความเคารพเชื่อฟังกัน การอยู่ร่วมกันตามปกติสุขแม้ขนาด ครอบครัวก็เป็นไปได้ยากแล้ว ไม่ต้องกล่าวถึงระดับวัด พระศาสนา ประเทศชาติหรือ

๕. ไม่ลุอำนาจแก่ตัณหาคือความอยากที่เกิดขึ้น ข้อนี้คือ หลักการในการทำตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ที่จะต้องดูแลกัน สงเคราะห์กัน การแสดงความเห็นแก่ตัว จนไม่ยอมสละแบ่งปันกัน ตามสมควร เป็นการแสดงให้เห็นว่า นั่นคือการทำตนเป็นทาสของ ตัณหา หากมีกันมาก ๆ วัด สังคม องค์กรจะอยู่ได้ยาก เพราะจะ กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างกิน ไม่มีความสนใจ เอาใจใส่โอบ อุ้มคุ้มครองป้องกันกันตามหน้าที่จบลงด้วยความล้มละลาย

๖. ยินดีในเสนาสนะปา ที่กล่าวโดยเนื้อหาก็คือ สถานที่ที่สงบ เป็นบรรยากาศที่พร้อมจะให้จิตใจโน้มน้อมเข้าหาความสงบระดับสมาธิ พัฒนาปัญญาขึ้นไปตามลำดับ การทำใจให้มีความพอใจ ยินดีใน เสนาสนะอันสงบ เป็นสะพานเชื่อมต่อจิตคนให้ก้าวเดินไปสู่ผลที่พึง ประสงค์ทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาให้เกิดความสะอาด สงบ สว่าง อันเป็นโครงสร้างของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

๗. ตั้งใจปรารถนาว่าเพื่อนสหพรหมจารีผู้มีศีล ที่ยังไม่มาสู่ อารามก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่เย็นเป็นสุข ตามสมควรแก่สถานะ นี่คือหลักการสำคัญในการอยู่ร่วมกันทางพระศาสนา ที่มุ่งจะส่งเสริม สนับสนุนกันในการศึกษา ปฏิบัติ สัมผัสผล เผยแผ่ แก้ปัญหาของตน

หมู่คณะ พระพุทธศาสนา

ศาสนสถานในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นสมบัติของพระพุทธศาสนา เป็นสมบัติของแผ่นดิน มีความเป็นศาสนสถาน สาธารณสถาน บุญสถาน เจตนารมณ์ในการสร้างวัดในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยของนักบวช และบำเพ็ญบุญของพุทธศาสนิกทั่วไป ไม่มีการจำกัดเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ การสร้างวัดท่านจึงใช้คำว่า เพื่อพระสงฆ์จากจารุทิศ หมายความว่าพระทุกรูปที่มีศีล ไม่มีปัญหาด้านความประพฤติ สามารถจะเข้าอยู่ อาศัย พักพิงทุกแห่งของโลกพระพุทธศาสนา

แต่กลับนำเสียดายยิ่งที่วัดในกาลต่อมา อาศัยกิเลส ตัณหา กฎหมายของมนุษย์ ทำให้ศาสนสถาน กลายเป็นสมบัติส่วนตัว ที่เจ้าของสามารถจะให้ใครอยู่ ใครไป ไล่ใครออกจากวัดได้ตามอำนาจของกฎหมาย ที่หาใช่ดำรงอยู่ในฐานะของพระพุทธเจ้าอย่างพระธรรมวินัยไม่

คุณธรรม ๓ กลุ่มที่ยกมาในภาคปฏิบัติแล้ว ใครจะเริ่มจากธรรมกลุ่มไหนก็ตาม แต่ในแง่ขององค์ธรรมก็คือ อาการจางคลายของโลภะ โทสะ โมหะ ออกไปจากใจคนที่ปฏิบัติตามคือใจที่ทรงคุณธรรมสรุปรวมเป็นปัญญา บริสุทธิ์ เมตตา กรุณา ที่พอถึงจุดหนึ่งธรรมทั้งปวงจะฉีกเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันเอง อันเป็นธรรมชาติของธรรมไม่ว่าจะฝ้ายกุศลหรืออกุศลก็ตาม

ธรรมเพื่อปิดกัน โทษภัยและความเสื่อมเสีย

หลักธรรมที่จะนำมาเป็นตัวอย่างในกลุ่มนี้ คือกลุ่มของอกุศลมูล หรือกลุ่มของสมุทัย ที่จะต้องนำปัญหามาให้มากบ้างน้อยบ้าง ตามลักษณะของเขาคือ ให้ผลเป็นความทุกข์ ตามธรรมชาติ มากหรือน้อย กำหนดด้วยเจตนา วัตถุ ความพยายามดังกล่าว ในที่นี้จะเรียงจากหายาบมาหาละเอียด คือ อนันตริยกรรม กรรมหนักที่หากกรรมอื่นมาแทรกให้ผลก่อนไม่ได้ เกิดจากความเข้มข้นอย่างมากของความโลภ โกรธ หลง จนทำให้เขากลับทำความผิดรุนแรง ที่ตามปกติแล้วยากที่จะเกิดขึ้นในโลก นั่นคือ

๑. ปิตุฆาต ฆ่าบิดาของตน
๒. มาตุฆาต ฆ่าแม่ของตนเอง
๓. อรหันตฆาต จงใจฆ่าพระอรหันต์
๔. โลहितุปปาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงทำพระโลหิตให้ห้อ
๕. สังฆเภท ทำสงฆ์ให้แตกแยกจากกัน จนถึงไม่เกี่ยวข้องกันในทางกิจที่สงฆ์จะต้องทำด้วยกัน และทำร่วมกัน

บาปกรรมในลักษณะนี้ท่านถือว่าเป็นบาปหนัก ใครทำเข้าที่แน่นอนที่สุดคือทำไปแล้ว จะต้องได้รับจากบาปนี้ก่อนบาปอื่น แม้คนทุกคนจะมีบุญอยู่ตามสมควรแก่ฐานะ แต่มีกำลังอ่อนจนไม่อาจช่วยเหลืออะไรได้ ทำนองน้ำสกปรกกลงไปในสระน้ำ นอกจากจะทำลายน้ำสะอาดจนหมดค่าแล้ว ยังไปเพิ่มความสกปรกจนไม่อาจจะใช้ดื่มได้ ใครใช้เข้าไปก็เจอความสกปรกรำไป

กล่าวในแง่ของเจตนา ความพยายามวัตถุคือคนที่ล่องละเมิดท่าน พ่อแม่เป็นเรื่องเฉพาะครอบครัวนั้น ๆ ท่านอยู่ในฐานะเดียวกับพระอรหันต์สำหรับลูกทุกคน แม้ท่านจะทำหน้าที่เพียงให้กำเนิดตามธรรมชาติก็ตาม เพราะนั่นคือผู้ให้ชีวิตทั้งชีวิตแก่ลูกทุก ๆ คน ใครทำลายผู้ให้ชีวิตตนได้ บาปจะหนักมาก จิตใจจะเร่าร้อนในขณะที่ครองชีวิตอยู่ ตายแล้วจะตกนรกโดยส่วนเดียว

พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ เป็นอภิปุชนียบบุคคลของพุทธบริษัท และมนุษยชาติ ท่านมีแต่ปัญญา บริสุทธิ ความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ในฐานะของผู้อนุเคราะห์ต่อชาวโลก ใครประทุษร้ายพระอรหันต์ ที่มากไปด้วยความกรุณาต่อตนด้วยนั้น บาปจะหนักมาก คนทำบาปประเภทนี้ความสูญเสียชีวิตกระจ่ายออกไปแก่คนทุกคนในโลก

พระพุทธเจ้าตามสถานะของพระองค์ท่านเรียกว่า อภทสรีระ หมายความว่าในโลกไหน ๆ ก็ตาม ไม่มีใครสามารถทำลายพระพุทธสรีระ แม้ขนาดเล็กออกจากพระวรกายเพียงแค่มดเล็ก ๆ กินได้ และเป็นเช่นนี้ทุกพระองค์ตลอดพระชนมชีพด้วย

ใครก็ตามคิดประทุษร้ายต่อพระพุทธเจ้า จนถึงลงมือประทุษร้ายเพียงให้ห้อพระโลหิต ที่สามารถหายไปได้ในระยะสั้น ๆ แต่นั่นคือ

บาปสมบุรณ์ที่เรียกว่า เป็นโลหิตุปบาทแล้ว ผลชัดเจนคือ ผลที่เกิดแก่พระเทวทัต

พระสงฆ์เป็นคณะบุคคลที่โดยโครงสร้างหลักคือ ทำหน้าที่ศึกษาปฏิบัติ สัมผัสผล เผยแผ่ แก้ปัญหาของตน คนอื่นตามรอยยุคลบาทของพระพุทธเจ้า ใครก็ตามที่ประทุษร้ายพระสงฆ์ในรูปของกลุ่มคน ๔ รูปขึ้นไปให้เกิดความแตกแยกกันจนเลิกเกี่ยวข้องกันดังกล่าว แสดงว่าใจบาปมาก แต่การทำอย่างนี้ในแง่ของความจริงแล้ว พระภิกษุเองเท่านั้นทำได้ บาปในระดับเดียวกันเจาะจงกลุ่มคือ พระด้วยกันนั้น มีอีกข้อหนึ่งที่ทรงเรียกว่า อภิฐานะ คือใครก็ตามทำอย่างนั้นเข้าสู่ฐานะหนักคือบาปหนัก ทุกข์หนัก ท่านเรียกว่า อัญญสัตถุเทส คือไปเข้าวิถันับถือศาสนาอื่นในเพศของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่ถ้าลาสิกขาออกไปแล้วจะไปไหนก็ไม่ว่ากัน เป็นปัญหาในสังคัมสงฆ์ที่ใครทำเช่นนั้นเป็นเหมือน การแสดงการภักดีต่อให้ต่างด้าวทำวต่างแดน อันเป็นอาการขบถ ทรยศต่อคณะของตนเอง

บาปหยาบที่ออกมาในรูปประทุษร้ายรุนแรงทั้ง ๖ ประการนี้ ปิดกั้นความสุขของผู้กระทำไม่ให้ง่เกิดในสวรรค์ หรือบรรลุมรรคผลทางศาสนา แต่จะต้องบังเกิดในอเวจีมหานรกโดยส่วนเดียว จึงมีการเน้นย้ำเป็นพิเศษว่า อย่าทำเลยจากพระพุทธเจ้า และผู้เมตตาอนุเคราะห์คนอื่นทั้งหลาย

อคติ ความลำเอียง ๔

อคติ ความลำเอียง เป็นการเบี่ยงเบนความคิด การกระทำ การพูดของตนออกนอกทางแห่งความยุติธรรม เป็นธรรม เทียงธรรม ที่แต่ละคนต้องการร่วมกัน เป็นการวินิจฉัยตัดสินปัญหาแบบอัตวิสัย

อาศัยความเชื่อมโยงตนกับคนที่ตนเกี่ยวข้อง ด้วยความรัก ความโกรธ ความกลัวหรือไม่ทราบเหตุผลอะไร แสดงออกไปแล้วสร้างปัญหาต่อสถานภาพของตนเอง ทำลายขบวนการยุติธรรม เป็นความวิกฤตทางจิต ทางอารมณ์ของคนแล้วคุมไว้ไม่ได้ แสดงออกมาสร้างวิกฤตให้แก่สังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ อคติ ๔ ประการ คือ

๑. ความลำเอียง เพราะรักใคร่ผูกพันกันเป็นการส่วนตัว เรียก จันทรคติ
๒. ความลำเอียง เพราะไม่ชอบเป็นการส่วนตัว เรียก โทษาคติ
๓. ความลำเอียง เพราะความกลัวของตนเอง เรียก โทษาคติ
๔. ความลำเอียง เพราะเยาว์ เวลา ไม่แน่ใจ เรียก โมหาคติ

แต่ข้อพึงสังเกตก็คือความโลภ โกรธ หลงนั่นเอง เพียงแต่ออกมาในขณะที่ต้องการเกี่ยวข้องกับคนสองฝ่าย หรือบางครั้งอาจจะฝ่ายเดียว แทนที่จะมองที่กรรมคือการกระทำของเขาแล้ววินิจฉัยตัดสินไปตามกรรม แต่กลับมองว่าใครทำ คนนั้นเรามีความเกี่ยวข้องกับเขาในฐานะมิตรหรือศัตรู อากาการของโมหาคติกับภยากติ กลับหนักไปในทางป้องกันตัวเองเป็นหลัก ป้องกันคนอื่นรอลงมา อคติจึงเป็นปัญหาถาวรของมนุษยชาติที่ไม่สามารถพัฒนาจิตสำนึกระดับมนุษย์คือสัตว์โลกที่อยู่ด้วยเหตุผล และความดีได้ตลอดมาและคงต้องตลอดไป แผลงนี้ก็คือมาตรฐานในการกำหนดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ของคนแต่ละคน ในฐานะของมนุษย์ และในฐานะของสมาชิกในครอบครัวเป็นต้นไป

ควรทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน

ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ในขณะที่ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความไม่ตาย ในขณะที่คนประมาทแม้เขาจะมีชีวิตอยู่ ก็คงมีอยู่เพียงลมหายใจเข้าออก ในความจริงที่เป็นจริงเขาได้ตายไปแล้วจากความเป็นมนุษย์ คนที่ไม่ประมาทต่างหากเล่า แม้ท่านจะตายไปแล้วเป็นพัน ๆ ปี แต่เกียรติคุณความดีของท่านยังคงเป็นตราประดับโลก สามารถอาศัยเป็นทางในการดำเนินชีวิตของคนใฝ่ดีได้ตลอดไป

ในขณะที่ทรงเน้นที่ความประมาทระดับการครองชีวิต การพัฒนาคุณภาพชีวิต ระดับศีลธรรมจรรยา ในรูปการครองชีวิตอย่าให้มีปัญหาต่อตน คนอื่นเป็นหลัก และนั่นก็คือการพยายามใช้สติสัมปชัญญะในการทำ พุค คิด ให้อยู่ในกรอบของ ไม่ทำบาป ทำความดี ทางกาย วาจา ใจ คือ

๑. ไม่ประมาทในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต
๒. ไม่ประมาทในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต
๓. ไม่ประมาทในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต
๔. ไม่ประมาทในการละความเห็นผิด ทำความเห็นของตนให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

กล่าวในภาคของการปฏิบัติคือ การใช้ชีวิตบนเส้นทางของกุศลกรรมบถ ที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้วคือ คนเราเมื่อเดินไปทางขวามือ ก็ชื่อว่าไม่ได้เดินไปทางซ้ายมือตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ ณ ที่นี้ทรงเน้นวิถีชีวิตที่ตนจะต้องสัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ ตามลักษณะของ

โลกแห่งสัมผัส การตัดสินใจดำเนินการอย่างไรกับสิ่งที่ตนสัมผัสใน แต่ละขณะจึงมีความสำคัญยิ่ง เพราะหากทำ พุด คิดพลาดไปเพียง ขณะสั้น ๆ อาจจะหมายถึงการล้มละลายของชีวิตทั้งชีวิต ทรงสอนให้ มองความดี ความชั่วชัดเจนว่า เหมือนยาพิษ เหมือนสัตว์ร้าย เหมือน ไฟ เหมือนลูกศรกำซาบด้วยยาพิษ เป็นต้น

เพื่อให้คนประจักษ์ชัดในโทษของบาป ในขณะที่ทรงยกย่อง ความดีไว้ในรูปต่าง ๆ เช่น เป็นยา เป็นปราสาท เป็นความสุข ความ สงบ สวรรค์ อันเป็นการเสนอทางเลือกให้ หากใครก็ตามตระหนัก บาปบุญคุณโทษชัดเจน เพราะมีปัญญาเห็นชอบต่อความจริงตาม สภาพของความชั่วความดี ทุกคนก็รักชีวิตต้องการความสวัสดิ์เพื่อตน คนจะไม่มีอาการประมาทว่า บาปเล็กน้อยไม่เป็นไร บุญน้อย **นิตพักไว้ก่อน** แต่พร้อมที่จะมองเป็นกระบวนการสะสมต่อเนื่อง ของน้ำสกปรก น้ำสะอาดที่แม้จะเริ่มจากหยดเล็ก ๆ แต่กลับทำหน้าที่ เพิ่มความสะอาด ขจัดความสกปรก และเพิ่มความสกปรกลดความ สะอาดลงไปตามหน้าที่ของเขา หากขึ้นปล่อยให้ความดีลดลง ความ ชั่วเพิ่มขึ้น ผลต่อไปจะเป็นอย่างไรย่อมประจักษ์แก่ใจของคนที่มีความ เห็นเป็นสัมมาทิฐฐิเช่นเดียวกัน

หลักธรรม ๓ กลุ่มนี้ในแง่ของกลุ่มธรรม อนันตริยกรรม สะท้อน การแสดงออกของความโลภ โกรธ หลง ระดับล้างผลาญ ถือว่าแรง ที่สุดยกเว้นนิตยมิจฉาทิฐฐิที่กล่าวแล้วข้างต้น

อคติ เป็นอาการของ กิเลส ๓ กองเช่นกัน เพียงแต่มีความรุนแรง ลดลงมา แต่ละอย่างคือปัญหาทางจิต อารมณ์ สังคม ในฐานะที่คน ทุกคนเกิดมาในสภาพแวดล้อมที่มีความโน้มเอียงไปทางเพิ่มความ

ธรรมเพื่อปิดกั้นโทษภัยและความเสื่อมเสีย ๑๘๕

รุนแรงมากกว่าคุณธรรม ฐานการครองชีวิตที่เข้าเกณฑ์มาตรฐานของมนุษยโลกคือ คนควรมีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ที่ผ่านการศึกษา ค้นคว้าทดสอบลงตัวมาแล้ว เพื่อเป็นหลักการในการครองตน ครองคน ครองงาน ครองเรือน ครองสุข อย่างน้อยก็ระดับของศีล ที่เป็นการปิดกั้นทางแห่งเวรภัยอันตราย ความทุกข์ อำนวยความสุข ให้ตามสมควรแก่ฐานะ

ควรทำความเข้าใจไม่ประมาทในที่ ๔ สถานจึงเป็นมรรคสังข์ ในขณะที่อนันตริยกรรมและอคติ เป็นอาการของสมุทัยสังข์ จึงชัดเจนสำหรับคนที่ลงมือประพฤติกระทำว่า ต่อไปตนจะเป็นอย่างไร?

ธรรมเพื่อหลักประกันชีวิต ที่ดั่งงามและมีคามอิสระ

องค์ธรรมในกลุ่มนี้ คงเป็นเรื่องของมรรคสังขและทุกขสังข ต้องการเน้นพุทธทัศน์ถึงท่าทีต่อปัญหา สาเหตุของปัญหา และหลักการวิธีการในการแก้ปัญหา โดยที่มีความเป็นเหตุผลที่ตนสามารถสัมผัสในขณะนั้น ๆ ด้วยตนเอง คือ

อภิณหปัจจเวกขณะ ข้อที่ควรนำมาคิดพิจารณาบ่อย ๆ
สมำเสมอ ๕ ประการคือ

๑. เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความแก่ไปได้
๒. เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้
๓. เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่สามารถล่วงพ้นความตายไปได้
๔. เราต้องพลัดพรากจากของรัก คนรักทั้งหลายทั้งปวงไป
๕. เรามีกรรมเป็นของของตน จะต้องเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ใครทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เขาจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ธรรมเพื่อหลักประกันชีวิตที่ดีงามและมีความสุข ๑๕๑

เป็นข้อที่ทรงสอนในรูปของการเน้นย้ำ เพื่อปรับจิตให้ยอมรับความจริงของชีวิต ๔ ประการแรกนั้นว่า ดิตตวัคนมาพร้อมกับความเกิด หมายความว่าเมื่อเราเกิดมาแล้ว ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงอย่างสิ้นเชิงได้ คงทำได้บ้างในรูปของการชลอให้แก่น้อยลง เจ็บน้อยลง ตายช้าลง พลาดพรากน้อยลง แต่การพลาดพรากนั้น ไซ้จะมีปัญหาทุกกรณี เพราะหากคนที่เราโกรธไม่ชอบ สิ่งที่เราเกลียด พลาดพรากไปเร็วเท่าไรยิ่งดี ปัญหาที่มีคือ การพลาดพรากจากคนสัตว์สิ่งที่เป็นยึดโยงอยู่กับความรู้สึกของเรา เราเป็น มีความรักความผูกพันกันอยู่ การพลาดพรากในกรณีนี้เท่านั้นจึงมีปัญหาดังอารมณ์ สังคม แต่ถ้าจะถามว่าทำไมจึงมีปัญหาล่ะ

ตอบว่า เพราะใจคนไม่ยอมรับความจริงตามคติธรรมดาเหล่านี้ แม้แต่อากาศเย็นถ้าเรายอมรับว่าความเย็นเป็นธรรมดา ก็จะคิดว่าทำอย่างไรจึงจะอยู่ได้ท่ามกลางความเย็นโดยไม่เพิ่มปัญหา และสามารถลดปัญหาลงไปได้บ้าง

แม้ในการพิจารณานั้นจะไม่มี ความสงบมากพอต่อปัญหา ธรรมชาติ แต่เมื่อแยกเป็นข้อจะพบว่าช่วยให้คนลดความประมาทลงไป การยอมรับความชรา ช่วยเหลือลดความประมาทในวัยลงไป คนจะไม่ คึกคะนองมากเกินไปว่าตนยังหนุ่มสาวอยู่ ค่อยทำความดีเวลาแก่ การยอมรับว่า เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา จะช่วยให้ไม่ประมาทใน ความไม่มีโรคภัยเบียดเบียน การยอมรับความตายว่าเป็นธรรมดา จะช่วยให้คนลดความประมาทในชีวิตลงไป

ในขณะที่ การยอมรับว่า ความพลาดพรากสูญเสียแยกไม่ได้ กับชีวิต คือการพลาดพรากสูญเสียเป็นนิรันดร เช่นเดียวกับแก่ เจ็บ ตาย

คนยอมรับความจริงจะช่วยให้ไม่ประมาท ด้วยการยึดโยงตนเองกับคนรัก สิ่งที่รัก ระดับที่ต้องเป็นอย่างที่ตนต้องการให้เป็นตลอดไป ในความหวังนั้นทุกครั้งคนจะได้เตรียมใจว่า สิ่งที่เราคาดหวังนั้นอาจออกมาด้านใดด้านหนึ่งใน ๔ ด้าน คือ ผิดหวังด้วยประการทั้งปวง ได้ตามที่หวังสักครึ่งสักกึ่ง ได้ตามที่ตนหวัง และได้เกินที่ตนหวังไว้เสียอีก ช่วยให้เผชิญหน้าปัญหาอย่างไม่ผิดหวังมากเกินไป

๔ ประการนี้เมื่อเรามองจากหลักอริยสัจ นี่ก็คือทุกขสัจ ที่ธรรมดาของเขาคือเกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรคงที่ยั่งยืน มีการแผดเผาทำลายให้ความเร่าร้อนด้วยประการต่าง ๆ แต่จะเกิดเฉพาะแก่คนที่ยังมีความยึดมั่นถือมั่นไปตามแรงบงการของอวิชชา ตัณหา อุปาทานเท่านั้น

ข้อที่ ๕ เน้นย้ำให้ตระหนักความรับผิดชอบต่อชีวิต กรรมในแง่ของความเป็นจริงนั้น ความดีความชั่วเป็นกระบวนการของกรรม แต่เมื่อทำแล้วจะปฏิเสธผลหาได้ไม่ เหมือนกับที่เราเกิดมานั้นเอง เมื่อเราเกิดมาแล้วใคร ๆ ไม่อาจปฏิเสธ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย การพลัดพรากสูญเสียไปได้ เว้นแต่คนไม่ต้องเกิดอีก และนั่นคือดับไปหมดแม้แต่กรรมที่นำคนไปสู่ความเกิด

ทำไม ทรงสอนในรูปของการเน้นย้ำ ที่ต้องกระทำบ่อย ๆ กระทำอยู่เนือง ๆ จนสามารถปฏิบัติได้โดยอัตโนมัติ เพราะเป็นเรื่องที่มีปัญหามากที่สุดในชีวิต และมักเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากใจของคนแต่ละคน เป็นสำคัญ

โลกธรรม ๘

โลกธรรม ในด้านเนื้อหาก็คือ กลุ่มของทุกขสังขที่ตกอยู่ในไตรลักษณ์ ๓ ประการคือ ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตนอะไร แต่กลับมีปัญหาสารพัด การทำศึกสงครามจนถึงล้างเผ่าพันธุ์กัน ล้วนสืบเนื่องมาจากโลกธรรม ที่ในแง่ของความ เป็นจริงก็คือสิ่งที่เป็นรูปนาม เป็นทุกขสังข เป็นวัตถุทาง เป็นเหยื่อของโลกที่คนเขลาซ่องตืดจนทำลายชีวิตของตนเอง ครอบครัวยุ สังคม โลกที่อาจกล่าวได้ว่า ทุก ๆ เวลาเพียงแต่ว่าอยู่ในส่วนใดของโลกเท่านั้น

คำว่า **โลกธรรม** คือธรรมหรือสิ่งที่เป็นไปในโลก ตามกฎเกณฑ์เงื่อนไขของโลกเป็นธรรมดา เพราะมันเป็นอย่างที่มีมันเป็นนั่นแหละ ทำนองเดียวกับน้ำ ไฟ ลม เป็นธาตุตามปกติของเขา ประการสำคัญว่าเราเกี่ยวข้องกับเขาอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์ ไม่สร้างปัญหา สิ่งเหล่านั้นคนไปให้ความสำคัญต่อมันว่าดีหรือไม่ดี ตนชอบหรือไม่ชอบความเป็นปัญหาและกระทบใจคนจึงเริ่มจากจุดที่ใจเขากำหนดเอาเอง และเป็นกำหนัดที่มีปัญหา ก็คงไม่อื่นไปจากใจที่มากไป ด้วยรัก ชัง อันเป็นอาการต่อเนื่องมาจากอวิชชาเช่นเคย **โลกธรรม ๘** ถูกแบ่งออกไปตามความรู้สึกของคน เป็นสองฝ่ายคือ

ส่วนที่หนึ่ง **คนนี้รักใคร่พอใจกันโดยมาก** แต่คงแตกต่างกันในรายละเอียดคือ ลาม ยศ สรรเสริญ สุข ท่านเรียกว่า อภิภวธรรมณ์ คืออารมณ์น่าปรารถนา และเขาก็คืออายตนะภายนอกนั่นเอง

ลาม คือสิ่งที่คนได้มาเน้นไปที่ผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่ตนมีความรู้สึกพอใจชอบใจ

ยศ หมายถึง ตัวเสริมอัตตาตัวตนของคน ตามปกติจะจัดออกเป็น อิศริยยศ ความเป็นใหญ่มีพลังอำนาจในการสั่งการตามกรอบที่มีการกำหนดหมายแต่งตั้งกัน บริวารยศ ตามปกติจะติดตามจากอิสริยยศที่สำคัญคือเกียรติยศ อันเป็นผลตรงมาจากการทำความดีของท่าน เหล่านั้น อิศริยยศ และ บริวารยศ คนอาจได้มาในทางที่ชอบธรรมก็ได้ ไม่ชอบธรรมก็ได้ แต่เกียรติยศตามปกติแล้วมักจะมาจากความดี แต่เพราะโลกมนุษย์มีมายา เจ้าเล่ห์ ใ้อวด บิดเบือนอยู่ เกียรติยศจอมปลอมอาจจะมีได้เช่นเดียวกัน

สรรเสริญ ตามปกติแล้วหากเป็นการสรรเสริญจากวิญญูชนมัก ยุกติว่า ได้ผ่านการใช้ปัญญาพิจารณาตามสมควรแล้ว แต่คนในโลกหาเป็นวิญญูชนทั้งหมดไม่ การสรรเสริญเป็นอันมากอาจจะมาจากอคติ ที่สำคัญคือคนที่ได้รับคำสรรเสริญจะเป็นคนประจักษ์ด้วยตนเองว่า คำสรรเสริญเหล่านั้นเป็นจริง เกินจริง หรือไม่เป็นจริงได้ชัดเจน

ความสุข ตามปกติแล้วจะมาจากผลของความดีโดยตรง แต่อาการบางอย่างเป็นเพียงความรู้สึกสนุก คนพาลบางคนประสบความสำเร็จด้วยการทำความชั่ว แต่กลับได้รับผลประโยชน์มากมาย แสดงอาการสนุกสนานเพลิดเพลินเพราะผลประโยชน์เหล่านั้น อย่างนี้เป็นเพียงความสนุก หาใช่ความสุขไม่ ลึก ๆ ภายในจิตเขาจะมีความประจักษ์ด้วยใจ ที่ออกมาในรูปของน้ำขึ้นอกตรมก็ได้

ส่วนที่สอง ไม่น่าปรารถนาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ความรู้สึกว่าตนเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิินทาหรือประสบความทุกข์นั้น เป็นกระแสโลกธรรมสายลอบ คือคนไม่ต้องการแต่ต้องเข้าใจว่าไม่มี

ความรู้สึกสากล เพียงแต่โดยทั่วไปแล้วมักเป็นอย่างนั้น การเกี่ยวข้องกับมันจึงจำเป็นต้องมีปัญญารู้เท่าทันสถานะของมันตามความเป็นจริง

ประเด็นสำคัญหาได้อยู่ที่โลกธรรมฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ แต่กลับอยู่ที่ท่าทีของเราต่อโลกธรรมเหล่านั้นว่า เรามีความรู้สึกอย่างไรยามประสบกับลาภเป็นต้น ความเหมือนกันของโลกธรรมคือตกอยู่ในกฎของพระไตรลักษณ์ ตามธรรมดาของสังขาร พระอริยบุคคลกับปุถุชนประสบกับโลกธรรมเหมือนกัน จุดต่างกลับไปอยู่ที่พัฒนาการทางปัญญาของท่านเหล่านั้นต่างกัน สามัญชนจึงมีปัญหาเกี่ยวกับโลกธรรมตลอดชีวิต ในขณะที่พระอริยบุคคลกลับไม่มีปัญหาอะไร เพราะยามที่โลกธรรมเกิดขึ้นแก่ท่าน ปัญญาจะเกิดสัมพันธ์กับการปรากฏตัวของโลกธรรมว่า

โลกธรรมเหล่านี้ได้เกิดขึ้นแก่เรา แต่โลกธรรมเหล่านี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ปัญหาสำหรับท่านจึงไม่เกิดไม่ว่าในช่วงที่โลกธรรมปรากฏ ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลงไป จนถึงกับแตกดับไป

ประเด็นที่น่าศึกษาคือ จะพบว่าทรงเรียงลำดับของโลกธรรมอย่างนี้ตลอด มีอะไรน่าสนใจยิ่งไปกว่าที่ปรากฏไหม ข้อที่น่าคิดคือ อากาโรยินดี ยินร้ายที่ปรารภลาภนั้น จะกระจายทั่วไปในหมู่สัตว์ แต่พอมาถึงระดับยศ สัตว์ที่อ่อนไหวไปจะมีน้อยลง พอมาถึงสรรเสริญ สัตว์ไม่กี่ประเภทที่อ่อนไหวไปตามแรงสรรเสริญนิทา แต่พอมาถึงความสุขแม้จะกระจายแก่สรรพสัตว์ แต่การกำหนดว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดสุข กลับไม่สามารถหาข้อยุติที่ลงตัวได้ เพราะกลายเป็นอาการลางเนื้อชอบลางยาไป

อริยทรัพย์ ๗ ประการ

คำว่า อริยทรัพย์ อาจจะไม่แปลว่า ทรัพย์ของพระอริยะ หรือทรัพย์อันประเสริฐ หรือทรัพย์ที่ทำให้คนให้เป็นพระอริยะ หรือแม่แต่คุณธรรมของพระอริยะก็ได้ ทรัพย์แปลว่า วัตถุสิ่งที้นำความปลื้มใจมาให้เจ้าของ แต่ทรัพย์ภายนอกนั้น ฟังสังเกตว่าเราได้รับความปลื้มใจจริง แต่กลับมีเงาอยู่เบื้องหลังความปลื้มใจ อาจจะเป็นความวิตกกังวล ระวังกลัวว่าทรัพย์ของตนจะมีอันตรายจากใจเป็นต้น

บางกรณีพบว่าพระพุทธเจ้าทรงเรียกทรัพย์สินว่า อาสิวโส แปลว่า อสรพิษมีพิษร้ายและเมื่อมองจากคติของสังคมในการแสวงหาทรัพย์ จะมีการเน้นไปที่โลกียทรัพย์ ที่ให้ความสำคัญแก่การตอบสนองความต้องการของตน จบลงที่ไม่มีมีใครสามารถตอบสนองความต้องการของตนได้หมด หลักอริยทรัพย์เมื่อเรามองจากจุดนี้จะพบว่า เป็นหลักการในการบำบัด ควบคุมการดิ้นรนของจิต ในการแสวงหาทรัพย์มาตอบสนองความต้องการของตน อันเป็นการกระทำที่ขัดแย้งกันคือ ธรรมชาติของใจคน มีความปรองดองตลอดเวลา เนื่องจากคนส่วนมากจะตกเป็นทาสของตัณหา หลักอริยทรัพย์ จึงเป็นหลักการในการควบคุมตัณหา แทนที่จะปล่อยให้คนเป็นทาสของตัณหา เพราะใครก็ตามหากตกเป็นทาสของตัณหา จะมีความเดือดร้อนแน่นอน จะมากหรือน้อยเท่านั้น องค์ธรรมในกลุ่มนี้เป็นองค์ธรรมระดับแก่นแกน ที่สำคัญคือพระนิพพานอยู่หลายข้อ ในที่นี้จะได้ขยายความให้พิสดารพอสมควร เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจในองค์ธรรม ที่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว ปรากฏในหมวดอื่น ๆ ที่ผ่านมาหลายครั้งแล้ว แต่ความเป็นธรรมนั้น เราสามารถจะมองผ่านขนมไทยที่ว่ากันว่ามีกว่า ๒,๐๐๐ ชนิด เต็มในความเป็นขนมแต่ละชนิดนั้น จะมีส่วนประกอบปนอยู่ทุกชนิด

นั่นคือ แป้ง หวาน มัน ที่โดยมากจะมาจาก ข้าวเหนียว น้ำตาล กะทิ กุศลธรรมทั้งหลาย หรือแม้กุศลธรรมก็มีลักษณะอย่างนั้น กลุ่มของอริยทรัพย์ ๗ คือ

๑. **สัทธาธน์** ทรัพย์คือศรัทธาอันเป็นความเชื่อมั่นในคุณของ พระพุทธเจ้าตามหลักของพระพุทธคุณ ๙ ประการ หรือ ๓ ประการ คือ ปัญญา บริสุทธิ กรุณา จากศรัทธาในจุดนี้จะทำให้เกิดศรัทธาในกรรม ผลของกรรม และการที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ควรเข้าใจ คุณลักษณะของศรัทธา ตามที่ท่านจำแนกไว้ในอภิธรรมมัตถสังคหะ คือ **สัทธา** มีความเชื่อในกุศลธรรมเป็นลักษณะ ทำให้ใจให้เลื่อมใสเป็นหน้าที่ มีวัตถุอันเป็นที่ตั้งความเชื่อให้เกิด ใจจะมีความผ่องใสไม่ขุ่นมัวเป็น ผลที่เกิดแก่จิต ถ้าจะถามว่าไม่ขุ่นมัวเพราะอะไร ตอบว่าเพราะความ ไม่เชื่อ ความเคลือบแคลงสงสัย ความอยาก ความโกรธ ตามลำดับ

๒. **ศีลธน์** ทรัพย์คือศีล การสำรวมระวังรักษา กาย วาจาให้ เรียบร้อยดีไม่มีโทษ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ศีลก็คืออริยมรรค ๓ ข้อ คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ คุณลักษณะ ของศีล คือกุศลเจตนาที่มองเห็นโทษของทุจริตแล้วงดเว้นจึงมี การป้องกันทุจริตเป็นลักษณะ การเว้นทุจริตเมื่อเกิดขึ้นก็จะทำหน้าที่ ทำลายทุจริต การเกิดของศีลอาจจะเกิดจาก ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ เป็นต้น

๓. **หิริธน์** ทรัพย์คือหิริ ความละอายต่อบาป ความขัว ทุจริต หิริ ความละอายต่อบาปมีคุณลักษณะคือ มีความเกลียดบาป เป็นลักษณะ มีการไม่ทำบาป เป็นหน้าที่ มีความละอายเป็นผลปรากฏที่จิต มีความเคารพตนเอง เป็นเหตุให้เกิดจุดกระตุ้นสร้างสำนึกให้เกิดหิริ

เช่นสำนักถึง ตระกูลของตน วย การศึกษา ชาติตระกูล พ่อแม่ครูอาจารย์ จนถึงพระศาสดา สถานะที่เป็นทายาทของตระกูล ศาสนา เพื่อนร่วมปฏิบัติธรรม และที่สำคัญคือจิตใจที่มีความกล้าหาญ

๔. **โอดตปฺปณํ** ความสะดุ้งกลัวต่อบาป ทั้งตัวบาปและผลแห่งบาป โอดตปฺปะ ความสะดุ้งกลัวต่อบาปนั้น คือการสะดุ้งกลัวต่อทุจริต และผลที่จะเกิดจากการทำทุจริต ลักษณะเด่นของโอดตปฺปะ คือมีความสะดุ้งกลัวต่อบาปเป็นลักษณะ มีการไม่ทำบาปเป็นหน้าที่ มีความละอายบาป กลัวบาปเป็นผลภายในจิต มีความเคารพคนอื่นเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดขึ้น นั่นคือ มีความสำนึกว่า หากตนทำชั่วลงไปจากนั้นแม้ตนเองก็ติเตียนตนเองได้ ท่านผู้รู้ใคร่ครวญแล้วจะติเตียนกลัวต่ออาชญาของแผ่นดิน ที่สำคัญคือ กลัวว่าตายไปแล้วจะตกนรกอบาย

๕. **พานุสจฺจณํ** ทรัพย์คือการเป็นผู้ได้ศึกษาสดับตรับฟังมามาก อันเป็นหลักพัฒนาปัญญาจากการสดับตรับฟัง การทรงจำ การท่องจนแม่นยำ การนำมาคิดพิจารณา จนนำมาซึ่งความเข้าใจในเรื่องนั้นชัดเจน

๖. **จาคณํ** ทรัพย์คือการเสียสละให้ปัน เป็นกุศลเจตนา กุศลกรรมที่เกิดขึ้นจากศรัทธา ปัญญา เมตตา ภาวดี นบถือ สงสารเป็นต้น นำไปสู่ผลทางจิตคือจิตสงบจากความโกรธคนที่ตนสละให้ ความตระหนี่สิ่งที่ตนจะเสียสละ ความเขลาในทางแห่งความดีเป็นต้น

๗. **ปญฺญาณํ** ทรัพย์คือปัญญา เป็นความรู้ความเข้าใจในบาปบุญ คุณ โทษ ประโยชน์ ไม่ประโยชน์ พัฒนาการของปัญญาแสดงคุณลักษณะออกมาเป็น รู้แจ้งสภาวะธรรม ขจัดความมืดมนอนธกาล

ธรรมเพื่อเป็นหลักประกันชีวิตที่ดีงามและมีความอิสระ ๑๕๕

เห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริงเป็นลักษณะ มีความไม่หลงจากความจริงในฐานะนั้น ๆ เป็นผลปรากฏแก่จิต และมีสมาธิความสงบใจเป็นเหตุให้เกิดขึ้น

จากองค์ธรรมใน ๗ ข้อนี้พึงสังเกตว่ามีหลายข้อที่จะทำคนผู้ปฏิบัติสามารถใช้เป็นหลักนำผู้ศึกษา ปฏิบัติ ให้สัมผัสมวลสูงสุดทางพระพุทธศาสนาเช่น

สทฺธาย ตรติ โธมฺ คณจะขำมห้วงน้ำคือกิเลสได้ด้วยศรัทธา

สีลเถน นิพพุตี ยนฺติ คณจะบรรลุนิพพานได้ก็เพราะศีล

จาโค การสละตัณหา มีความหมายเดียวกับพระนิพพาน

ปญฺญาย ปริสุชฺฌติ คณจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

การนำเอาอริยทรัพย์มาเกาะกลุ่มกันเข้ากับโลกธรรม อันเป็นทุกขสังข และอภินนหปัจจเวกขณะทีประกอบด้วยทุกขสังขและกระบวนการของกรรมอันเป็นอาการของกิเลส และกุศลธรรมมาไว้ในทีเดียวกัน เพื่อให้เห็นว่าหากคนสามารถครองตนตามหลักของอริยทรัพย์ได้ สามารถจะแก้ปัญหาเกี่ยวกับโลกธรรม และความแก่ ความเจ็บ ความตาย และที่สำคัญคือ เขาได้ชื่อว่าเป็นคนรวยทรัพย์จริง ๆ เพราะทรัพย์เหล่านี้ อำนวยผลในรูปของการติดตามตัวคนไปตลอดกาลนานแห่งการเวียนว่ายตายเกิด อำนวยประโยชน์ทั้งระดับมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ อริยทรัพย์จึงมีค่ามากกว่าสมบัติภายนอก แม้จะเป็นสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิก็ตาม

เอกสารประกอบการเรียบเรียง

๑. พระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย
๒. พระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย
๓. พระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย
๔. นวโกวาท สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
๕. ธรรมวิภาคปริงเฉทที่ ๒

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๖. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต)
๗. คุณลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนา สุชีพ ปุญญานุภาพ
๘. อภิธรรมมัตถสังคหะ พระอนรุทธาจารย์
๙. พุทธประวัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
๑๐. พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ พุทธทาสภิกขุ
๑๑. พุทธศาสนสุภาษิต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

๑๒. สวดมนต์ฉบับหลวง มหามกุฏราชวิทยาลัย
๑๓. คลังปริยัติ คล้อย ทรงบัณเฑียรย์
๑๔. ธรรมปริทรรศน์ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตภาโณ)
๑๕. นิเทศธรรม พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ)